

LES CIÈNCIES SOCIALS
A LA SEGONA ETAPA D'EGB

ARXIU

*Grup de Treball de Ciències
Socials de "Rosa Sensat"*

INTRODUCCIÓ

El material que presentem és fruit, bàsicament, del treball que ha anat fent durant l'any el Grup de Ciències Socials de 2a. etapa de "Rosa Sensat". La diversitat dels temes i del tractament didàctic de cada un es deu a diversos factors. Primer, el planteig massa ampli del grup, d'intentar treballar sobre la marxa tota la programació de Ciències Socials de segona etapa, tenint en compte que s'hi dediquen dues hores setmanals. Basant-nos en aquesta experiència, els objectius del grup de cara a l'any vinent s'estan reconsiderant, ara que ens trobem a finals de curs. Segon, la ampliació del grup que ha portat a una fase d'aclariment teòric i a la transmissió de distants realitats escolars amb diversos planteigs didàctics, fa que hi hagi una varietat en la presentació i elaboració finals dels temes, que es manifesta a la publicació. Fins i tot en l'aspecte lingüístic hem respectat aquesta realitat, imposada per la pròpia estructura escolar en l'àmbit estatal i sectors privats que no tenen plantejat el problema català ni la renovació pedagògica en general.

Totes aquestes raons -que en cap moment volen ser una justificació de deficiències reals- serveixen per explicar que alguns temes són fluixos a nivell de contingut i que d'altres s'han fet a corre-cuita, tant teòricament com didàcticament. Tot i així, creiem que es poden considerar com un complement dels dos manuals que tenim com a punt de referència (Casals i Vicens Vives).

La manca de temps també va fer que no discutíssim els problemes didàctics diaris en l'experimentació i per això no queden reflectits en aquesta publicació. Pensem que l'Escola d'Estiu ha de ser un bon marc per fer-ho i per aclarir els termes en què s'ha de desenvolupar -després d'una renovació de continguts- una autèntica renovació pedagògica i didàctica, atenent-nos al moment present i a les condicions específiques de cada realitat escolar. I cal tenir en compte que qualsevol renovació que vulgui realment ser-ho, ha de mirar cap a un futur més o menys immediat, més o menys formulat políticament. De tota manera, els coordinadors del Grup hem intentat donar-li una certa unitat, tot i que a la publicació hem afegit uns temes d'ESTELLA CASES d'un curs que ha donat a "Rosa Sensat" durant l'hivern, per l'aportació didàctica que suposen i que considerem útils per als ensenyants i per la discussió col·lectiva sobre les línies generals d'una didàctica de les Ciències Socials a la segona etapa.

La discussió de la problemàtica geogràfica, basada en les aportacions i tot el treball didàctic d'anys enrere de PILAR BENEJAM, s'ha centrat aquest any en el replantejament de 7è. L'experiència

dels últims anys està demostrant que l'estudi dels països no es pot centrar només en la divisió per continents, ja que hi ha lligams de tipus econòmic que sobrepassen la simple divisió física continental. A part que s'han d'establir una sèrie de coordenades que donin una visió global, degut a la impossibilitat d'estudiar país per país. L'enfoc global és un tema debatut i no prou clarificat, per especialistes i ensenyants. Aquí hem inclòs alguns temes elaborats pel grup i encara que no resolen tot el problema, marquen una trajectòria.

Pel que fa a la història, el Grup va proposar-se de treballar prioritàriament el 8è. El compromís inicial de donar una resposta puntual a cada tema del programa proposat va fer que no s'arribés a fons, en l'aspecte didàctic, en cap dels temes. Si més no, a nivell de contrast d'experiències. Per exemple, el tema de "La Industrialització a Espanya" es va escollir per ser treballat a fons per tot el grup. El planteig fou que a través d'una lectura i comentari de textos els alumnes arribessin a elaborar i a desenrotllar l'esquema de contingut per al mestre, que és al començament del tema. Ara el publiquem en aquesta fase de planteig, que no considerem com a definitiva, almenys didàcticament. L'últim tema, "L'Espanya franquista", degut a la incidència sobre la història i el present, va ser seleccionat per arribar a formular una didàctica alternativa a les fitxes. Tal com el publiquem, és només un recull més o menys complet dels continguts que l'ensenyant ha de tenir en compte en treballar-lo a classe. El pas didàctic de transmetre'l a la classe, amb tot el material extret de revistes, diaris, anuaris econòmics, recerca per part dels alumnes, etc., no hi és, pel sol fet que encara hi treballeu. Amb tot, creiem que pot tenir interès un recull d'aquesta mena per les especials condicions en què és tractat als manuals.

És evident que el tractament d'un tema tan important com el feixisme, la segona guerra mundial i els moviments de la resistència, no es pot resoldre només amb el que presentem. Així com la publicació, que només representa una selecció del treball fet, i que no pretén ser ni exhaustiva ni definitiva, però sí útil en aquest moment.

De l'experiència del treball en equip d'aquest any es podrien deduir algunes conclusions didàctiques importants per a molta gent encara. Tot i que són objecte del curs de l'Escola d'Estiu, anirà bé d'avançar-ne algunes. La Geografia i la Història com a matèries fonamentals dins d'un ensenyament renovador, han d'estar lligades a la vida i sobrepassen l'àmbit d'assimilació i retenció d'uns coneixements per entrar a formar part de tot un procés i unes eines de formació de criteris i d'actuació dels nois. En aquest sentit, una base fonamental per a la consecució d'aquest objectiu més ampli, és l'experimentació. Una experimentació lliure que tingui en compte els principis de científicitat, una certa sistematització i les condicions reals de l'escola i dels nois. Per això creiem que és més important

que els nois arribin a adquirir el mètode d'anàlisi històric, encara que sigui d'una manera molt lenta i amb una adaptació senzilla a les seves possibilitats de comprensió, que no pas emmagatzemar moltes dades i fets que els facin anar com a bojos "fent tot el programa". La necessitat de seleccionar uns temes bàsics, si més no en història, que siguin els pilars de la recerca escolar, trobem que és evident.

Una altra constatació és la poca imaginació dels recursos didàctics en el treball escolar. Els manuals escolars mantenen aquesta constant. Preguntes i respostes, memorisme sorneguer, textos i preguntes sobre aquesta o sobre l'altra cosa, etc., formen les coordenades bàsiques. La història llibresca i el control i avaluacions escrites són causes més que suficients de l'avorriment dels nois amb les Ciències Socials. L'expressió plàstica i gràfica, l'entorn urbà o rural nostre vist en el seu procés i contrastat amb la realitat actual (el lligam de la història amb la història local és d'una exigència didàctica palesa), la utilització de mitjans audiovisuals i dramàtics de comunicació i expressió, l'aprofitament "històric" de la literatura i de l'art, etc., són mitjans molt poc generalitzats encara, que val la pena d'experimentar per tal de motivar els nois, canviar la imatge "acadèmica" de les Ciències Socials i permetre la renovació de l'ensenyament en aquest camp específic.

La coordinació del Grup de Treball, així com la recollida d'aquest material, han estat fetes per MONTSERRAT CASAS i ONOPRE JANER.

Maig 1975.

AQUEST TREBALL DE CIÈNCIES SOCIALS HA ESTAT POSSIBLE GRÀCIES A LES APORTACIONS ECONÒMIQUES DE LA FUNDACIÓ JAUME BOFILL I DE LA FUNDACIÓ ARTUR MARTORELL

TEMA 1

A - PREHISTÒRIA: evolució orgànica i cultural fins al Neolític

- A.1. Orígen de l'home
- A.2. La vida de l'home paleolític
- A.3. La Revolució Neolítica
- A.4. Expansió del Neolític i evolució cap als temps històrics

B - Evolució d'una societat neolítica: EGIPTE

- B.1. Característiques generals de la Revolució Urbana
- B.2. El marc geogràfic i el Nil
- B.3. La societat
- B.4. L'escriptura i els jeroglífics
- B.5. Religió i culte als morts
- B.6. El bronze a la península hispànica

TEMA 2

A - Les societats esclavistes. Les colonitzacions. FENÍCIA I GRÈCIA

- A.1. Característiques de la societat i del sistema de producció
- A.2. Les colonitzacions
- A.3. Les colonitzacions a la península ibèrica

B - ROMA. Imperi i romanització de la península

- B.1. El marc geogràfic de la civilització romana
- B.2. La societat romana i la transició a l'Imperi
- B.3. Conquesta i romanització de la península ibèrica
- B.4. La crisi del s. III, el Baix Imperi i la difusió del Cristianisme

TEMA 3

LA SOCIETAT FEUDAL

- 3.0. Característiques generals del feudalisme com a sistema socioeconòmic
- 3.1. Orígens del feudalisme
- 3.2. El sistema econòmic
- 3.3. Estructura social
- 3.4. L'Església en el feudalisme
- 3.5. El feudalisme a Catalunya
- 3.6. El feudalisme a Castella

TEMA 4

L'EXPANSIÓ URBANA DE LA BAIXA E.M.

- 4.1. L'expansió de l'artesanat i de l'economia de mercat en el procés de renovació urbana a Baixa E.M.
- 4.2. Barcelona al s. XII
- 4.3. Motors econòmics en l'expansió urbana barcelonina fins al s. XIV

TEMA 1

LA TERRA

Forma dimensions i moviments de la terra. Meridians i paral·lels
Exercicis de localització. Situació de la Península Ibèrica.

TEMA 2

EL CLIMA

- 2.1. Paper de l'atmosfera com a capa gasosa que protegeix la terra de les radiacions solars
- 2.2. Factors que determinen la temperatura: altitud, latitud, proximitat del mar
- 2.3. Els vents. Coneixement dels vents del país
- 2.4. Les pluges. Altes pressions i baixes pressions
- 2.5. Climes d'Espanya (repàs) (observació del clima de la localitat)

TEMA 3

EL RELIEU

- 3.1. Formació del relieu
- 3.2. Terratrèmols, volcans
- 3.3. Aigües corrents (repàs vocabulari sobre el riu)
- 3.4. Representació gràfica. Lectura de mapes
- 3.5. Formació del relieu de la península Ibèrica

TEMA 4

COMUNICACIONS

Terrestres, marítimes i aèries

TEMA 5

POBLACIÓ

- 5.1. Evolució de la població espanyola. Característiques de la població segons l'edat (piràmide d'edats)
- 5.2. Creixement natural de la població espanyola. Tassa de natalitat. Tassa de mortalitat

TEMA 6

AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA

- 6.1. Formes de propietats: minifundisme i latifundisme
- 6.2. Formes d'explotació: arrendament i parceries
- 6.3. Agricultura intensiva i extensiva. Monocultiu i policultiu

TEMA 7

INDÚSTRIA

- 7.1. Fonts d'energia de la indústria actual

- 2.1.1. L'evolució de les indústries segons el tipus de producte: indústries pesades i indústries lleugeres
- 2.3. Problemes dels sectors de producció, materials, energia, serveis, mercats, etc. i indústries materials i altres indústries nacionals.
- 2.4. Situació actual i evolució social del treball
- 2.5. Política industrial d'Espanya
- 2.6. Característiques de les zones més industrials
- 2.7. Problemes de desenvolupament
- 2.8. Problemes de desenvolupament: Aglomeracions i desenvolupament, desenvolupament i desenvolupament entre diverses indústries
- 2.9. Problemes de desenvolupament urbans: Conflictes urbans
- 2.10. Problemes de desenvolupament i mitjà per a resoldre les necessitats de desenvolupament de la població
- 2.11. L'evolució dels sistemes: Ajuntament, Diputació, Governació, Paper de l'Estat
- 2.12. Desenvolupament i demanda
 - 2.12.1. Desenvolupament i propaganda
 - 2.12.2. Desenvolupament i intermediaris
 - 2.12.3. Desenvolupament i empreses grans que desenvolupen els negocis de producció

TEMA 1 - DESCOBRIMENTS GEOGRÀFICS I CULTURES PRECOLOMBINES

- 1.1. Els nous espais geogràfics i les condicions científico-tècniques: El món conegut pels europeus al segle XV. El bloqueig turc de les rutes orientals de les espècies i el canvi de ruta. Les millores tècniques i científiques a la navegació, cartografia, etc. que permeteren els viatges dels europeus a l'ocident.
- 1.2. Les cultures precolombines i la civilització asteca: població, economia, organització social i cultura. Els asteques: origen de la civilització i evolució fins a la fundació de Tenochtitlan. Societat: jeràrquica i teocràtica (sacerdots, nobles lliures, serfs i esclaus). Economia. Art. Cultura.
- 1.3. Els descobriments geogràfics i les colonitzacions: la descoberta del nou món geogràfic pels europeus i les causes econòmiques, científiques, ideològiques, personals. Conseqüències per a les societats precolombines i pels països colonitzadors.

TEMA 2 - LA POBLACIÓ ENTRE ELS SEGLES XVI I XVIII

- 2.1. La població espanyola al segle XVI: expulsió dels jueus.
- 2.2. Evolució de la població espanyola fins al s. XVIII: cfr. J. Nadal, "La población española" (Ariel quincenal).
- 2.3. Característiques generals de la població europea.

TEMA 3 - SITUACIÓ DE L'ECONOMIA ALS SS. XVI-XVIII

- 3.1. Economia espanyola s. XVI: agricultura, indústria i comerç.
- 3.2. Economia espanyola s. XVII: la depressió econòmica.
- 3.3. Economia espanyola s. XVIII: l'expansió i el reformisme il·lustrat. cfr. G. Anes, "Economía e ilustración" (Ariel quincenal).
- 3.4. Trets generals de l'economia europea.

TEMA 4 - LA SITUACIÓ SOCIAL A L'EUROPA MODERNA (ss. XVI-XVIII)

- 4.1. Evolució social al camp del ss. XVI-XVIII.
- 4.2. Evolució social a la ciutat del ss. XVI-XVIII.
- 4.3. La societat espanyola del s. XVI al s. XVIII: progrés i estancament social.
- 4.4. Trets generals de l'estructura social europea.

TEMA 5 - DECADÈNCIA DE LA MONARQUIA HISPÀNICA I LA REVOLTA CATALANA
CRISI DE L'ABSOLUTISME

- 5.1. Organització política de Catalunya dins de l'estat Espanyol.
- 5.2. La societat catalana del s. XVII.
- 5.3. El bandolerisme català.
- 5.4. Etapes de la revolta catalana.

TEMA 6 - PENSAMENT, CIÈNCIA I CULTURA A L'EPOCA MODERNA

- 6.1. El Renaixement intel·lectual: l'humanisme i el racionalisme.
- 6.2. El Renaixement artístic al s. XVI-XVIII.

6.3. Cultura i Ciència als ss. XVII i XVIII

TEMA 7 - ESGLÉSIA I SOCIETAT A L'EDAT MODERNA

- 7.1. La reforma protestant de Luter i Calví i el naixement del Capitalisme
- 7.2. Contrareforma catòlica i Antic Règim: Concili de Trento
- 7.3. Les guerres de religió i els desidents religiosos

TEMA 1 - GEOGRAFIA DEL MÓN

- 1.1. Formació del dia i de la nit. Formació de les estacions. Factors que intervenen en la determinació del clima: altitud, latitud, proximitat del mar. Altes i baixes pressions. Repàs.
- 1.2. Determinació de les zones climàtiques. Ordenació del clima segons la latitud.
- 1.3. Climes càlids: equatorial, tropical, desèrtic.
- 1.4. Climes temperats: oceànic, continental i mediterrani.
- 1.5. Climes freds: àrtic i alta muntanya

Aquests climes es poden estudiar tenint en compte els següents aspectes:

- a) desplaçament de la massa d'aire tropical
- b) situació del clima en el món: latitud, zones que comprèn, països
- c) durada del dia i de la nit. Estacions
- d) temperatures
- e) pluviositat
- f) règim hidrogràfic
- g) tipus de vegetació
- h) tipus de fauna
- i) possibilitats agràries i ramaderes
- j) vida de l'home (algun exemple)

TEMA 2 - RELLEU

- 2.1. L'escorça de la terra: continents i oceans. Importància del relleu respecte al radi de la terra
- 2.2. Els relleus com un procés de llarg temps: Escuts i sòcols. Relleus vells. Relleus joves. Conques sedimentàries. Cicles d'erosió.
- 2.3. Relació entre relleu i clima

TEMA 3 - LA VIDA RURAL: AGRICULTURA, RAMADERIA I PESCA

- 3.1. Introducció
- 3.2. Activitats primitives: La pesca, la pastura, els cultius
- 3.3. Activitats tradicionals: cultiu intensiu, cultiu extensiu
- 3.4. Societats agrícoles modernes: Explotació mixta d'agricultura i ramaderia. Ramaderia intensiva. Ramaderia extensiva. Agricultura mediterrània nova. Agricultura especial. Agricultura extensiva. Plantació

TEMA 4 - LA INDÚSTRIA

- 4.1. Esquema mode de producció
- 4.2. Recursos naturals: ferro, carbó, urani, petroli, gas natural, coure i estany
- 4.3. Industrialització: Indústries de béns de producció, producció d'acer, producció química, béns d'equip. Indústries de béns de consum: alimentària, confecció... i de béns durables. Problemes de localització.
- 4.4. Organització de l'activitat econòmica (a nivell teòric): Economia capitalista. Economia socialista.
- 4.5. Sistemes econòmics actuals i moment de la seva aparició.
- 4.6. Funcionament econòmic d'un país concret. Txecoslovàquia: Beneficis. Salaris. Preus. Inversió.

- 4.7. El poder de decisió de les empreses en una economia capitalista
- 4.8. Tendències de la Indústria en l'actualitat: concentració, centralització i internacionalització del capital

TEMA 5 - LA POBLACIÓ

- 5.1. Població: Repartició i diversitat
 - 1.1. El creixement de la població mundial
 - 1.2. La densitat de població
 - 1.2.1. Tres zones de gran densitat
 - 1.2.2. Països buits de població
 - 1.2.3. La resta del món
 - 1.2.4. Casos de densitats diferents en condicions naturals similars
 - 1.3. Condicions que fan difícil la vida de l'home
 - 1.3.1. Les baixes temperatures
 - 1.3.2. La calor i la humitat
 - 1.3.3. L'extremada sequedat
 - 1.4. Condicions que afavoreixen la vida de l'home
 - 1.4.1. La fertilitat del sòl
 - 1.4.2. La riquesa del subsòl
 - 1.4.3. La riquesa industrial i l'activitat comercial
- 5.2. Els moviments de població
 - 2.1. Les migracions
 - 2.1.1. La colonització de les terres noves
 - 2.1.2. Una nova distribució dels homes
 - 2.2. Natalitat
 - 2.2.1. La natalitat segons els països
 - 2.2.2. Evolució de la natalitat
 - 2.3. La mortalitat
 - 2.3.1. La mortalitat a la història
 - 2.3.2. Els descens de la mortalitat

TEMA 0 - INTRODUCCIÓ A LA HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA

- 0.1. Repàs de l'evolució de les societats precapitalistes.
- 0.2. L'etapa de transició del feudalisme al capitalisme: trets característics a nivell econòmic (capital comercial), polític (absolutisme) i social (ascens de la burgesia: d'aquesta etapa de transició).
- 0.3. Característiques singulars de l'època contemporània (industrial).

TEMA 1 - LA IL·LUSTRACIÓ I LA CRISI DE L'ABSOLUTISME MONÀRQUIC

- 1.1. L'Antic Règim i sistema econòmic, social i polític.
- 1.2. Els Il·lustrats: idees que proclamen. Voltaire, Montesquieu i Rousseau.
- 1.3. Difusió de la Il·lustració per Espanya: oposició i realitzacions.

TEMA 2 - LA REVOLUCIÓ BURGESA A FRANÇA

- 2.1. La societat francesa de l'Antic Règim i crisi de la societat estamental i de la monarquia absoluta. La Il·lustració i la Revolució francesa.
- 2.2. Causes de la Revolució Francesa i principals partits polítics.
- 2.3. Cronologia i etapes de la Revolució Francesa amb els partits dominants.
- 2.4. Conseqüències econòmico-socials de la Revolució Francesa.
- 2.5. Consulat i Imperi Napoleònic. Incidència a Espanya.
 Apèndix I: Restauració i moviments revolucionaris burgesos a Europa (1830-1848, etc.)

TEMA 3 - LA REVOLUCIÓ INDUSTRIAL A ANGLATERRA

- 3.1. Condicions polítiques: revolució burgesa i ensorrament del poder feudal i reial.
- 3.2. Creixement demogràfic i progressos agrícoles.
- 3.3. Característiques i etapes de la Revolució Industrial a Anglaterra.
- 3.4. Aplicacions i fonts d'energia.
- 3.5. Canvis socials derivats de la Revolució Industrial: creixement de la classe obrera i de la burgesia industrial.
 Apèndix I: El naixement del moviment obrer.

TEMA 4 - EL PLANTEIG DE LA REVOLUCIÓ BURGESA A ESPANYA

- 4.1. La crisi de l'Antic Règim a Espanya:
 - 1.1. La crisi del despotisme il·lustrat i la presència napoleònica a Espanya. El motí d'Aranjuez.
 - 1.2. Característiques revolucionàries de la Guerra de la Independència.
 - 1.3. Intent primer de Revolució burgesa a Espanya: Les Corts de Càdiz i diferències i similituds amb la constitució Francesa del 1793.
 - 1.4. La lluita entre absolutistes i lliberals com a fenomen de la crisi de l'Antic Règim: desamortització. Església. Carlisme.

- 1.5. Situació econòmica a Espanya a la primera meitat del s. XIX: Distribució i Distribució de la propietat de la terra. Contrast interior-perifèria. Situació de l'agricultura.
- 4.2. Revolució de setembre - "La Gloriosa" - i la República: la caiguda de l'Antic Règim i el fracàs de la Monarquia Constitucional. L'experiència republicana i la ruptura entre la burgesia i la classe obrera

TEMA 5 - LA INDUSTRIALITZACIÓ A ESPANYA

5.1. Inicis de la Industrialització a Espanya

Les condicions necessàries per la Revolució Industrial i la situació el·lèrica a la Indústria Tèxtil a Catalunya. Colònies del Llobregat. La indústria Siderúrgica del Sud i del País Basc. Ferrocarrils i inversions estrangeres. Els problemes de la industrialització i les causes del fracàs. Evolució de la indústria espanyola fins a finals del segle XIX (crisi del 1898).

5.2. Inicis i desenvolupament del moviment obrer

El socialisme utòpic i primers moviments obrers fins al divorci amb la burgesia. Formació del socialisme científic: Marx i Engels. Les condicions de vida obrera i primeres reivindicacions: associacions i sindicalisme. Marxisme i Anarquisme en el moviment obrer. El moviment obrer a Espanya fins a la Restauració (1874).

5.3. L'Espanya de la Restauració (1874-1931)

El desenvolupament industrial i la situació econòmica. Sindicalisme i Anarquisme enfront de la condició obrera (Setmana Tràgica, CNT, UGT, vagues generals). Forces polítiques i política de petits tornants. Sistema conciliador i caciquisme. El Catalanisme i l'experiència autonomista. La Dictadura de Primo de Rivera

TEMA 6 - L'IMPERIALISME

6.1. L'època de l'Imperialisme (1880-1919)

- 1.1. El capitalisme monopolista i les luites imperialistes per les colònies: colonisme africà i colonisme asiàtic.
- 1.2. Grans potències colonials i repartiment del món.
- 1.3. Els partits socialistes, el moviment sindicalista i els moviments nacionalistes enfront l'imperialisme.
- 1.4. La Primera Guerra Mundial. Conseqüències polítiques (nous estats i remodelació dels antics), econòmiques (EE.UU., primera potència) i socials. Fundació de la Societat de Nacions després del tractat de Versalles (1919).

6.2. El procés de descolonització i la situació al Món Subdesenvolupat

- 2.1. La descolonització imperialista i les guerres d'alliberació nacional: Sud-est Asiàtic, Àfrica i guerrilla sudamericana.
- 2.2. "Tercer Món" i Imperialisme: Xile, Santo Domingo, etc. Països patrocinadors i polítics d'USA.

TEMA 7 - REVOLUCIÓ SOCIALISTA, FEIXISME, SEGONA GUERRA MUNDIAL

7.1. Els partits socialistes enfront la guerra europea La Revolució Russa

- 1.1. Formació dels Partits Socialistes. Objectius i tendències a la II Internacional. Posició de la Internacional enfront la I Guerra Mundial. Crisi de l'organització.
- 1.2. La Revolució Russa de 1917: Situació econòmica, social i política de Rússia a principis del s. XX. Antecedents revolucionaris a 1917: La Revolució Búlgara. La crisi econòmica i política de Rússia a la I Guerra Mundial i l'esciat

de la Revolució Soviètica el 1917. Organització i problemes del Socialisme a Rússia.

1.3. Crisi de la unitat socialista. Els socialistes enfront del Feixisme.

7.2. Feixisme i Segona Guerra Mundial

2.1. Europa després de la I Guerra Mundial: crisi econòmica, social i política. El crac de 1929 i la remodelació del capitalisme occidental.

2.2. El Feixisme a Itàlia i Alemanya: característiques generals i diferències. La III Internacional i els partits comunistes enfront el Feixisme.

2.3. La II Guerra Mundial: origen, desenvolupament i conseqüències a nivell polític i social.

TEMA 8 - SEGONA REPÚBLICA I GUERRA CIVIL ESPANYOLA (1931-1939)

8.1. La crisi definitiva de la monarquia oligàrquica i el pas a la República burgesa. Pacte de San Sebastián. Eleccions d'abril del 1931.

8.2. Problemes plantejats a la República d'Azaña: agrari, religiós, financer i català. Balanç del Bieni reformista.

8.3. Forces polítiques del govern republicà i l'oposició.

8.4. Caiguda del govern republicà-socialista i formació d'un govern de centre-dreta. Contrareforma del "bien negro".

8.5. Eleccions del Front Popular i la sublevació militar.

8.6. Revolució Social i Guerra Civil.

TEMA 9 - L'ESPANYA FRANQUISTA (1937-1975)

9.0. Cronologia de l'Espanya franquista: fets econòmics, socials i polítics.

9.1. Situació econòmica: Demografia, Agricultura, Indústria i Serveis. Evolució i problemes actuals.

9.2. Política econòmica:

2.1. Període d'autarquia: definició i realitzacions polítiques.

2.2. Pla d'Estabilització (1959-1960): objectius i conflictes socials.

2.3. Els Tres Plans de Desenvolupament: objectius i balanç.

9.3. Classes socials:

3.1. Piràmide social. Estructura social i Poder. Composició del bloc dominant.

3.2. Política oficial del Règim: Ministeri de Treball, Seguretat, SOS.

3.3. L'oposició obrera: CC.OO. i moviment obrer. Evolució i situació actual.

3.4. Conclusió i alternativa.

9.4. La Política a l'Espanya Franquista:

4.1. Etapes d'evolució política (1936-1975).

4.2. L'evolució legislativa del Règim.

TEMA 10 - PROBLEMES DEL MÓN ACTUAL

10.1. Situació de l'agricultura i la indústria mundials en l'actualitat. El creixement demogràfic i els problemes dels recursos naturals. Evolució urbana i conflictes socials urbans. Capitalisme i subdesenvolupament.

10.2. El neo-imperialisme i els moviments nacionalistes i revolucionaris. La descolonització a Àfrica i Àsia. Les noves democràcies i les terceres vies: Grècia i Portugal.

10.3. Les grans potències i l'equilibri polític mundial. La política de blocs i de zones d'influència. Mapa polític del món i evolució dels nous països no alineats.

PROPOSTA DE TREBALL DURANT EL CURS -

<u>HISTÒRIA</u>	<u>GEOGRAFIA</u>
Tema 1.A i B	Clima
Tema 2	Relleu Comunicacions
Tema 3	Agricultura Ramaderia Pesca
Tema 4	Població Indústria Comerç

6È

7È

Primer tots els temes de Geografia
Després tots els d'Història

8È

Degut a la complexitat de la problemàtica de 8è sembla que a nivell pedagògic és millor de treballar uns tres temes cada trimestre aprofunditzant-los més o menys segons la importància de cada un i tot permetent als alumnes una recerca creativa. Els temes de Revolució Burguesa i Revolució Industrial haurien de ser els pilars bàsics d'aquesta època històrica d'evolució del capitalisme industrial juntament amb la resposta social del moviment obrer i l'alternativa que s'obre a partir de la primera revolució socialista. Per l'últim tema de problemes polítics i econòmics del món actual proposem un treball continuat durant tot el curs mitjançant el comentari de notícies un cop per setmana o els treballs monogràfics fets en equip i exposats a classe a la fi del curs, ja que d'altra manera difícilment pot ser assumit dins del programa normal del curs.

TEMA 1 - Fitxa per al mestre

A) ORIGEN DE L'HOME I REVOLUCIÓ NEOLÍTICA

- a) Incidència dels canvis climàtics al final del Paleolític, donant pas al clima actual, en la configuració de l'actual relleu (deserts i dessecació de la terra en les zones tropicals, desaparició d'espècies vegetals i animals). CASALS: 16-22; 25-27; 73-74.
- b) La vida de l'home paleolític (clima fred): recol·lecció i caça, economia de consum, amb moltes penúries per l'autosuficiència, basada en la deprecació (destrucció) de la natura. Època de la pedra "no-polida".
- S'ha pogut saber pels descobriments prehistòrics al llac Victoria que la vida de l'home arrenca des de més d'un milió d'anys (australopitecus) i que és el resultat d'una evolució orgànica de la família dels simis, evolucionant fins a l'home de Cro-magnon o "homo sapiens" (el tipus d'home actual) de fa uns 35-50 mil anys. La primera cultura que es coneix de l'home paleolític a Àfrica, per les excavacions, està situada al Magreb (N. Àfrica) i es denomina dels "caires tallats" (la tècnica evoluciona de la talla en direcció única a la bifacial o direcció múltiple). GOUROU-PAPY: 189-190.
 - L'home evoluciona orgànicament i culturalment: no és el mateix l'australopitecus (mig home-mig simi) que l'home sapiens de la revolució neolítica referent al control de la natura i possibilitats d'adaptar o resoldre les seves necessitats segons els recursos naturals o quan aquests falten.
 - Avanços tècnics de l'home paleolític: perfeccionament dels instruments de caça (destal de pedra, arpons, fletxa) descoberta i conservació del foc, conservació dels aliments, etc.
- c) La revolució neolítica (canvi climàtic calent): economia de producció basada en l'agricultura i ramaderia. Tècnica de la pedra polimentada.
- No es produeix de cop, sinó que ve preparada durant tota l'època intermitja entre el paleolític i el neolític: Mesolític (XV-X mil·leni a.C.).
 - A finals del Paleolític, al Mediterrani i Pròxim Orient el canvi climàtic produeix la disminució progressiva de les pluges i la dessecació del medi ambient (estepes i deserts). Canvia la fauna i la vegetació. La resposta de l'home és la creació de noves formes de subsistència (degut a l'amenaça que suposa la desaparició d'espècies animals de caça i la reducció o acabament de la germinació natural): AGRICULTURA I RAMADERIA.
 - Aquesta nova situació i la resposta humana suposen un canvi econòmic fonamental i una revolució en la vida de l'home cap al domini de la naturalesa: de destructor de la natura (economia paleolítica) passarà a productor d'aliments. GOUROU-PAPY: 190-193).
 - Les condicions naturals del Pròxim Orient (oasis i rius) -"Els cedres del Líbano", Jericó- van fer que fos el primer lloc on s'apliqués l'agricultura sedentària i s'extengués a través del comerç al Nord d'Àfrica. Al neolític magrebí trobem restes dels colonitzadors neolítics del Pròxim Orient: ensinistrament de cavalls, cultiu de cereals i cria d'animals per emplear-los com a aliment (economia mixta), etc. Les característiques peculiars dels dipòsits descoberts a Alger són els "microlits geomètrics", els Ous d'estruç gravats, la riquesa de la indústria òssia i l'escassetat de ceràmica. Hi ha una

gran varietat de pintures rupestres i restes del culte a la fecunditat i al·lusions a l'enterrament dels morts.

- L'extensió del Neolític arriba a la Vall del Nil, on l'observació i descobriment de la germinació de les plantes, després de les pujades anuals del Nil després de la tardor, deuria tenir una importància capital per l'aplicació de l'Agricultura, activitat econòmica bàsica a la Vall del Nil. Importància de la ceràmica i dels útils de pesca i de caça: arpons, puntes de fletxes de pedra, hams d'os, falç, etc. Poblats amb cases de fusta (palafits) i després recobertes de fang. Cultures neolítiques de Merimde (Baix Nil) i Jartum (Alt Nil) Es desenrotlla la tècnica del teixit d'estora i el lli.

d) Conseqüències de la Revolució Neolítica

- Apareixen nous instruments i noves tècniques:
 - polimentació de la pedra: destal per a la tala d'arbres i treball de fusteria o neteja del bosc per als camps de cultiu
 - ceràmica: per a l'amagatzament de collites i aliments
 - descobriment de la sal per a la conservació d'aliments
 - teixit i filat; aixada i falç (de pedra i fusta)
 - aplicació de la força animal i carro de rodes i de la potència mecànica del vent a la navegació
- Organització social: la vida de l'home en col·lectivitat s'organitza a través dels clans, on hi ha una autoritat (cap de tribus) que s'apropia de l'excedent i distribueix les funcions.
 - treball cooperatiu
 - s'enterren els morts amb ofrenes
 - culte a la fecunditat i creences màgiques sobre les propietats de certs metalls, pedres o petxines
 - observació cuidadosa de les estacions (treballs agrícoles) - embrió d'un calendari
 - comunitats autosuficients, però no aïllades
- Evolució de l'organització social cap a les societats esclavistes (Egipte)

e) Evolució cap als temps històrics :

- l'augment demogràfic és una conseqüència immediata de la revolució neolítica
- excedents de producció que permeten el creixement de la població; preveure temps difícils o males collites i comerciar amb productes de luxe i l'excedent, alhora que es relacionen cultures diferents i és un vehicle de difusió.
- La indústria de la pedra polida i de la ceràmica s'extén a la dels metalls
- importància dels regadius i adobs animals per a subsanar la degradació del sòl i augmentar la producció agrícola
- importància de la navegació en els primers intercanvis comercials
- El document escrit com a exponent del grau de desenrotllament històric (V mileni a.C.) : civilitzacions micèniques de Sumer i Acad.

PREHISTÒRIA:---→ 90% de la vida de l'home

HISTÒRIA:-----→ 10% de la vida de l'home (des del 5è mileni a. C.)

IDEES BÀSIQUES DEL TEMA I

1 - L'evolució orgànica (des de la família dels simis i antropoides fins a l'homo sapiens) i cultural (cultura dels cants tallats fins al Neolític) van lligades i segueixen una línia semblant a l'evolució de les espècies vegetals i animals. Veure que és un procés, però que no és lineal, té avanços i retrocessos. Fer veure que allò que ens rodeja és el resultat d'una acumulació de progressos històrics que comença ja en la prehistòria.

2 - La vida de l'home paleolític la coneixem, molt poc encara, a través dels dipòsits de materials que els arqueòlegs han descobert. L'actitud de l'home paleolític enfront de la natura és, en un estadi semisalvatge, d'adaptació progressiva a un medi ambient canviant i normalment hostil. L'activitat bàsica en un clima fred és la caça que executa col·lectivament i que amb el perfeccionament de les armes evoluciona de caça menor a caça major. La dona executa els treballs de recol·lecció de fruits i depradació de la natura. El tipus d'home Cro-Magnon, última etapa d'evolució orgànica (del qual som) s'extén per Europa i Nord d'Àfrica i enceta l'etapa de progrés de la societat.

3 - La revolució neolítica suposa un trasbals en la vida de l'home, canviant l'organització econòmica i social, accelerant el progrés social, a través principalment del desenvolupament de les forces productives. Aquest canvi ve condicionat per uns canvis climàtics (desaparició dels gels quaternaris i l'entrada d'un clima àrid) -desapareixen el bisó i el cèrvol- que imposen unes noves necessitats. En les regions on l'home està amenaçat d'extinció (les zones subtropicals dessecades i sense els elements vegetals i animals a l'abast de l'home paleolític) la necessitat fa que hi hagi de buscar noves formes de vida. Aquestes donaran pas a una economia basada en la producció d'aliments a través de l'AGRICULTURA I LA RAMADERIA.

Aquest nou pas no és radical, sinó que coexisteixen durant bon temps les dues formes econòmiques de recol·lecció i producció.

4 - Els efectes de la revolució neolítica apareixen a diversos camps:

- econòmic: augment de la producció i naixement del comerç
- tècnic: poliment de la pedra, instrumental nou, perfeccionament de l'utilatge, aparició de la ceràmica i el teixit, de la indústria dels metalls...
- polític: apareix el poder dins del grup social com a forma jurídica d'apropiació de l'excedent, hi ha un primer embrió d'organització social: diversificació de funcions, etc.
- social: augment de la població, repercussions en l'organització de la societat.
- ideològic: art, religió i màgia.

5 - La cultura Neolítica evoluciona cap a la societat esclavista (bona mostra de la qual són l'egípcia i la greco-romana) que és el primer estadi de l'evolució de les societats.

RECURSOS DIDÀCTICS

- a) Pel primer punt es pot utilitzar un mapa mundi assenyalant les zones climàtiques actuals com a resultat dels canvis climàtics del final del Paleolític. Fer veure com els gels cobrien tota la terra i que els tipus de vegetació i fauna que hi havia eren semblants als existents al Pol i a les grans altures de la zona nord. Assenyalar que amb l'entrada d'un clima càlid canvia la fisiologia física i els elements biològics que es puguin adaptar a les noves condicions --moltes espècies desapareixen i amb l'aparició dels deserts a les zones tropicals l'home s'ha d'inventar noves formes de subsistència.
- b) L'evolució orgànica pot seguir-se a través de la comparació d'una sèrie de canvis (fins al Cromagnon) (Gourou Papy) i l'evolució de la massa encefàlica --alliberament de les extremitats superiors i desenvolupament del llenguatge articulat.
- c) L'evolució cultural es pot fer veure a través del diferent tipus de vida al Paleolític i al Neolític:
- Paleolític: recol·lecció i caça.
- fotografies per a comparar la caça d' Austràlia o Africa (Museu Etnològic) amb els caçadors del Neolític
 - escenes dels bosquimans per a conservar el líquid
 - escenes per a obtenir i conservar el foc
 - escenes de com vivia l'home paleolític de la recol·lecció
 - l'arpó
 - evolució-progrés de la societat per les restes prehistòriques o a partir d'objectes immediats (llibres, taules)
- Neolític: agricultura i ramaderia.
- comparació de làmines de diferents pedres polides i no polides. En canviar les necessitats canvia l'utilatge.
 - fotografies amb escenes d'un poblat
 - fotografies de tipus de cases
 - fotografies de filat i teixit
 - fotografies del museu etnològic d'una dona fent ceràmica compara amb la indústria del Paleolític.
 - escenes del comerç de la sal
- Eines: comparar eines prehistòriques amb les dels pobles primitius actuals: arpó, molí de pedra (a Zambia)
 - Ensenyar fotografies sobre pobles primitius i contemporanis prehistòrics.

O r i g e n d e l h o m b r e

Hace unos 5 millones de años los homínidos (1) se distinguen de los demás primates (2) por sostenerse habitualmente de pie y marchar erguidos sobre un par de extremidades posteriores. La evolución hacia la postura vertical debió ser lenta y llevó consigo grandes cambios.

El antepasado del hombre, al erguirse, libera las manos, con lo cual éstas pueden servirle para utilizar objetos. Hace con las manos la mayor parte de las acciones que el animal hace con la boca; en consecuencia, la mandíbula de los homínidos va disminuyendo. Por otra parte, la posición de verticalidad hace que se desarrolle la capacidad craneana. Los dientes sufren una reestructuración: los homínidos son omnívoros.

Estos tres elementos: - verticalidad y manos libres
- disminución de la mandíbula y reestructuración dentaria
- desarrollo del cerebro

se relacionan entre sí y posibilitan el lenguaje articulado, el pensamiento y la sociabilización del homínido en su evolución progresiva hasta el hombre actual.

Un hecho determinante en este lento progreso es la fabricación intencionada de útiles (hachas, raspadores, etc.). El hombre prevé su necesidad y los construye golpeando una piedra con otra o con huesos de animal. Lentamente va haciendo frente, como hombre pensador, a los problemas que le plantea la naturaleza. La fabricación de instrumentos y su utilización influyen definitivamente en su proceso de evolución.

En Africa se han encontrado numerosos restos de homínidos al este del lago Victoria, al Sur (3) y al norte.

DIPOSITIVA 1 Arbol genealógico del hombre
DIPOSITIVA 2 Comparación de esqueletos
DIPOSITIVA 3 Comparación de cráneos y mandíbulas de chimpancé, homo erectus y homo sapiens (actual)
DIPOSITIVA 5 y 5bis Cómo hacía sus útiles el hombre primitivo.

- (1) HOMINIDOS: *grupo de primates que da origen al hombre*
(2) PRIMATES : *orden de mamíferos que incluye al hombre y a los monos*
(3) AUSTRALOPITECO: *bípedo cuyos restos -que datan de 1 millón de años- se han encontrado en Africa del Sur, tiene dientes parcialmente humanos y capacidad craneana de 700 cm³ (chimpancé 450 cm³; hombre actual 1.500 cm³). Utiliza cantos de piedra voluntariamente fragmentados o huesos de antílope.*

DOCUMENTACION: El origen del hombre. Bibl. Salvat GT
 El hombre prehistórico. Col. popular Life

TRABAJO: Explicar e ilustrar con dibujos la importancia del utillaje para la evolución de los homínidos.

E l h o m b r e d e l P a l e o l í t i c o s u p e r i o r

Con la aparición del Homo sapiens (tipo de hombre actual), hace unos 40.000 años, comienza el período prehistórico llamado paleolítico superior.

La primera cultura africana, del Homo Sapiens, estuvo situada en el actual Magreb.

El Paleolítico supuso para el hombre un clima frío, de inviernos crudos y largos y veranos cortos. La recolección de alimentos y la necesidad de guarecerse y abrigarse se convirtió en una tarea difícil y apremiante.

El ~~H~~ombre Paleolítico utilizaba instrumentos de piedra tallada y de hueso, cada vez más perfeccionados: agujas de coser de hueso, flechas y arcos, arpones de pesca, propulsores de piedra para las flechas, adornos de piedra y de hueso, etc. El descubrimiento del fuego supuso un paso importante en su dominio de la naturaleza: le permitió cocer y conservar los alimentos, calentarse y tener luz en la noche.

Aseguraba su alimentación con la recolección de productos vegetales y con la caza y la pesca. Era nómada.

Enterraba ritualmente a sus muertos y empezó a practicar el arte en las paredes de las cuevas (arte rupestre). Este arte tenía una finalidad mágica: creían que pintar un animal facilitaba su caza.

- DIPOSITIVA 6 Útiles de pedernal, hueso y asta. Tres hachas de mano, instrumentos de sílex, agujas, cabezas de arpón y leznas.
- DIPOSITIVA 4 El fuego
- DIPOSITIVA 7 La caza. Flecha de madera con propulsador de piedra.
- DIPOSITIVAS 8 y 8bis Escenas de caza.
- DIPOSITIVA 10 Una mujer vuelve de recolectar frutos y raíces.
- DIPOSITIVA 9 La pesca
- DIPOSITIVA 11 Pintura en una cueva
- DIPOSITIVA 12 Diosa de la fecundidad.

DOCUMENTACION: La de la ficha 1

- TRABAJO: 1 - Describir detalladamente un aspecto de la vida del hombre primitivo. Por ejemplo, la caza:
- . de qué medios disponía
 - . qué animales cazaba
 - . quién cazaba (el hombre o la mujer)
 - . qué hacía con la caza
 - . por qué dibujaba animales en las paredes.
- 2 - Situar en un planisferio los grupos humanos que existen actualmente y que pertenecen a civilizaciones re-trasadas. Pág. 192 "Compendio de Geografía General" de Gourou-Papy (Desde "Hay en la Tierra" hasta "deterioro de su civilización").
- 3 - Ficha 12 Casals. Ej. 1 y 2

La revolución neolítica (1)

Los grandes cambios climáticos que, a lo largo de unos 5.000 años, afectan a la Tierra, provocan -a finales del Paleolítico- una progresiva disminución de lluvias y como consecuencia una general desecación de tierras. En el Próximo Oriente y en el Mediterráneo aparecen las estepas y los desiertos. Este cambio repercute también en la fauna: algunas especies animales emigran en busca de tierras más adecuadas a su género de vida y otras llegan a extinguirse.

El hombre ante esta nueva situación, utiliza las experiencias y observaciones acumuladas durante milenios: practica los primeros cultivos y ensaya la domesticación de los animales. Pasa de destructor de la naturaleza (recolección hasta el agotamiento de la tierra) a productor. Consigue un progresivo dominio y control de plantas y animales, se convierte en agricultor y pastor.

Para su nueva actividad necesita de nuevos tipos de herramienta: aprende a pulimentar la piedra y fabrica instrumentos agrarios (azada y hoz).

La práctica de la agricultura le exige una vida sedentaria: debe esperar la época de la cosecha. Construye viviendas adaptadas al medio ambiente, utilizando los medios a su alcance (troncos, cañas, hojas de palma, barro, etc.). Para instalarse, tala árboles, para conservar el grano recolectado y transportar el agua construye recipientes de barro (cerámica). Aprende a hilar el algodón y el lino. Emplea molinos rudimentarios para moler el grano.

En cada clan o tribu primitiva, los individuos se consideran descendientes de un mismo ser animado y generador de la tribu (el tótem). La representación del tótem sirve de objeto de adoración y de nombre colectivo del clan. El clan se considera formado por los vivos y los muertos descendientes de un mismo tótem.

Las tareas se diversifican dentro de un mismo clan: unos son agricultores, otros pastores, tejedores, ceramistas, sacerdotes... Aparece la necesidad de una organización del clan: el jefe de tribu es la máxima autoridad. Las tribus son independientes entre sí, pero no viven totalmente aisladas: mantienen relaciones unas con otras.

Un descubrimiento de gran importancia fue la sal; con ella encuentran la manera de conservar los alimentos largo tiempo. Pero la sal no se encuentra en todas partes: empieza a hacerse apremiante el comercio.

Los nuevos tiempos requieren sistemas adecuados de transporte terrestre y marítimo. El hombre neolítico inventa los carros (la rueda) y las embarcaciones. La economía de producción comporta un excedente (2) que debe distribuirse entre los miembros de la tribu y que permite comerciar con otras tribus.

El hombre observa los ciclos de la naturaleza (estaciones, germinación de las plantas, reproducción de los animales) y los fenómenos naturales (trueno, sequía, lluvia...) y no sabe explicar sus causas, los atribuye a fuerzas mágicas a las que da culto para atraérselas. Este culto consta de danzas y sacrificios. El hombre agricultor adora al sol que hace crecer las plantas. También da culto a los muertos; el hombre neolítico entierra a los suyos junto con objetos personales y ofrendas: se pregunta acerca de la vida y de la muerte (nacimiento de las religiones)

- (1) NEOLITICO : Periodo de la prehistoria que sigue al Paleolítico. Significa piedra nueva o pulimentada.
- (2) EXCEDENTE DE PRODUCCIÓN : Lo que sobra después de la producción y después del consumo de la tribu.

- DIPOSITIVA 13 Hacha neolítica de piedra pulimentada y mango de madera.
- DIPOSITIVA 14 Utensilios agrarios.
- DIPOSITIVA 15 Rebaño de bóvidos. Pintura encontrada en una caverna del Sahara. Data de unos 6.000 años, cuando el Sahara era una región fértil.
- DIPOSITIVA 16 Huevo de avestruz usado como recipiente.
- DIPOSITIVA 17 Cerámica. Recipiente de barro.
- DIPOSITIVA 18 El hilado del algodón.
- DIPOSITIVA 19 Molinos
- DIPOSITIVA 20 Trabajo de las mujeres dentro del cercado.
- DIPOSITIVA 21 Cabañas de troncos con cubierta de hojas de palma.
- DIPOSITIVA 22 Viviendas protegidas por una valla.
- DIPOSITIVA 23 Palafito y piragua. Vivienda propia de poblados que se alimentaban de recursos marítimos o lacustres.

DOCUMENTACIÓN : "Cultivos: métodos de recolección" Consulta Casals pág. 20 y 21.
"El origen del hombre" Bibl. Salvat GT

- TRABAJO: 1 - Describir todo lo que se ve en la diapositiva 20
- 2 - Explica qué es economía de recolección y excedentes de producción.
- 3 - Hacer un esquema en el que consten las consecuencias de la revolución neolítica en, a) la aparición de nuevos utensilios y nuevas técnicas; b) la organización social del hombre.
- 4 - Leer y resumir la descripción del neolítico africano más antiguo que se encuentra (el del Valle del Nilo). Pág. 114-115 del "Hombre Prehistórico" de Pericot-Maluquer.

Evolución hacia los tiempos históricos

Según se fue desarrollando la revolución neolítica, el hombre fue ampliando su dominio sobre la naturaleza.

El invento y la utilización del arado, que sustituyó a la azada, permitió la roturación de enormes extensiones de terreno. De la práctica de la cerámica se llegó al descubrimiento del ladrillo (mezcla de paja y barro que, en moldes de madera, era puesta a secar al sol). Más tarde se pasó, de prestar atención admirativa a los metales duros y brillantes, y valorados como signos de riqueza y prestigio, a fundirlos y manipularlos.

Todos estos progresos y muchos más como el regadío, la navegación a vela, etc. facilitaron el aumento de la población, lo cual hizo necesaria la expansión de la población neolítica. Los asentamientos humanos se engrandecieron y su construcción se perfeccionó.

En las poblaciones situadas cerca de los ríos (como la del Antiguo Egipto), debido a una mayor fertilidad de sus tierras y a la posibilidad de comunicación fluvial, se pasó pronto de una economía basada en la producción de alimentos a otra en la que el comercio era lo fundamental.

La sociedad fue estructurándose a base de unos pocos poseedores de riqueza y de una mayoría de hombres y mujeres que cada vez dependían más de ellos para subsistir.

Otra consecuencia de la revolución socioeconómica desencadenada por las sociedades agropecuarias fue la invención de la escritura, con lo cual empieza unos 5.000 años a. de C. la historia propiamente dicha.

DOCUMENTACIÓN : El origen del hombre. Bibl. Salvat GT

B - EGIPTE: EVOLUCIÓN D'UNA SOCIETAT NEOLÍTICA

1 - Características generales de la Revolución Urbana

Las condiciones específicas de los valles del Nilo, Indo y Mesopotamia hicieron posible la estabilidad de las comunidades neolíticas y que su evolución social, económica y técnica se produjese con gran rapidez, dando lugar entre el 6.000 y el 3.000 a.C. a una nueva fase revolucionaria.

Esta revolución viene caracterizada, además de por el surgimiento de grandes concentraciones de población (ciudades), por:

a) CONCENTRACIÓN TERRITORIAL Y APARICIÓN DE UN PODER POLÍTICO

Los trabajos de irrigación y de control del río -canales, diques- componen la agrupación de las comunidades neolíticas y la aparición del poder político, con leyes y fuerza coercitiva, que regule el trabajo de los hombres. Poder político divinizado -aparición del Estado.

b) DIVISIÓN DEL TRABAJO

El aumento de los excedentes agrícolas -debido a la posibilidad de aprovechamiento del capital invertido por las generaciones anteriores y a las innovaciones en el utillaje- hará posible la existencia de trabajadores no vinculados a la producción de alimentos, es decir, especialistas: mineros, metalúrgicos, carpinteros, comerciantes, etc.

c) SOCIEDAD DIVIDIDA EN CLASES

Los miembros de la comunidad no participarán por igual de la riqueza creada. La sociedad aparece dividida en dos grupos:

- 1 - una minoría dirigente, desvinculada del trabajo de producción pero poseedora de las fuentes de riqueza, en cuyas manos se acumulan los excedentes
- 2 - una masa de trabajadores, campesinos, artesanos, etc. que les está sometida

La concentración de excedentes en manos de esta minoría hace posible la ejecución de grandes obras públicas -caminos, canales, diques-, el mantenimiento de especialistas y, por tanto, el desarrollo de la metalurgia, actividades que habrían resultado imposibles sin una concentración de capital. Pero al mismo tiempo se establecen profundas diferencias en el nivel de vida de los hombres de una misma comunidad: mientras la gran masa de población vive a un nivel de pura subsistencia física, esta minoría vive una vida lujosa y refinada.

d) INNOVACIONES TÉCNICAS Y FUNDAMENTOS DE LAS CIENCIAS

- rueda carro
- torno de alfarero
- arado; permite un mayor rendimiento respecto a la azada y por tanto posibilita el cultivo de mayores superficies
- adobes y ladrillos
- aprovechamiento de la fuerza motriz de $\left\{ \begin{array}{l} \text{animales} \\ \text{viento} \dots \end{array} \right\} \left\{ \begin{array}{l} \text{carro} \\ \text{arado} \\ \text{navegación} \\ \text{a vela} \end{array} \right.$
- metalurgia del cobre y del bronce
- calendario basado en la observación de los astros (astronomía)
- notación numérica (aritmética)
- patrones de pesos y medidas (superficies y volúmenes: geometría)
- escritura

(Muchas de estas innovaciones son consecuencia de las nuevas necesidades de la sociedad, ejemplo: la notación numérica y la escritura aparecen como respuesta a las complejidades administrativas)

que supone la concentración de la riqueza en unas pocas manos. Otras, como la metalurgia, son posibles gracias a la nueva estructura de la sociedad, que permite el mantenimiento de especialistas.)

Ejercicio práctico: diálogo con los niños sobre la razón de cada uno de estos inventos.

2 - El marco geográfico: El Nilo

- Gracias al Nilo, Egipto es un oasis entre los desiertos de Libia y Arabia (15 km. de ancho por 1.000 de largo). Zona de grandes aluviones y de tierra fértil, en la que el desbordamiento anual es recibido como algo maravilloso que asegura la fertilidad de los campos y la supervivencia de los hombres.

Diapositiva 1. Texto 1: "Canto del Nilo"

- Mediante diques (lago Moeris) y canales los hombres procuran aprovechar al máximo los beneficios de la crecida y extender la superficie de cultivos.

Diapositiva 2 (en las pinturas de las tumbas aparece este mismo sistema de riego).

- El río constituye, a la vez, un medio de comunicación entre las poblaciones que viven en sus orillas.

Diapositiva 3 (embarcaciones hechas de papiros o madera. Obsérvese la vela cuadrada. El timón es un remo).

3 - La sociedad

Fuertemente jerarquizada, con una minoría dirigente que detenta el poder político y económico:

- 3.1. minoría dirigente. El FARAÓN es el dueño de todas las tierras, animales y hombres de Egipto. Poder político divinizado: dios viviente que gobierna entre los hombres y regula su trabajo. Su autoridad descansa sobre una minoría de personas -SACERDOTES y FUNCIONARIOS - que hacen posible su poder. Los excedentes de producción se acumulan en sus manos -parte de los cuales emplean en beneficio de la comunidad- y contribuyen a consolidar su posición de privilegio.

(Lectura de texto sobre la función de esta minoría)

3.2. El pueblo.

Campesinos: constituyen la mayor parte de la población. No poseen tierras propias; cultivan las cedidas por el Faraón o los sacerdotes a cambio de la entrega de una parte importante de la cosecha. Vida durísima, a nivel de subsistencia física.

Cuando cesan los trabajos agrícolas (crecida del río) son empleados -levas forzosas- en otras tareas: canteras, tumbas...

Sus herramientas (ver diapositivas) están hechas de piedra y madera; el elevado coste del bronce hace que este sector se beneficie muy poco del descubrimiento de la metalurgia ("el bronce mineral aristocrático").

Artesanos y comerciantes: son poco numerosos puesto que la mayor parte de la población vive a un nivel de producción autosuficiente. En general, trabajan al servicio del faraón, los sacerdotes o los grandes señores, únicos posibles clientes de artículos de lujo (telas preciosas, joyas, estatuas, etc.). No obstante, en los pueblos hay algún taller artesano que produce objetos de poco coste y que no pueden ser elaborados en las casas: ciertos utensilios agrícolas, joyas de escaso valor, etc.

El comercio se reduce, en general, a la importación de materias primas para la artesanía: cobre, estaño, cedro, marfil, etc. Lo realizan funcionarios estatales.

(Texto sobre los campesinos)

4 - La escritura: Los Jeroglíficos

4.1. Carácter de la escritura

Es la forma de escritura más antigua de Egipto. En ella se combinan signos ideográficos (representaciones de ideas), representaciones figuradas y signos fonéticos. Consta de más de 700 signos, con innumerables variantes.

Aunque posteriormente surgieron escrituras más simplificadas, los jeroglíficos continuaron utilizándose en textos oficiales o religiosos (un caso parecido es la pervivencia del latín en la liturgia, lápidas conmemorativas, etc.).

4.2. La profesión de escriba

Su aprendizaje era un proceso largo y difícil y su dominio, una profesión. A un escriba se le exigían también otros conocimientos, por lo general sobre Aritmética y Geometría, ya que ellos eran los encargados de llevar la contabilidad de los bienes (del palacio, del templo, etc.), dirigir la construcción de almacenes, reconstruir los lindes de los campos después de las crecidas, etc. Lógicamente, los grados de conocimiento y competencia profesional variaban. Todos los funcionarios eran escribas. Otros trabajaban al servicio del templo o de un rico propietario.

5 - Religión y culto a los muertos

Creían en innumerables dioses, muchos de los cuales conservan atributos animales (vestigios de creencias totémicas).

Hator, diosa protectora y nutricia. Representada por una vaca con el disco entre los cuernos o por una mujer con estos mismos atributos.

Thot, dios de la sabiduría, que enseñó a los hombres el conocimiento de las ciencias, las artes y la escritura. Se le representa por un pájaro ibis o con una figura de hombre y pájaro ibis de cara.

Anubis, enseñó a los hombres el proceso de momificación. Hombre con cabeza de chacal.

Ra, dios del sol. Representado por el disco solar.

Osiris, dios de los muertos.

Sus dioses tienen un carácter benéfico y protector. Son los creadores de todas las cosas, rigen el curso de la naturaleza y el destino de los hombres. El culto tiene por objeto garantizar al hombre su continua protección. A través de la religión hay un intento de explicación de todos aquellos fenómenos que resulten incomprensibles al hombre (papel de la mitología en oposición al de la ciencia).

El mundo de los muertos: Creencia en un mundo ultraterreno al que tienen acceso los hombres justos (Tribunal de Osiris y peso de las almas), a condición de cumplir determinados ritos mágicos, entre ellos la momificación (si el cuerpo se destruye el alma no puede seguir viviendo).

El mundo de los muertos es fiel reflejo del mundo de los vivos. De aquí que las tumbas reproduzcan el ambiente social del difunto y contengan cuanto pueda necesitar, ya sea en forma material (vestidos, joyas, muebles, etc.) o figurada (escenas de trabajos agrícolas, etc.) en la otra vida.

Se trata de un paraíso aristocrático.

6 - El bronce en la península hispánica

Las comunidades neolíticas se transforman porque:

- hay los primeros contactos con pueblos orientales prospectores de metales
- importancia de la navegación (hace posibles estos contactos, poblamiento de las Baleares).
- la presencia de estos pueblos orientales difunde muchos de sus elementos culturales, el más visible de ellos, el megalitismo.
- construcciones dolménicas en Catalunya (proporciones modestas) Cultura argárica y talaiótica (sur de Andalucía).
- Se realizan los primeros contactos culturales derivados a través de los productores de metales.

L A S C I V I L I Z A C I O N E S R E T R A S A D A S
=====

Hay en la Tierra grupos humanos que pertenecen a civilizaciones retrasadas. Tales son, por ejemplo, los aetas de Filipinas; los semangs y los sekais de Malasia; los australianos de la tierra de Arnhem y de la península de York; los chenchus de la India meridional, los veddas de Ceilán; los habitantes de las islas Andamán; los bosquimanos y los pigmeos de Africa Central y Meridional (actualmente casi extinguidos); los guayakis y los fueguinos de América del Sur.

Todos estos diversos pueblos cuentan todo lo más con algunas decenas de millares de individuos. Una proporción verdaderamente ínfima en relación con los 3.209 millones de hombres que pueblan la Tierra.

No obstante su escasísimo número, esta parte de la humanidad nos ilumina sobre la condición de nuestros antecesores paleolíticos, que no practicaban más que la "cosecha salvaje".

De hecho, algunos de estos pueblos retrasados son, en realidad, más bien "regresivos", han llegado a este estado por deterioro de su civilización.

Compendio de Geografía General
P. Gourou y L. Papy
Ed. Rialp.

EL NILO

Entre junio y octubre el caudal del Nilo experimenta una notable crecida. Sus aguas inundan las tierras cercanas y depositan en ellas una fértil capa de limo que actúa a modo de abono.

Hasta el siglo pasado, las causas de este desbordamiento eran desconocidas, pero a raíz de la exploración de las fuentes del Nilo, pudo establecerse la relación entre este fenómeno y el régimen de lluvias de la zona tropical y ecuatorial.

Para los habitantes del antiguo Egipto -desconocedores de este hecho- el crecimiento del río era obra de los dioses. Imaginaban que en un lugar desconocido del fondo del río habitaba un espíritu benéfico, el cual periódicamente abría las puertas de su cueva para dejar fluir las aguas. El comienzo de la crecida, que traía la promesa de la fertilidad de los campos y de la continuidad de la vida, era celebrado con fiestas en honor de este espíritu, al cual se entonaban cánticos como el siguiente:

"Salve, oh Nilo, tú que te has manifestado sobre la tierra y que vienes en paz para dar vida a Egipto, Tú que abrevas la tierra, dios de los Granos, señor de los Peces, creador del Trigo, productor de la Cebada (...) Tú traes las provisiones deliciosas, creas todas las cosas buenas, señor de los alimentos agradables y escogidos (...) Nadie conoce el lugar donde habitas y no obstante gobiernas como un rey, pródigo en bondades, cuyas leyes se cumplen sobre la tierra".

LOS CAMPESINOS

La agricultura es la principal actividad económica del país y por tanto, la mayor parte de su población está integrada por campesinos. Las tierras que trabajan no son de su propiedad, sino que pertenecen al Faraón o a los templos, a quienes han de entregar cada año una parte importante de la cosecha.

El régimen del Nilo regula su trabajo. Mientras dura la crecida los trabajos agrícolas se paralizan, pero el campesino debe realizar otras tareas. Este es el momento que el faraón o los sacerdotes escogen para realizar obras de gran envergadura y que suponen el concurso de muchos hombres: explotación de canteras, construcción de tumbas, templos, etc.

A partir de octubre las aguas comienzan a retirarse y se reanudan los trabajos agrícolas. Es el momento de la siembra, tarea fácil ya que el suelo está blando y húmedo, el arado abre surcos sin dificultad y las semillas quedan cubiertas rápidamente. Pero al mismo tiempo comienza la tarea de construir reservas de agua con las que regar más adelante los campos; a medida que el río retrocede los campesinos construyen diques y embalsan las aguas que luego, mediante un complicado sistema de canales, serán llevadas hasta los campos más apartados. Desde el lago al canal (y también en cualquier caso en que haya de llevarse a una zona que se halle a un nivel más alto) el agua es transportada en recipientes que se llevan a mano o por medio del "chaduf" (larga pértiga que gira sobre un pivote, en uno de cuyos extremos se halla un recipiente y en el otro un contrapeso; todavía en uso en el actual Egipto, y también en Catalunya -Camprodon).

E L V A L L E D E L N I L O

En el Bajo Egipto aparece el gran poblado de Merimde Beni Salame, de 600 por 400 m de extensión, constituido por la agrupación irregular de chozas de planta circular u oval construidas con barro, juncos y cañas. Las habitaciones poseen un hogar rehundido y un silo constituido por un gran cesto semihundido en el suelo. Utilizan una numerosa industria de sílex con hojas, sierras, dientes de hoz, cuchillos, etc., y conocen la técnica del pulimento de la piedra, usando hachas, lo que parece indicar la existencia de un arbolado en esta zona mucho más extenso que en tiempos inmediatamente posteriores. Aparece ya la cerámica lisa con formas sencillas redondeadas, practica la industria del tejido de lino. Nota característica es el ritual de la inhumación en el interior del poblado. Los cadáveres se depositan en una simple fosa en actitud de reposo y sin ajuares.

También en el Bajo Egipto los primeros cultivos se documentan en la región de Fayum, donde se conocen numerosos campamentos de agricultores contemporáneos del poblado de Merimde (Fayum A) que desarrollan una rica industria de sílex (hachas pulimentadas). Algo más avanzado es el yacimiento de Omari, que persiste durante mucho tiempo. En general, las características de las primeras culturas egipcias en la zona del Delta y Bajo Egipto muestran una gran uniformidad.

En el Alto Egipto, la necrópolis de Badari ofrece inhumaciones rodeadas de ricos ajuares con una industria típica de sílex, cerámica y numerosos objetos de adorno como brazaletes, collares con cuentas de piedra y de cobre nativo. Conoce el tejido de lino y usa el marfil. La cultura de Badari será continuada por las culturas egipcias propiamente predinásticas.

Pericot

Alumno _____

Clase _____

Fecha _____

VALORACIÓN DEL PROFESOR

PUNTUACIÓN OBTENIDA _____

EVOLUCIÓN ORGÁNICA Y CULTURAL DEL HOMBRE DESDE SU ORIGEN HASTA LA REVOLUCIÓN NEOLÍTICA

1. RELACIONA LOS ACONTECIMIENTOS CON LAS FECHAS APROXIMADAS.
(Utiliza flechas)

(1)

REVOLUCIÓN NEOLÍTICA	Hace 35 a 50 mil años
APARICIÓN DEL HOMBRE (AUSTRALOPITECUS)	Del XV al X milenio a.Cristo
PRIMER "HOMO SAPIENS" (CRO-MAGNON)	Hace más de 1 millón de años

2. LOS HALLAZGOS ARQUEOLÓGICOS SE CLASIFICAN SEGÚN CUATRO NIVELES EVOLUTIVOS: CRO-MAGNON, AUSTRALOPITECUS, PITECANTROPUS, NEANDERTALIS. ESCRÍBELOS POR ORDEN DE APARICIÓN Y SEÑALA ALGUNAS DIFERENCIAS ENTRE ELLOS. (Puedes hacer esquemas)

(3)

3. LA REVOLUCIÓN NEOLÍTICA SIGNIFICÓ UN CAMBIO TOTAL EN LA VIDA DEL HOMBRE. SEÑALA LOS PRINCIPALES CAMBIOS QUE JUSTIFICAN EL NOMBRE DE REVOLUCIÓN.

(4)

4. EL NEOLÍTICO VINO ACOMPAÑADO DE UN CAMBIO DE CLIMA. ¿EN QUÉ CONSISTIÓ?

¿CÓMO TRABAJABAN LA TIERRA LOS HOMBRES DEL NEOLÍTICO PARA VIVIR DE LA AGRICULTURA?

(2)

5. COMENTARIO DE DIAPOSITIVAS. Explica cada una de ellas. Señala qué periodo de la Prehistoria ilustran, aunque correspondan a la actualidad.

<i>nº</i>	<i>Explicación</i>	<i>Periodo</i>
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
8		
9		
10		

(10)

VALORACIÓN DEL PROFESOR

Alumno _____

Clase _____

Fecha _____

PUNTUACIÓN OBTENIDA _____

LA EVOLUCIÓN DE UNA SOCIEDAD NEOLÍTICA (EGIPTO)

1. Explica cómo es la tierra donde se estableció el pueblo egipcio. Haz un pequeño mapa y señala nombres.

(3)

2. El desarrollo cultural de Egipto es una muestra de lo que fue la REVOLUCIÓN URBANA. Lo mismo sucedió junto a los ríos Indo y Tigris-Eufrates. Haz una lista de innovaciones técnicas o inventos que se consiguieron en este momento. Señala aplicaciones.

<i>Innovaciones técnicas</i>	<i>Aplicaciones</i>

(2)

3. Egipto es un pueblo con una organización. En el Neolítico se vivía en tribus.

¿En qué consistió la ORGANIZACIÓN POLÍTICA de Egipto?

(2)

4. EL FARAÓN. ¿Quién es? ¿Qué poderes tiene? ¿Qué funciones cumple?

(2)

5. EGIPTO FUE UNA SOCIEDAD ESTRUCTURADA Y JERARQUIZADA. Explica qué quiere decir esto y habla de los grupos sociales.

(3)

6. ¿Cómo se organizaba la ECONOMÍA y los SISTEMAS DE PRODUCCIÓN en Egipto? Además de la actividad básica, cita otras actividades económicas.

(3)

7. CREENCIAS Y PRÁCTICAS RELIGIOSAS del pueblo egipcio. Explica todo lo que sabes.

(2)

8. LAS PIRÁMIDES, LA MOMIFICACIÓN, LAS PINTURAS, LAS ESCULTURAS. ¿Qué significa todo esto en el pueblo egipcio?

(3)

TEMA 2

A - LAS SOCIEDADES ESCLAVISTAS. LAS COLONIZACIONES. FENICIA Y GRECIA

a) CARACTERÍSTICAS DE LA SOCIEDAD Y DEL MODO DE PRODUCCIÓN

1. La metalurgia del hierro renueva el utillaje y permite un aumento de la producción agrícola.
 - 1.1. El menor coste del hierro (metal democrático) -en comparación con el bronce- hace posible sustituir las herramientas de piedra y madera por las de metal.
 - 1.2. Las nuevas herramientas son más variadas -picos, palas, azadones, podaderas, etc.- y más eficaces, por lo que permiten un considerable aumento de la producción que repercute en beneficio de la sociedad en general.
2. En esta sociedad es posible la existencia de trabajadores independientes que producen para un mercado.
 - 2.1. En Egipto los excedentes de producción se acumulaban en manos de una pequeña minoría, que era la que mantenía a los especialistas (artesanos).
 - 2.2. Por el contrario, la metalurgia del hierro hará posible el intercambio directo entre campesinos y artesanos: el coste de las herramientas de hierro es asequible a los campesinos, con su empleo la productividad aumenta y el campesinado se convierte en un sector con capacidad adquisitiva; al mismo tiempo, el artesano deja de ser un trabajador al servicio exclusivo del Faraón o de los templos para proveer de artículos a los campesinos.
La aparición de un mercado hace posible la existencia de trabajadores independientes.
 - 2.3. El incremento de la producción, artesanal o agrícola, o de ambas a la vez, lleva a la necesidad de buscar mercados mayores y, por tanto, a la expansión colonial.
3. En una sociedad que carece de máquinas, la necesidad de incrementar las fuerzas de trabajo lleva al empleo sistemático de la mano de obra esclava.
 - 3.1. El desarrollo de la producción exige el empleo de mayor cantidad de fuerza de trabajo. La ausencia de otras fuerzas que no sean la humana o animal dará lugar a la explotación del hombre en régimen de esclavitud, como único medio de obtener una fuerza de trabajo barata y permanente.
(*Texto I*)
Cuanto más elevada sea la productividad, mayor será el número de esclavos empleados: en Atenas llegan a constituir el 50% de la población.
 - 3.2. Los esclavos son propiedad de quien los adquiere -un particular o el estado- y carecen de derechos.
Procedencia: guerra, piratería, nacimiento, condenas judiciales, deudas, etc...
 - 3.3. Se les emplea en los talleres, en el campo y como criados. A los que ocupan un lugar de responsabilidad en la producción el amo les permite, a modo de incentivo económico, disponer de una pequeña cantidad de dinero.
No existe ningún camino legal para obtener la libertad, y ésta, aunque la comprenden, será siempre una gracia del amo.

El trato que reciben varía de unos lugares a otros. En Atenas era más humano que en otras ciudades griegas: "hay que cuidar de la herramienta".

Textos 2 y 3.

- 3.4. La utilización del esclavo es la respuesta a la carencia de máquinas pero al mismo tiempo el empleo de este "utensilio animado" se convertirá en un impedimento del desarrollo técnico. El contraste entre el extraordinario desarrollo de las ciencias en el mundo griego y la pobreza de las innovaciones técnicas es consecuencia de los prejuicios clasistas de las clases cultas hacia el mundo del trabajo que es sinónimo de la esclavitud.
4. La existencia de mayor número de trabajadores independientes da lugar a gobiernos con mayor participación social.
 - 4.1. A la descentralización del poder económico -la riqueza más repartida- corresponde, en este caso, la descentralización del poder político, es decir, es mayor el número de habitantes con derecho a participar en las decisiones políticas de su ciudad. Esto alcanza su plenitud en Atenas con lo que llamamos "la democracia".
(Organigrama de la Democracia)
 - 4.2. Sin embargo, esta democracia tenía unos límites evidentes: todos eran iguales ante la ley, pero este todo sólo lo comprendían aquellos que tenían la categoría de ciudadanos, que seguían siendo una minoría. Los extranjeros, la mujeres y, por supuesto, los esclavos, carecen de derechos, aunque constituyen la mayor parte de la población.
(Los grupos sociales de Atenas en el s. V a.J.C.)

b) LAS COLONIZACIONES

1. Características generales de las colonizaciones

- 1.1. La pobreza de una tierra que vive sólo de la agricultura, con una falta de adecuación entre los recursos existentes y la población, llevan a fenicios y a griegos a buscar en el comercio el equilibrio de su economía.
- 1.2. La colonización es una empresa privada -la mayoría de veces- en la que las colonias que se fundan son independientes, pero están ligadas comercialmente con la metrópoli (la madre patria).
- 1.3. La metalurgia del hierro proporciona piezas metálicas para las embarcaciones (jarcías) que hacen más eficaz la navegación.
- 1.4. Las colonizaciones aseguran un contacto permanente entre Oriente y Occidente que hace que se acelere la evolución de los pueblos de Occidente.

2. Rutas y productos comerciales

La base fundamental del comercio de estos pueblos es el intercambio de materias primas y productos agrícolas con productos artesanales (cerámica, tejidos de lujo) y productos de agricultura especializada (aceite, vino). El pillaje y la piratería (el secuestro de mujeres y niños en los puertos comerciales y su posterior venta como esclavos) junto con el tráfico de esclavos, redondean los beneficios del comercio local.

- 2.1. Al principio los fenicios hacen de intermediarios en el comercio y trabajan al servicio de las grandes potencias (Egipto, etc.). Posteriormente, con la aplicación de la metalurgia del hierro a la agricultura y la expansión del artesanado a las ciudades, venden los productos de su industria local a cambio de materias primas (papiro de Egipto, metales preciosos y marfil, aceite y cereales, etc.) o de objetos de lujo.

2.2. Los griegos compraban cereales, aceite, metales a cambio de telas, cerámica, instrumentos de hierro, etc.

3. Colonias que fundan (*Mapas de las colonizaciones*)

La colonia más importante de los fenicios será Cartago (ciudad nueva); en España Gadir.

Las colonias más importantes de Grecia en el Mediterraneo Occidental, excepción de la Magna Grecia (Sur de Italia y Sicilia) fueron Massalia (Marsella), Emporion (Empúries) y Rhode (Roses).

B - LAS COLONIZACIONES EN LA PENINSULA IBERICA

1. Fenicios y cartagineses

1.1. La época del gran empuje colonizador empezó en los siglos VIII-VII a.J.C. siendo hasta el siglo VI el momento de mayor vitalidad. La acción de los fenicios no se interrumpirá hasta la romanización (s. III-II a.J.C.)

1.2. El objetivo de los fenicios fue el intercambio comercial. País pequeño, sin excedentes demográficos considerables, FENICIA no podía realizar una verdadera colonización en el sentido de emigraciones considerables de grupos ciudadanos. Debido a esto las ciudades que fundaron en la península fueron escasas. La más importante fue GADIR (Cádiz) que tal vez llegó a superar los 4.000 habitantes.

1.3. La zona afectada por la colonización fue el litoral andaluz y Gadir su centro comercial; desde aquí se controlaba toda la zona del Estrecho de Gibraltar.

1.4. Otra zona importante, aunque no estaba controlada directamente por los fenicios, fue la de IBIZA, que a partir del siglo VI o V estuvo en poder de los cartagineses (Cartago había sido fundada en el siglo IX a.J.C. y fue la colonia más importante de los fenicios en el Mediterraneo).

1.5. El objetivo esencial del proceso colonizador fenicio fueron los metales peninsulares:

a) preciosos: oro y plata

b) industriales: cobre, estaño y plomo

Mas adelante empieza la explotación de la pesca y su industrialización, y ligado a esto, la producción de sal.

1.6. La contrapartida en el intercambio eran los productos manufacturados procedentes de sus propios talleres o de Grecia, Egipto, etc...

a) famosos tejidos teñidos con murex

b) objetos fabricados con pasta vítrea

c) joyas

d) armas e instrumentos de metal

e) cerámica

2. Griegos

2.1. La colonización griega, que siguió a la fenicia, se distingue de ésta porque movilizó masas considerables. Trataba de colocar un excedente humano y de aquí que surgieran territorios -Sicilia, Sur de Italia- en los que la emigración produjo la existencia de verdaderas prolongaciones de Grecia. (*Mapa colonización Griega*). Al Oeste de la Magna Grecia, el mecanismo colonial griego fue en este aspecto muy parecido al fenicio. Se limitó a la acción comercial marítima, con instalaciones de unas pocas ciudades y de algunas factorías. El centro de esta acción fueron las costas provenzales, y la fundación más importante MASALIA (Marsella). El área colonizadora del arco norte del Mediterraneo occidental alcanzó también las costas septentrionales de Catalunya: las colonias griegas

del Empordà (Empúries y Roses).

2.2. Una ciudad colonial griega: Emporion (*Texto 4*)

2.3. A partir del siglo V y durante todo el siglo IV a.J.C se produce una verdadera inundación de cerámica griega en los ámbitos indígenas del litoral.

La vajilla griega tuvo un éxito comercial importante y se vendió desde las costas del Mar Negro hasta las del Estrecho de Gibraltar. En parte se trata de la cerámica decorada con escenas con figuras pintadas en rojo, pero la mayoría de los hallazgos consisten en vasijas de barniz negro, sin decoración o en todo caso con una decoración de palmetas estampadas en el fondo. Este tipo se puso de moda en el siglo IV a.J.C.

El área de expansión es muy amplia. Comprende desde Andalucía hasta el Pirineo.

2.4. La moneda. Todo el mecanismo del comercio colonial se basó en el intercambio. Pero los griegos inventaron la moneda -o fueron los primeros que la usaron sistemáticamente y extendieron el sistema monetario. Las ciudades griegas acuñan moneda. Cuando se crean las ciudades coloniales, éstas organizan sus propias cecas así que se sienten consolidadas.

Las primeras acuñaciones mediterráneas al oeste de Italia fueron las de Massalia. Las monedas massaliotas circulan en las ciudades griegas del Empordà. La segunda fase del proceso consiste en la imitación. Pronto Empúries fabrica su propia moneda. El auge de Atenas a partir del siglo V a.J.C. le permite extender su moneda, la dracma, como pieza griega por excelencia. Emporion y Rhode reflejan el fenómeno y se pasan al sistema de la dracma.

Estas monedas se generalizan y, lo que es más significativo, son cada vez aceptadas con mayor facilidad por los indígenas. Su área de expansión se concentra sobre todo Catalunya.

La entrada de los grupos indígenas más ligados con el comercio griego a la economía monetaria, no sólo se refleja en la aceptación de las dracmas de las colonias griegas, sino que tiene un aspecto de mayor alcance: su imitación en cecas locales, lo que viene a representar la entrada de la moneda en nuestra península.

TEXTO I

Algunos pretenden que el poder del amo carece de fundamento natural, pretenden que la naturaleza nos ha creado a todos lobres y que la esclavitud no es más que el resultado de un acto de violencia.

Desde un punto de vista económico yo observo que es imposible vivir con desahogo e incluso simplemente vivir, sin lo necesario (...) y puesto que ninguna actividad que tenga un fin preciso puede hacerse sin instrumentos, la economía los necesita para alcanzar este fin.

Hay dos clases de instrumentos: unos inanimados, otros animados. Así en la navegación, el timón es el instrumento inanimado y el piloto el instrumento animado. En todos los oficios, el obrero es una clase de instrumento. Si cada instrumento pudiese ejecutar por sí mismo la voluntad o el pensamiento de su dueño, como hacían, dicen, los autómatas de Dédalo o el trípode de Vulcano (...) si la lanzadora tejiese la tela por sí sola, si el carco por sí solo sacase de la cítara los sonidos deseados, los arquitectos no necesitarían obreros, ni los amos esclavos.

Aristóteles. Política, libro I, cap. I

TEXTO II

(Los esclavos en Atenas reciben mejor trato y gozan de mayor libertad de movimientos que en otras ciudades).

En cuanto a los esclavos y metecos, gozan en Atenas de gran libertad; no se puede golpearlos y el esclavo no se apartará a vuestro paso. Voy a explicar la razón de esta costumbre. Si la ley autorizase a maltratar a un esclavo, al meteco o al liberto, podría ocurrir que a veces se confundiese a un ateniense con un esclavo y se le golpease, ya que el hombre del pueblo de Atenas no va mejor vestido que los esclavos y los metecos no tienen mejor aspecto que ellos.

Si alguien se asombra de que en Atenas los esclavos vivan en el lujo y que incluso algunos de ellos lleven un tren de vida magnífico, ha de tener en cuenta que esto es resultado del cálculo. En un país cuyo poder reside en la marina, el interés por nuestra fortuna nos obliga a grandes consideraciones con los esclavos si queremos percibir las ganancias que ellos perciben por nosotros y es así que nos vemos obligados a darles libertad.

*Pseudo-Jenofonte. La República de Atenas
cap. I*

TEXTO III

CONDICIÓN DE LOS ESCLAVOS

La ley no le reconocía ningún derecho; en realidad, ni siquiera tenía nombre propio: se le llamaba con el de su lugar de origen o con un apodo cualquiera. Su matrimonio no era legal. Dos esclavos podían cohabitar sin que esta unión significara un matrimonio y sin que el amo, que tal vez la toleraba, perdiera el derecho de vender a cualquiera de ellos separadamente; por lo demás, también le pertenecía su descendencia y podía eliminarla si se le antojaba.

El esclavo no podía ejercer ningún derecho de propiedad, ya que él mismo era objeto de propiedad. Si eventualmente llegaba a constituir cierto capital, por medio de propinas o de cualquier otra forma, lo

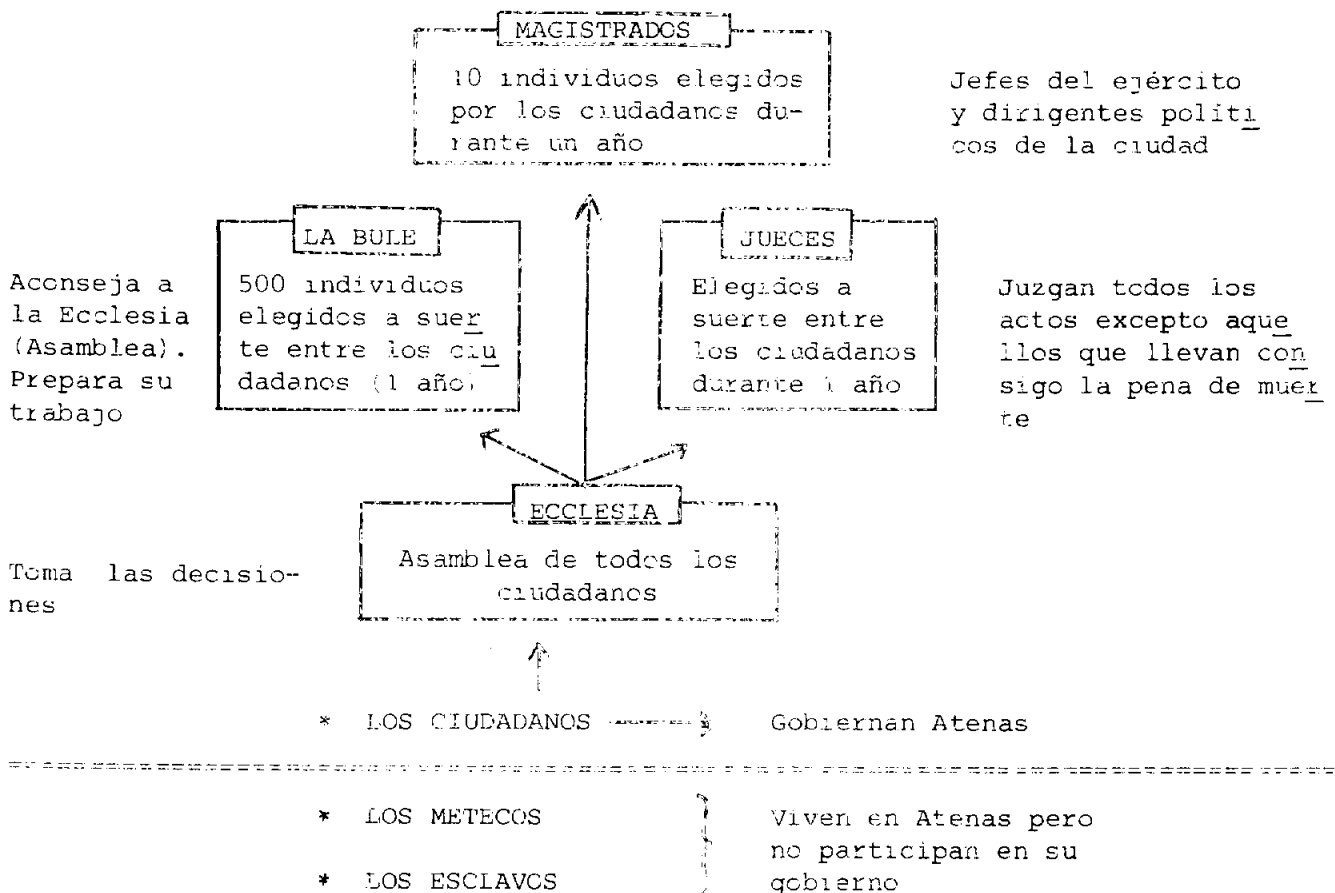
conservaba por tolerancia del amo, a quien nada le impedía quitárselo.

El amo tenía pleno derecho a corregir al esclavo, infligiéndole toda clase de castigos: el calabozo, el cepo -un suplicio muy penoso- o la marca con fuego ardiente, e incluso podía darle muerte -aunque no en Atenas-, lo que no siempre redundaba en su beneficio.

El interés del amo constituía, en realidad, la única garantía del esclavo, pues a aquel no le convenía estropear su instrumento. Aristóteles observa al respecto: "Hay que cuidar de la herramienta en la medida de su utilidad para el trabajo". Por lo tanto, cuando el esclavo era un buen instrumento de trabajo convenía alimentarlo suficientemente, vestirlo mejor, concederle descanso, permitirle formar una familia, dejarle entrever la recompensa suprema y excepcional que era la libertad, la manumisión. Platón insiste en el interés que tiene el amo en tratar bien a su esclavo meramente como a un "bruto", pero no hay que permitir que este "bruto" se rebele contra su condición servil, resultante, según el filósofo, de una desigualdad que está en la naturaleza misma de las cosas. Admite por lo tanto, que hay que tratar bien al "bruto", y especifica "más por nuestro provecho que por el suyo".

André Bonnard: La civilización griega

ORGANIGRAMA DE LA DEMOCRACIA ATENIENSE

LA SOCIEDAD DE ATENAS EN EL SIGLO V A.J.C.

- CIUDADANOS

- . 32% (unos 130.000, incluyendo a mujeres y niños) de la población.
- . Pertenecen a distintas clases sociales: ricos comerciantes, artesanos, campesinos arrendatarios, latifundistas, etc.
- . Poseen igualdad de derechos políticos y, en principio, pueden ejercer cualquier cargo público (en la práctica las diferencias económicas se imponen).
- . Servicio militar: 18-20 años, al termino del cual adquieren el derecho de ciudadanía.

- METECOS

- . Extranjeros; el 18% de la población (unos 70.000)
- . Diferencias de fortunas. Tienen actividades diversas, pero preferentemente se dedican al comercio.
- . Carecen de derechos políticos (no pueden intervenir en el gobierno de la ciudad) pero la ley les protege.
- . Pagan impuestos extraordinarios.

- ESCLAVOS

- . 50% de la población (unos 200.000)
- . Carecen de derechos (aunque la ley en Atenas prohíbe maltratarlos y pueden refugiarse en el templo de Apolo en caso de que el amo los maltrate).
- . Son objeto de compra-venta.
- . A decisión del amo pueden adquirir la libertad.
- . Orígenes de la esclavitud: nacimiento, guerras, etc.

Las mujeres, independientemente del grupo social al que pertenecen, carecen de derechos políticos.

TEXTO IV

UNA CIUDAD COLONIAL GRIEGA: EMPORION

Poseemos una preciosa fuente de información directa para saber cómo era una ciudad colonial en nuestras costas. Emporion (cast. Ampurias, cat. Empúries) es un caso único entre los vestigios griegos al oeste de Italia. Habiendo desaparecido como ciudad al final de la época romana, convertido su solar en campos y dunas, ha podido ser excavada en gran escala. Desde 1908 hasta hoy, varias instituciones científicas de Barcelona han intervenido en los trabajos, en un caso de continuidad único en la arqueología peninsular. Así disponemos de la posibilidad de conocer bien el conjunto urbano y de apreciar a través de sus hallazgos algo del desarrollo de la ciudad y de su vida social y económica, artística y religiosa.

La elección del lugar es la típica de un emplazamiento colonial. Un pequeño islote, hoy unido a tierra, donde se levanta el pueblecito

de Sant Martí d'Empúries. Allí se estableció, según las fuentes, la primera factoría de tanteo, simple mercado y refugio para las naves, que más adelante, ya establecida la ciudad en tierra firme, fue llamada por los mismos griegos la Palatia Polis, la ciudad vieja. El acontecimiento tuvo lugar a principios del siglo VI, es decir, poco después de la fundación de Marsella que se fecha hacia el año 600 a.J.C. Una segunda fase representó el salto a la urbanización en tierra, casi frente a la isla, en terrenos inmediatos al mar y entre la antigua desembocadura de los rios Fluvià y Ter, hoy muy alejados.

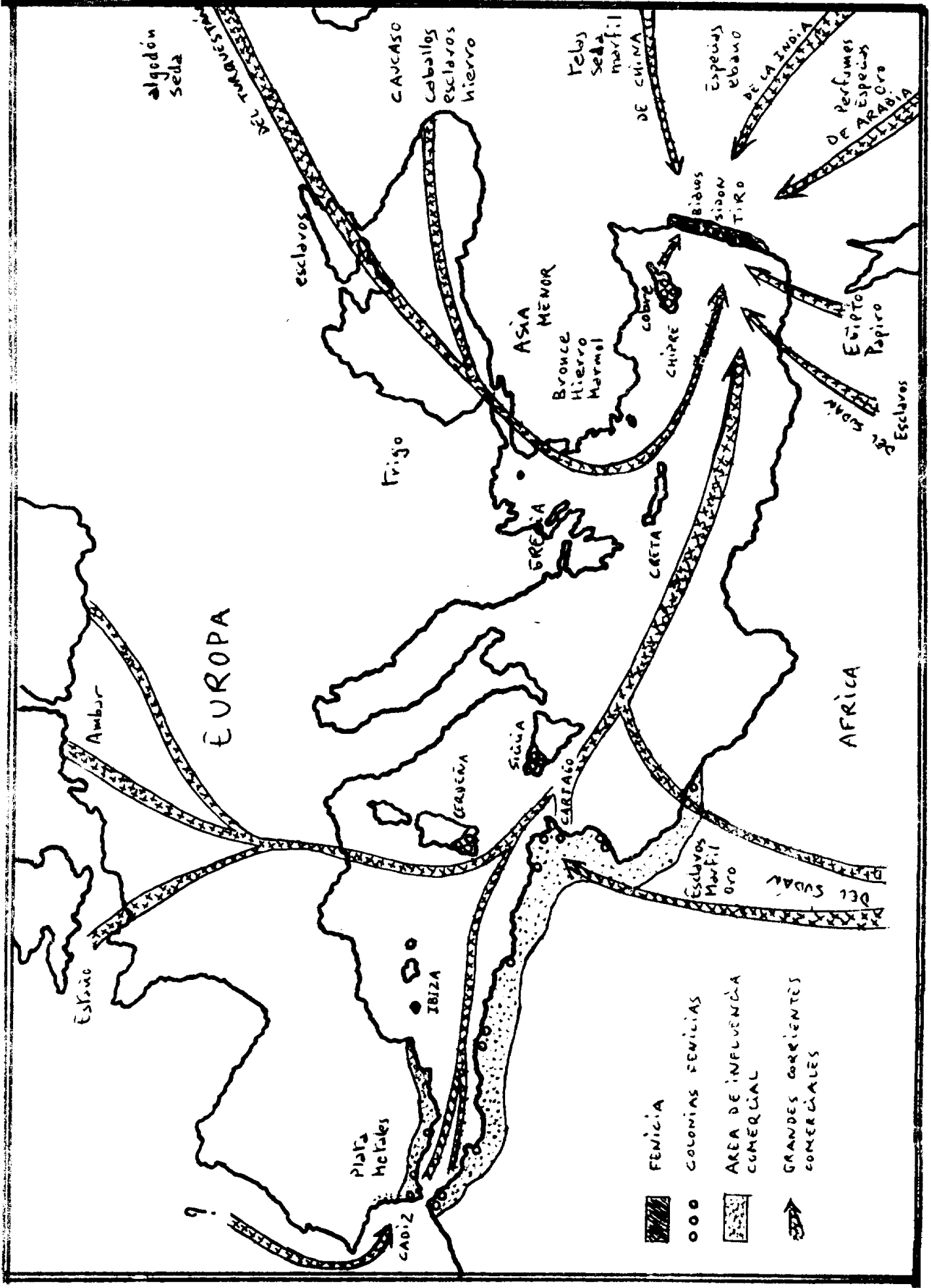
La nueva ciudad, que los investigadores modernos han bautizado con este nombre (Neápolis), tardó poco en surgir, ya que los elementos arqueológicos más antiguos de su cementerio inmediato, en la playa llamada El Portitxol, son solo medio siglo posteriores a la fecha indicada para los del islote. Esta fue en realidad la primera ciudad: llamar polis al establecimiento de Sant Martí no pasa de ser una figura retórica. Comenzaba la colonia, con verdadero establecimiento de gestes. Sus restos aparecen por debajo de la ciudad griega posterior, y se sabe poco de su estructura. Como toda ciudad viva, la evolución posterior ha borrado en gran parte el núcleo inicial.

Lo que ahora podemos contemplar visitando las ruinas es la ciudad en una fase ya avanzada de su historia, la última propiamente griega, antes de que los romanos la tomaran como cabeza de puente para su desembarco inicial en la península cuando la segunda guerra púnica, en 218 a.J.C. Estaba rodeada de fuertes murallas por los tres frentes que dan a tierra. Las relaciones con los indígenas eran sin duda muy buenas -de otra manera sería inexplicable su subsistencia- pero era indispensable estar prevenidos. El frente marítimo podía quedar sin fortificación, ya que el mar era del dominio griego. Su urbanismo corresponde al tipo corriente. Hacia el centro existe el ágora, la plaza pública, corazón y centro político y económico de toda ciudad griega, con un edificio para mercado. De esta plaza parten las calles principales, ejes del conjunto, que tienden a ser rectas - paralelas entre sí, cruzándose con las de dirección contraria en ángulo recto, y dejando en medio bloques de casas de planta rectangular o cuadrada. La parte sudoeste de la ciudad, próxima a la muralla, estaba reservada a los templos. Este barrio religioso ocupaba una parte bastante considerable, en torno de un octavo de la superficie interior señalada por el recinto amurallado. Las casas son en general pequeñas, constituidas por pocas cámaras de escasa superficie, algunas con pavimento de mosaico de tipo helenístico. Posiblemente reflejan un estado de cosas de un momento muy al final de la época griega, seguramente contemporáneo a los comienzos del dominio romano.

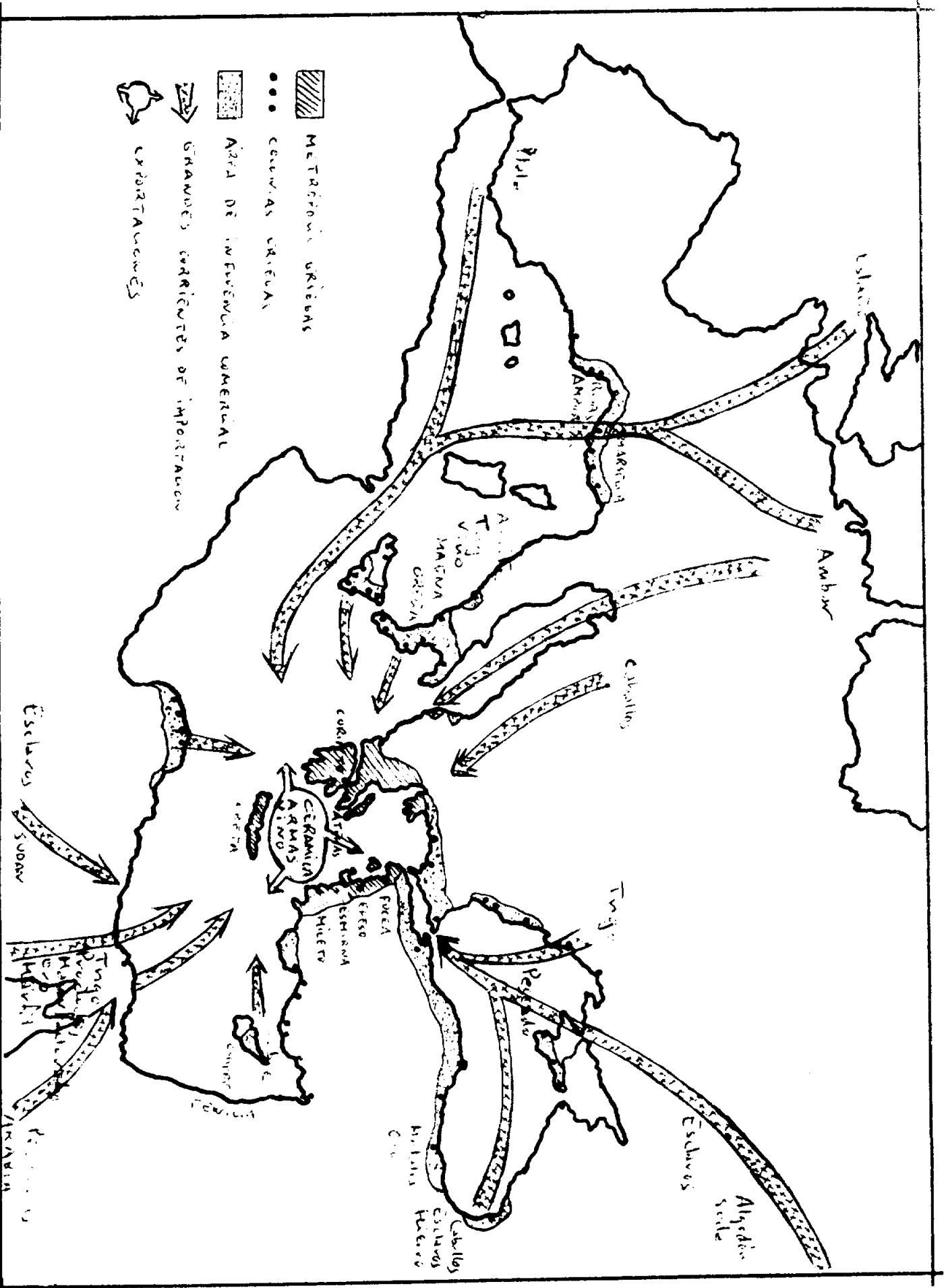
El conjunto refleja lo que podíamos esperar de una ciudad colonial remota, con un número de habitantes no muy elevado, fuera de las grandes rutas comerciales básicas. Se ha intentado un ensayo demográfico. Partiendo de que la extensión de la Neapolis es de 26.000 metros cuadrados, descontando los núcleos no habitados (plazas, templos, etc.) quedan unos 18.000 dedicados a las viviendas. Se puede admitir un término medio de 50 metros cuadrados por casa, lo que daría entre 300 y 400 casas. Suponiendo 6 o 7 personas por casa, tendríamos unos 2.000 o 2.500 habitantes, y utilizando el coeficiente 5 entre 1.500 y 2.000.

El puerto debía constituir uno de los elementos vitales. Pero no se construyeron escolleras hasta tiempos romanos, cuyos vestigios se conservan. Este puerto era, en definitiva, lo que daba vida a la ciudad, lo que mantenía sus relaciones con la metrópoli, atestiguadas no sólo en las numerosas importaciones de cerámica -que al fin y al cabo constituían un elemento para comerciar con los indígenas- sino además por otros elementos para la propia ciudad. Es significativo que una pequeña colonia tan lejana dispusiera de obras de tanta categoría artística como la estatua de Asclepios, venerada en uno de sus santuarios.

Miguel Tarradell: Historia de España y América social y económica, dirigida por Vicens Vives, vol

MAPA DE LA COLONIZACIÓN FENICIA

MAPA DE LA COLONIZACION GRIEGA

TEMA 2

B - ROMAIdees bàsiques

1. La situació geogràfica d'Itàlia, enclavada en una posició privilegiada al Mediterrani, entre Grècia i Àsia Menor i la península Ibèrica, permet una fàcil comunicació entre els nuclis més avançats de l'Antiguitat.
2. Les característiques de la societat romana són semblants a les de la societat esclavista grega. Els trets històrics venen donats per l'evolució de diversos pobles tribals entorn de Roma i per les invasions gregues i dels pobles del nord. La unificació de les ciutats-estat en una sola República i la transició a l'Imperi, la constitució d'uns grans propietaris latifundistes amb el sistema de colonat i la instauració d'un govern militar defensiu contra el perill d'invasions per tot arreu, constitueixen les bases de la formació de l'Imperialisme Romà.
3. La conquesta i romanització destrueixen les cultures autòctones que s'oposen a la presència dominant de Roma. La invasió romana als pobles de la costa (a Catalunya, Provença, Llenguadoc) és molt més fàcil que a l'interior de la península. El fenomen urbanístic i la societat esclavista es consoliden amb els romans; més a les ciutats romanes o lligades amb el comerç amb Roma que a les altres. ("No en vano son muy raras nuestras ciudades importantes, o medianas, que no se asienten sobre base romana, en muchos casos creaciones que Roma hizo surgir sin precedentes urbanos", M. Tarradell). Les obres hidràuliques i les diverses innovacions a l'agricultura, donen un augment de la producció agrària que permetrà l'obertura del comerç i l'augment demogràfic. A Catalunya i a la costa Sud adquireixen importància la vinya i les oliveres.
La divisió administrativa de Roma i la divisió en tres províncies, dona unitat jurídica a tota una diversitat ètnica i de cultures: el ciutadà romà.
4. L'Església, a través del Cristianisme, s'encarregà de portar la romanització al món rural, nucli de la cultura medieval, un cop que les invasions dels pobles francs i germànics haguessin acabat amb la cultura urbana.

I - ESQUEMA DE CONTINGUT1.1. El marc geogràfic de la civilització romana

- . Característiques físiques de la península itàlica
- . Enclau geogràfic de Roma
- . Situació estratègica d'Itàlia dins la mar Mediterrània i a l'occident de l'Antiguitat (*Mapa Casals, 6è., 223-224*)

1.2. La societat romana i la transició a l'Imperi

La fundació de Roma sorgeix de la federació de set turons, al costat del Tiber i a la regió del Laci. Es col·loca entre els pobles invasors (etruscs) del Nord i l'avanç de la colonització grega del Sud. L'organització tribal dels començaments evoluciona cap a una monarquia

per l'arribada dels pobles etruscs que imposen llur organització política, art, alfabet, etc. i neix una societat dividida en patriciat (famílies nobles que tenen ascendència entre els primers pobladors del Laci) i plebs (nous pobles pastors o camperols, arribats posteriorment, com els etruscs). El pas de la monarquia a la república romana cap el s. VI a.J.C., constitueix una victòria dels plebeus en la seva lluita per participar en la "res pública".

L'evolució cap a l'Imperi ve marcada per la necessitat de conquerir el territori de la península invaïda pels grecs i per pobles del Nord, defensar-se de l'expansionisme cartaginès i expulsar els pobles estrangers: de l'Estat guerrer amb hegemonia militar a l'expansió imperial, només falta un pas.

Al final del segle I a.J.C., sota el regnat d'August i amb la pacificació de les províncies romanes, l'Imperi Romà estén el seu domini i hegemonia per tota la mar Mediterrània i bona part de l'Europa occidental.

- . estructura sòcio-econòmica: semblances i diferències amb Grècia (*tema anterior i Vicens Vives, 157-158*)
- . estructura política: *Vicens Vives, 157-159*
- . la pau romana i els instruments de dominació: llengua, art i cultura, dret i institucions polítiques, organització territorial, economia i comunicacions, religió (*Vicens Vives, 156-160*)

1.3. Conquesta i romanització de la península ibèrica

La presència de Roma a la península ve determinada pel desenvolupament de la lluita contra Cartago per l'hegemonia del Mediterrani. A l'any 218 a.J.C. Escipió arriba a Emporion per tallar el suministre d'homes i diners que necessitaven els cartaginesos, en l'atac d'Aníbal contra Itàlia. Escipió foragita els cartaginesos i domina les sublevacions indígenes de la península (Numància, turdetans, celtíbers, càntabrs, etc.) portant a terme la conquesta de tots els pobles que s'oposaven a la presència dels romans a Hispània:

- a) guerres celtíbers (fins a l'any 137)
- b) guerres civils romanes a Hispània (fins al 45)
- c) epíleg de les guerres càntabres, amb llur sumissió (l'any 19)

A partir d'aquesta època (cap al s. I d.J.C.), després de la pacificació de l'emperador August, s'inicia el procés de romanització de tota la península (com una autèntica operació policial), dividida en tres províncies romanes:

Lusitània, Bètica i Tarraconensis. Aquest fenomen -la romanització- és el més important des del punt de vista de conseqüències històriques, perquè configura sòcio-políticament la realitat hispànica, adequant les institucions, economia, llengua, art, ideologia, etc. a les de la metròpoli de l'Imperi. La seva incidència és més acusada i ràpida als nuclis urbans i a la població de la costa mediterrània que a la població rural i a l'interior de la península. Aquest procés dura fins al s. V.

L'organització política impulsa el desenvolupament de les ciutats (ja influenciades per la "polis" grega), dividides en:

- a) ciutats indígenes: estipendiàries: que paguen un tribut
lliures: que tenen més autonomia i poden federar-se.
- b) ciutats romanes: amb règim polític-administratiu semblant a les ciutats llatines. Fundades per Roma per als ciutadans arribats a la península (Astorga).

En l'àmbit social es desenvolupa la societat esclavista lligada als treballs d'extracció mineral -plom de Cartagena, coure de Ríu Tinto, mercuri a Almadén, etc.- i la implantació del colonat i extensió del latifundisme.

L'expansió econòmica fa créixer la població, la qual s'aproxima, en xifres globals peninsulars, a 6 milions. En l'agricultura predominen els cereals (blat); cultiu de la vinya i les oliveres, producció de lli, espart i cotó. S'introdueix el goret de dues o tres fulles i els adobs, es generalitza l'ús de l'arada i d'adapten nous procediments de batre.

Es construeixen importants vies de comunicació (Via Augusta, Via de la Plata) i obres públiques (aqüeductes, termes, edificis administratius, religiosos, recreatius).

Entre els peninsulars de l'interior i noroest sobreviuen vells cultes indígenes: en les zones més romanitzades predominen els déus romans, on arrencarà la difusió del cristianisme, apèndix de la romanització de la península.

- Independència de la romanització a Catalunya:

"La Barcino romana. Los romanos llegaron el año 218 a.C. y establecieron un pequeño poblado fortificado en Montjuic. Con la pacificación de la época augústea desaparecía esta fortaleza y prosperaría la colonia del llamado Mons Taber, núcleo de la Barcelona actual, ya en el s. I d.C. Su nombre completo sería Colonia Julia Faventia Paterna Barcino. Este núcleo del s. I, destruido a mediados del s. III por invasores franco-alemanes, era una ciudad abierta, sin muros, y contaba con un grandioso templo de época augústea, un teatro, un circo, foro, termas, etc.; tuvo su máximo esplendor en el s. II d.C., época en la que se le han atribuido de 10.000 a 15.000 habitantes" (*Enciclopèdia Larousse*).

1.4. La crisi del s. III, el Baix Imperi i la difusió del cristianisme

- . la qüestió successòria de l'Imperi: *Història d'Espanya de V. Vives, 1, pp. 160-168*
- . divisió de l'Imperi Romà: orient i occident al s. IV
- . difusió del cristianisme: aspecte cultural i polític (*CRBE, 5è, 160, Història, V. Vives, pp. 169-178*).

II - ESQUEMA DIDACTIC

- II.1. Treballar el marc geogràfic amb un mapa detallat sobre la situació d'Itàlia al Mediterrani. *Fitxes Casals, 1, o qualsevol llibre de Geografia que estigui bé.*
- II.2. Comparació de la societat romana amb la grega. Fer esquemes paral·lels. Mecanisme polític: *Vicens Vives, 54. Text 1: Esclavitud. Textos II-III.* Què significa la pau romana? Restes detectables avui dia de la dominació romana a la península.
- II.3. *Fitxes Casals, 2-3 i Textos 4 i 5.*
Treballar individualment o en grup la maqueta de la Barcelona romana (carrers, monuments, edificis públics, etc.) amb els llocs de les excavacions existents, restes culturals i urbanístiques, etc. Cf. *Larousse, Barcelona pam a pam, etc.*
- II.4. *Fitxes Casals, 4-5.*
Diferenciació de les dues etapes del Cristianisme: com a revulsiu social en l'etapa de persecució i com a instruments de dominació i de romanització en l'etapa d'aliança amb el poder.

TEXTO I

ESCLAVITUD

"Los esclavos, en el mundo antiguo, no escaseaban. A los esclavos de nacimiento, hijos de criados, se añadía el número no exiguo de los libres que por varias causas venían a ser siervos: los prisioneros de guerra caídos en propiedad del Estado, que los vendía en subasta a los particulares, los niños robados por piratas y criados para venderlos, y además todos los que eran vendidos o expuestos por su padre; los condenados a una pena que importase la pérdida de libertad personal, o los que se tornaban propiedad del acreedor por consecuencia de leyes inhumanas, pero rígidas mantenedoras del crédito; todos estos por varios caminos iban a engrosar el número de los esclavos y a proveer los mercados mundiales de mercancía humana".

Paoli, Ugo Enrico, "Urbs. La vida en la Roma Antigua"
pp. 131-132

TEXTO II

PAZ ROMANA

"La Providencia escogió a Roma para juntar los miembros dispersos, para mitigar las costumbres, para aproximar entre sí tantos pueblos hostiles, por el intercambio de las ideas, para dar a los hombres un idioma y una civilización."

Plinio el Viejo, "Historia Naturalis", III, 6
Citado por J. B. Weiss, "Historia Universal"
vol. III, p. 650

TEXTO III

"Hubo una Galia de los reyes y de las guerras hasta el momento en que rebibísteis nuestras leyes. Tantas veces provocados por vosotros, nosotros no os hemos impuesto, a título de vencedores, sino las cargas necesarias para el mantenimiento de la paz. Sin ejércitos, en efecto, no hay reposo para las naciones, y sin paga no hay ejércitos, y sin tributos no hay paga. Lo demás lo tenemos en común; sois vosotros los que a menudo mandáis nuestras legiones, sois vosotros quienes gobernáis estas o aquellas provincias; entre nosotros no hay nada que esté separado, que sea exclusivo... (Se soporta la esterilidad, las lluvias excesivas, los demás azotes naturales; soportad igualmente el lujo y la codicia de los poderes. Habrá vicios mientras haya hombres, pero el reinado de estos vicios no es perpetuo. Llegan mejores tiempos y nos consuelan.)"

TEXTO IV

LA CONQUISTA DE LA PENINSULA IBÉRICA

Como todos los procesos de colonización profunda, la conquista romana del suelo peninsular implicó violentas reacciones de los nativos. No hay que buscar en las mismas un ideal patriótico singular; simplemente fue la réplica indígena ante las novedades y las expropiaciones impuestas por los extranjeros. Estos, dotados de una organización superior, sofocaron con rapidez los sucesivos incidentes, que la fama ha elevado al rango de grandes epopeyas. Con todo, la pacificación de la Meseta resultó mucho más difícil que la de las regiones medite-

rránea y andaluza, donde una antigua tradición de intercambio con los pueblos extranjeros había preparado el terreno para aceptar el domicilio de Roma. En la Meseta, resguardada por accesos montañosos de fácil defensa, tales los que se abrían en el fragoso país de los celtíberos, los romanos chocaron con una perseverante hostilidad, cuyo tono era mayor al alejarse las legiones de sus bases del litoral. Este hecho explica la tenaz resistencia de los lusitanos primero, y de los numantinos después. Fue necesario que Roma modificara el sistema de reclutamiento de sus ejércitos para dominar Numancia, cuya independencia abatió Escipión Emiliano (133 a.J.C.). Esta es una fecha básica para la colonización romana de la península, ya que la sumisión de los astures y cántabros, llevada a cabo cien años más tarde por Octavio Augusto, fue, más que una guerra, una dilatada operación policíaca.

TEXTO V

LA ROMANIZACIÓN

En el transcurso de siete siglos de dominio, la presencia de los conquistadores y colonizadores romanos llegó hasta los últimos confines del país y se tradujo en hechos tangibles: renovación, construcción y embellecimiento de ciudades; apertura de vías de comunicación, aprovechamiento del suelo agrícola, explotación de minas. El entronque de la economía hispánica con el gran comercio mediterráneo de la época -metales, vinos, aceites, cereales- hizo posible el financiamiento de esa política de obras públicas. Pero debe tenerse en cuenta que los más beneficiados por esta actividad fueron los grandes capitalistas romanos. En las provincias hispánicas el florecimiento económico de los siglos I y II revirtió en provecho de los antiguos jefes tribales, convertidos en poderosos propietarios al amparo de la legislación de Roma, y de los funcionarios extranjeros, que aplicaron sus peculios a la adquisición de fincas rústicas en la periferia hispánica, sobre todo en el valle del Guadalquivir. Este hecho, conjugando factores geográficos y técnicos con la tradición tartesia y la conveniencia romana, dió origen a una de las estructuras económicas y sociales básica en la historia de España: el latifundismo agrario. En la época de su plenitud, este sistema se combinó con la práctica del trabajo esclavista y el desarrollo del sistema de obreros jornaleros, con paro estacional.

"Aproximación a la Historia de España"
J. Vicens Vives, Ed. RTV

Alumno _____

Clase _____

Fecha _____

PUNTUACIÓN OBTENIDA _____

VALORACIÓN DEL PROFESOR

LAS SOCIEDADES ESCLAVISTAS: GRECIA

1. DONDE SE HALLA GRECIA. Explica el paisaje y los cultivos, mares, costas...

(2)

2. ¿QUE ES EL ESCLAVISMO? ¿Por qué existe en Grecia?

(2)

3. EN LA SOCIEDAD DE ATENAS HAY TRES GRUPOS SOCIALES. Explica lo que sepas de cada uno de ellos.

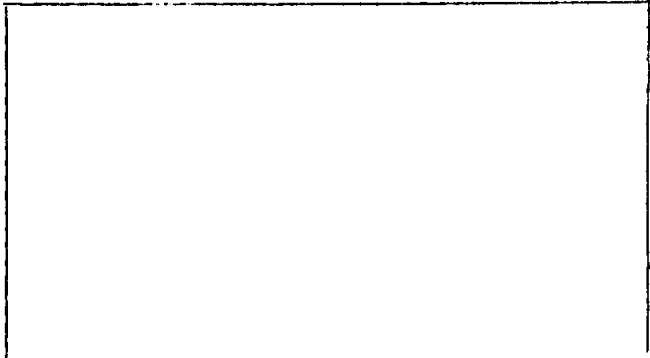
(2)

4. EL SIGLO V a.C. O SIGLO DE PERICLES

(2)

5. LA COLONIZACIÓN. ¿Qué es? ¿Por qué lo hacían? Lugares donde llegaron (haz un pequeño mapa).

(2)

VALORACION DEL PROFESOR

Alumno _____

Clase _____

Fecha _____

PUNTUACION OBTENIDA _____

1. Sobre el mapa colorea la máxima extensión que llegó a alcanzar el imperio romano.

Complétalo con todos los nombres de mares, ríos, cordilleras... que conozcas.

(2)

2. LOS ROMANOS LLEGARON A COLONIZAR TODOS ESTOS PAISES AUNQUE DE FORMA DISTINTA QUE LOS GRIEGOS.

La colonización romana se diferencia de la griega en que:

y para poder gobernar impusieron tres características que unieran a todos:

- 1)
- 2)
- 3)

(2)

3. LAS CLASES SOCIALES EN ROMA: PATRICIOS Y PLEBEYOS: Explica quiénes formaban cada grupo y cómo fueron desapareciendo las diferencias:

(2)

4. LA REPÚBLICA FUE EL GOBIERNO DE LOS CIUDADANOS. Estaba formada por tres poderes (explícalos).

LOS COMICIOS:

LOS MAGISTRADOS:

EL SENADO:

(2)

5. CONSTRUCCIONES Y ARTE DE LOS ROMANOS. (explica qué tipo de construcciones llevaron a cabo)

(2)

LA SOCIEDAD FEUDAL

1. CAUSAS DE LA APARICIÓN DEL FEUDALISMO

(2)

2. LA ÉPOCA DEL FEUDALISMO SE CARACTERIZA POR
(Tacha las afirmaciones incorrectas)

- . El rey pierde su autoridad y en su lugar unos señores gobiernan las tierras de la localidad.
- . Ante el miedo a las invasiones desaparece la vida de las ciudades y la mayor parte de la población vive en el campo.
- . Existe un gran tráfico comercial entre todos los países.
- . A través de un contrato de vasallaje el campesino pasa a depender de un señor feudal y le jura fidelidad.
- . El feudalismo se desarrolló antes de la caída del Imperio Romano.

(2)

3. Completa el cuadro

<i>Deberes del señor</i>	<i>Deberes del vasallo</i>

(2)

4. SISTEMA ECONOMICO. Explica los trabajos que se realizaban en la época feudal.

(2)

5. GRUPOS SOCIALES. Enuméralos y explica a qué se dedicaban.

(2)

LA SOCIETAT FEUDAL

Característiques generals

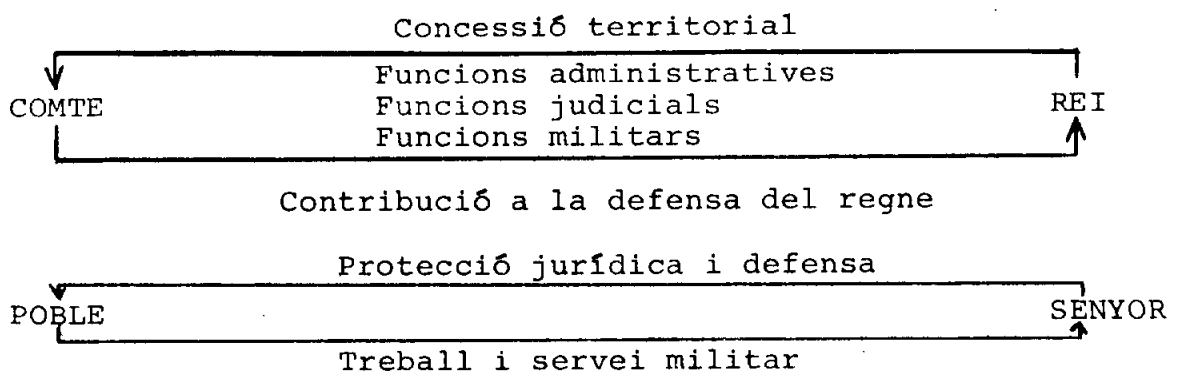
El Feudalisme com a sistema socioeconòmic suposa, a nivell polític, la substitució de l'Estat romà centralitzat (en descomposició el Baix Imperi) en una autoritat fragmentada i delegada en els senyors locals ("feu").

En l'aspecte econòmic hi ha una desfeta del teixit de relacions comercials de l'imperi, una desaparició dels treballadors especialistes (artesans, mercaders, canvistes, etc.) i la conversió a una agricultura natural de subsistència (hi ha epidèmies de fam i molta mortalitat), tancada als estrets límits geogràfics de la comunitat senyorial (la propietat del senyor). Dins d'aquesta comunitat de vida rural amb base fonamentalment pagesa hi ha unes relacions personals de dependència i dominació (que és al mateix temps d'ajut i defensa) que posen en funcionament la piràmide social que va del pagès semiesclau, lligat a la terra i a un senyor, fins al rei, que té una autoritat territorial més fictícia que real. Els senyors feudals o comtes, ja siguin de l'imperi carolingi o del regne astur, han accedit a un poder gairebé absolut, independitzat del rei. La vida urbana decau, les ciutats es despoblen, ruralitzant-se la societat medieval amb la creació d'una superestructura jurídic-religiosa en la qual l'Església és al capdamunt i exerceix la missió de justificar l'estructura social (d'explotació del pagès amb els mals usos feudals) i la dominació de l'omnipotència senyorial. El feudalisme fou més fort i profund a Catalunya (persistència del problema rabassaire fins al segle XX) que a Castella, amb el sistema senyorial lligat a la influència musulmana i les característiques de la Conquesta. Catalunya tenia els germànics i els carolingis al costat.

Esquema

1 - Orígens del Feudalisme:

- Fragmentació imperi romà
- Situació d'inseguretat deguda a les invasions
- Desaparició del comerç - Ruralització
- Contracte de vassallatge - El feu - Deures del senyor - Deures del vassall
- Debilitació del poder real
- Organització política basada en el poder absolut de cada senyor al seu territori

2 - Sistema econòmic:

- Desaparició del comerç - economia tancada
- La propietat de la terra com a base econòmica
- Activitats

}	. agricultura de subsistència
	. ramaderia
	. desaparició de les especialitats artesanals
- Tècniques rudimentàries

Finals del segle XI. Canvis iniciats:

- Roturació de noves terres
- Adaptació de tècniques més avançades

CASALS-6è.

Fitxa 4 - Sistema econòmic

Fitxa 5 - Divisió del treball a l'època feudal

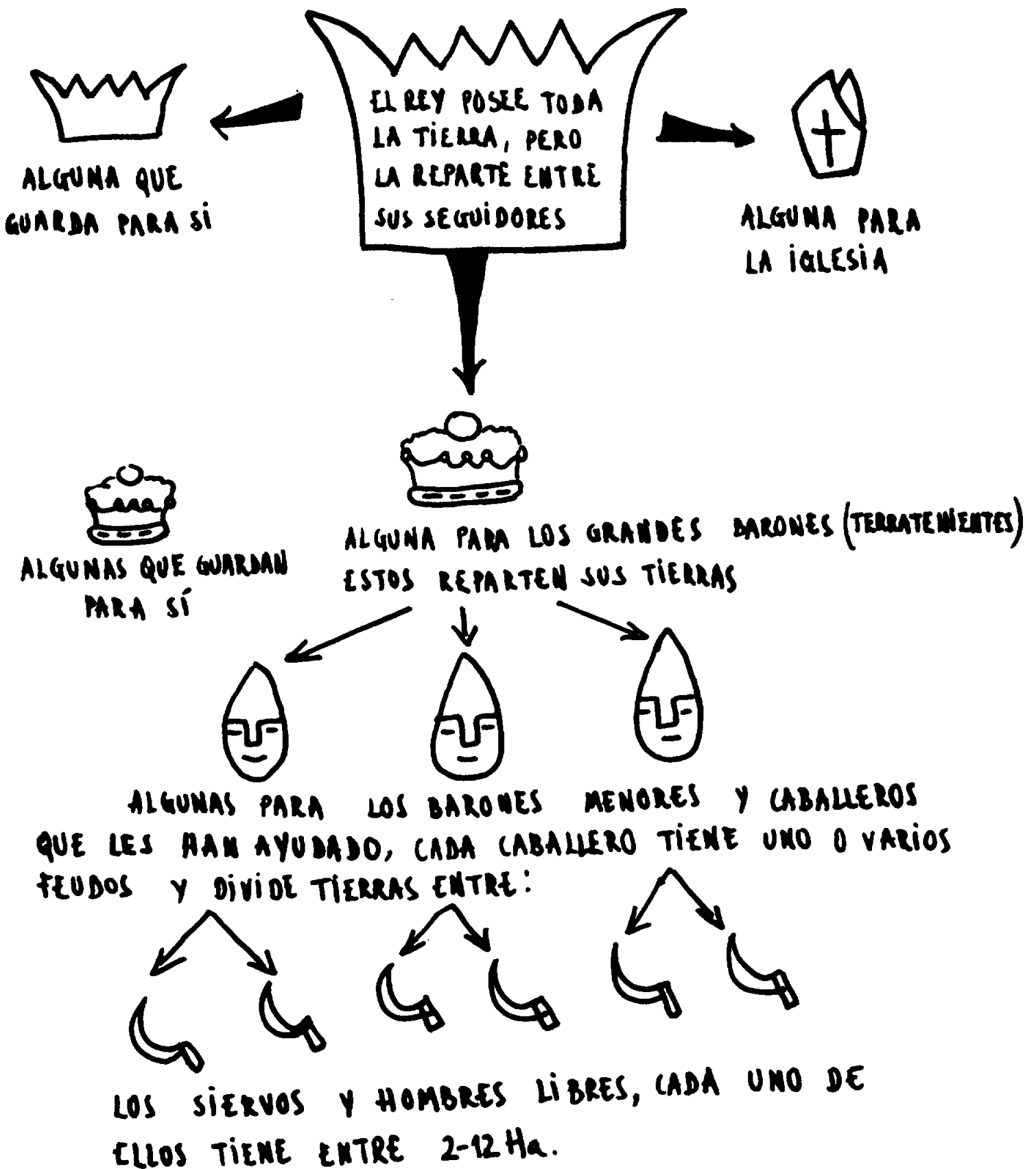
3 - Estructura social:

- Relacions de dependència i dominació:
textos: "Usatges de Barcelona"
"Carta de encomienda de un vasallo"
"Los malos usos feudales"
"La sociedad vista por un clérigo del s. XI"
- Piràmide social:
 - . Papa (cap espiritual de tot el món cristià)
 - . Rei
 - . Senyors amb títol: comtes, ducs, marquesos, bisbes
 - . Propietaris de castells: senyors
 - . Propietaris de cavalls: cavallers
 - . Vilatans
 - . Servents
- Caràcter militar de la societat feudal:
 - . Ocupació guerrera dels nobles
 - . El superhome: el cavaller (Fts. 6 i 7 pp. 243-44)
 - . Els castells (Fit. 8 p. 247 Casals)
text: "En el castillo" Consultor 6è.
 - . La vida cavalleresca en els períodes de pau:
joglars, torneig, etc.
text: "Juglares y trovadores" Consultor 6è.
- La vida del senyor: text: "La casa del senyor en el sistema feudal"
"El senyor en el manor"
- La vida del serf: Fitxa 9 - pag. 249 Casals
text: "La casa del campesino en el sistema feudal"
- Obligacions dels servents i els vilatans respecte al senyor. Fitxa 10. Pag. 251 - Casals
text: "Los derechos señoriales en verso"

4 - L'Església en el Feudalisme:

- Els antecedents
- Paper ideològic: justificació de les estructures feudals. - Text: "La pau de Déu"
- La seva força econòmica:
 - . excepció tributària
 - . ordenament jurídic
 - . drets canònics... - Text: "La Iglesia en la E.M."
- Feudalització de l'Església - Fitxa 5 pag. 281 Casals
- Recopiladora de cultura:
 - . Els monestirs - Fts. 1, 2, 3 i 4 pp. 273-279 id.
- Art Romànic i Gòtic

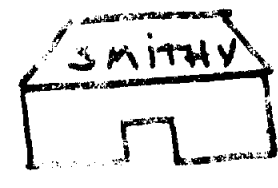
El Sistema Feudal

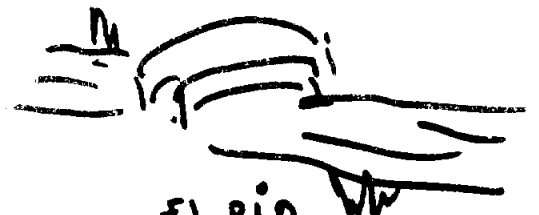
El Pueblo

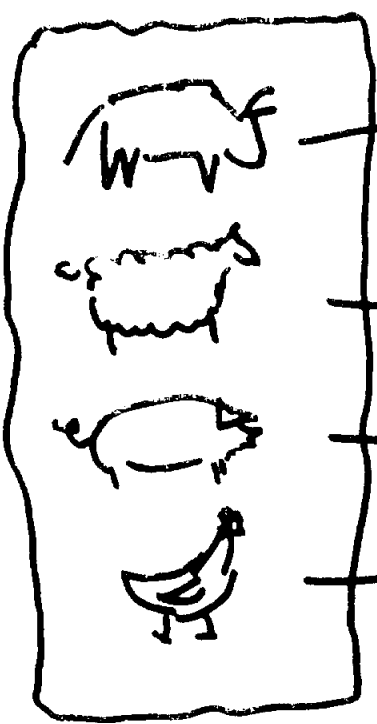
EL BOSQUE
MADERA PARA
COMBUSTIBLE, CONS-
TRUCCION Y PARA
MUEBLES

CLAVOS
HERRADURAS
TELAS SIMILES

EL RIO
PESCADO
REGADÍO (AGUA)

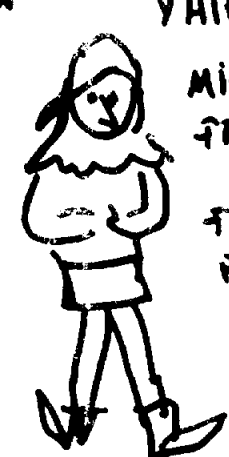
EL PRADO

CARNE, MAN-
TEQUILLA,
LECHE

CARNE,
ROPAS

CARNE,
GRASA

HUEVOS, CARNE
COLCHONES DE
PLUMAS

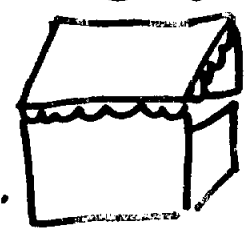

COMIDA
PARA ANIMALES CAMPOS DE
CULTIVO

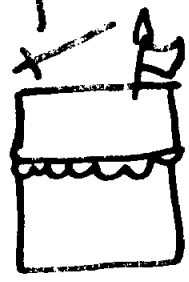
CADA DIA NECESITA PROVEERSE DEL PUEBLO

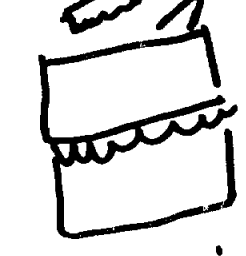
CLAVOS,
AGUJAS,
TIJERAS, ETC.

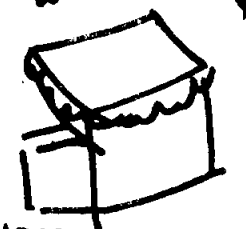
CALHARROS
DE COCINA

ESPADAS

HERRAMIENTAS

ESPECIES

Obstáculos a vencer en la Edad Media

TEXT I

LA PAU DE DÉU

(Text que el bisbe de Beauvais feia jurar als senyors de la regi6. Any 1023)

"No invairé en cap moment les esglésies. No faré violència als clergues ni als monjos. No robaré ni bou ni vaca, ni animal de càrrega. No faré presoner el pagès ni la pagesa ni els mercaders; no els pendré els seus diners, ni els faré pagar rescat.

(...) No els fuetejaré per pendre'ls les seves subsistències. No destruiré ni incendiaré les cases; no arrencaré els ceps ni malmetré les vinyes amb el pretext de la guerra."

LA CASA DEL CAMPESINO EN EL SISTEMA FEUDAL

Su casa era una cabaña de madera o zarzos, choza sería una palabra más adecuada, con techo de ramas y el suelo de tierra. Contenía un hogar, pero no chimenea y las paredes de la única habitación donde se alojaba toda la familia estaban ennegrecidas por el humo y el hollín procedentes del fuego que usaban para guisar y caldearse durante el invierno.

En los meses de verano se cocinaba fuera de la casa.

Era un aldeano afortunado el que podía enorgullecerse ante sus vecinos de poseer un horno, una caldera de cobre, un par de tenazas, un inmenso colchón de plumas que, colocado sobre la tierra duramente apretada del suelo, servía de lecho para toda la familia.

Generalmente el lecho se componía de unos cuantos manojos de paja extendidos en un rincón de la cabaña. Las ropas eran confeccionadas de pesados y groseros tejidos de lino y lana o de cuero. En los días más calurosos del verano se los quitaban, con el enojo consiguiente del clero.

Conocían unas cuantas diversiones y deportes rústicos con que se divertían los campesinos los días de fiesta: la lucha, el lanzamiento de pesos, las peleas de gallos, el acoso de toros y la arquería.

Cuando llegaba la noche no hacían otra cosa que acostarse. No podían iluminar su única habitación porque las velas eran demasiado caras y las antorchas o teas demasiado peligrosas.

Este género de vida, unido a la falta total de higiene, hicieron que se propagasen pestes devastadoras.

(de H.E. Barnes)

LA CASA DEL SEÑOR EN EL SISTEMA FEUDAL

Tenía tres pisos de modo que, como el sol, parecía estar suspendida en el aire. La bodega era un lugar espacioso donde podían verse grandes cestas, jarros, barriles, etc.

El primer piso contenía una gran sala con una gran chimenea, despensas y aparadores, la alcoba del señor y de su esposa.

En las inmediaciones de ésta estaban los lavabos, la habitación de los criados y un cuarto para dormir los niños. La sala de recepción, llamada logia, donde eran recibidos los visitantes, servía también de oratorio o capilla.

Las cocinas estaban a dos niveles: en el inferior se asaban cerdos, se cortaban y se preparaban los gansos, los capones u otras aves; en el piso superior se cocinaban otras provisiones y se confeccionaban las viandas más delicadas para el señor.

Los muebles de la casa manorial eran escasos y los cristales de las ventanas raros: una mesa sostenida por caballetes, unos cuantos sillones y taburetes, un largo banco relleno de paja o lana, una o dos sillas y una cesta o dos de lino eran los muebles que contenía el salón.

Una olla o dos de latón para hervir agua y dos de estaño, un candelero de hierro o cuero, uno o dos cuchillos de cocina, una caja o tazón para la sal y un cántaro o barreño constituían el mobiliario de la casa.

El dormitorio contenía un lecho grosero y rara vez sábanas y mantas, pues el traje de día era, generalmente, el cubrelecho de la noche.

(de una cita de Thorold Rogers)

TEXTO IV

LOS DERECHOS SEÑORIALES EN VERSON (FRANCIA)

(Se trata de un cuento de comienzos del siglo XIII que enumera con detalle todas las prestaciones personales y censos a que estaban sometidos los siervos de Versson, en las cercanías de Caen.)

Por San Juan los campesinos deben segar los prados del Señor y llevar los frutos al Castillo. Después deben limpiar los fosos. En Agosto, la cosecha de trigo que deben llevar a la granja, pero no pueden entrar sus gavillas hasta que el Señor no haya retirado su parte. En Septiembre deben entregar un cerdo de cada ocho y de los más buenos. Por San Diego deben pagar el censo. A comienzos del invierno deben trabajar la tierra del Señor para prepararla, sembrarla y rastrillar. Por San Andrés (30 noviembre), un pastel. Por Navidad, los pollos buenos y finos. Después la cebada y el trigo. El domingo de Ramos deben entregar los corderos, (...). Después deben trabajar en la herrería (...); ir al monte y cortar leña para el Señor y hacer con su carreta todos los transportes del Señor. Añadid, además, que el molinero del castillo, por moer el grano del campesino, se queda con una parte del trigo y otra de la harina, que para cocer el pan también hay que pagar, y que si el panadero no se lleva su parte, cuece mal el pan y lo queuma.

TEXTO V

LA SOCIEDAD VISTA POR UN CLÉRIGO DEL SIGLO XI

En la sociedad de los fieles, dos personajes ocupan el primer puesto: uno es el rey, el otro el emperador: su gobierno asegura la solidez del Estado.

Hay otros a quienes ningún poder obliga, siempre que se abstengan de los crímenes que la justicia real reprime. Esos son los guerreros, protectores de las iglesias; ellos son los defensores de todos y, al mismo tiempo, se defienden a ellos mismos.

La otra clase es la de los siervos: esta desgraciada nada posee que no sea fruto de su dolor. Dinero, vestido, alimento, los siervos lo proporcionan todo a todos; ningún hombre libre podría subsistir sin los siervos... y el siervo nove cuando acabarán sus suspiros y sus lágrimas.

La casa de Dios está, pues, dividida en tres: los unos rezan, los otros combaten y los otros, finalmente, trabajan.

(Cita de Adalberón de Laon)

TEXTO VI

USATGES DE BARCELONA

Si alguien diera su feudo, lo empeñara o cediera su dominio a otro sin consentimiento de su señor, el señor, en el caso de que lo supiera y se opusiera, podría retener el feudo cuanto quisiera. Pero si lo sabe y no se opone no podrá retenerlo pero puede exigir al servicio de feudo de cualquiera de los dos, lo mismo del donante que del que recibió el feudo. Y si le fuera negado podrá retener el feudo y mantenerlo en su poder hasta que el servicio perdido le sea enmendado en el dublo y se asegure bien de que en lo sucesivo no le será de nuevo negado.

Quien es sólido de su señor debe servirle muy bien, según su poder y su conveniencia, y al señor deberá mantener contra todos, y no a otro contra él. Por ello ningún hombre debe hacer solidança sino con solo un señor, a no ser que así lo consienta el señor de quien primeramente ha sido sólido.

TEXTO VII

CARTA DE ENCOMIENDA DE UN VASALLO

Es bien sabido que carezco de lo más esencial para vestirme y alimentarme; por este motivo solicito de vuestra bondad la autorización para someterme a vuestra protección y recomendarme de vós. Lo hago bajo las siguientes condiciones: A cambio de los servicios que yo pueda prestaros, vós me deberéis asistencia tanto en víveres como en vestidos, y yo, mientras viva, deberé servicios y estaros sometido como pueda hacerlo un hombre libre, sin que pueda durante toda mi vida sus traerme a vuestra voluntad y a vuestra protección.

TEXTO VIII

LA IGLESIA EN LA EDAD MEDIA

La Iglesia fue durante la Edad Media la fuerza más potente de Europa y regía la vida de todos, desde el más encumbrado Emperador al más humilde campesino. Todo el mundo en Europa Occidental obedecía a la Iglesia Católica Romana que estaba dirigida por el Papa de Roma. Como era el representante de Dios en la tierra, todos, Príncipes, reyes, emperadores, estaban sometidos a él. Siempre que se hiciera en interés de la Iglesia, el Papa podía ordenar a un rey invadir y conquistar otro país.

Como la gente estaba convencida de que la Iglesia podía, si lo deseaba, enviarles al cielo o a los tormentos del infierno, los poderes de los sacerdotes sobre el pueblo sencilló eran inmensos. Incluso un rey que ofendiera o atacara al Papa podía ser excomulgado -esto es, lanzado fuera de la Iglesia. En este caso, como ya no se le consideraba cristiano, sus súbditos ya no tenían porqué obedecerle y podían rebelarse contra él.

Por debajo del Papa estaban los cardenales, arzobispos y obispos, éstos estaban al servicio del Papa en distintos países. A menudo eran inteligentes y muy importantes en sus propios dominios, se le sumaba a esto el poder del Papa que los respaldaba. Muchos de ellos tenían poco que ver con los asuntos de la Iglesia, pero ocupaban puestos importantes en el estado y a veces hasta eran consejeros de los reyes. Otros eran diplomáticos y viajaban a las cortes extranjeras como embajadores.

(History Alive, Peter Moss)

TEXTO IX

SITUACIÓN DE LA IGLESIA EN LA EDAD MEDIA

Merced a las donaciones, la Iglesia se había convertido en propietaria de la tercera parte del suelo europeo. La exención tributaria, su propio ordenamiento jurídico (derecho canónico) y el celibato de los sacerdotes, habían contribuido a su privilegiada situación.

(Enciclopedia COMBI visual)

LOS MALOS USOS FEUDALES

El señor del feudo disponía de poderes casi absolutos sobre sus vasallos y siervos. El vasallo debía prestar juramento de fidelidad y se obligaba a ceder al noble parte del fruto de su trabajo, ya fuera en especies o en dinero. Pero estos tributos no se adaptaban a normas concretas, sino que quedaban a juicio e incluso a capricho del señor, con lo que se originaban situaciones altamente injustas. Muchos vasallos no disponían prácticamente de nada y, en cambio, el noble que gobernaba el feudo acumulaba en su fortaleza importantes riquezas. Otras de las obligaciones del vasallo consistían en acudir a la guerra cuando el señor feudal lo exigiera y prestarle diversos servicios, como colaborar en el cuidado de los caminos o dedicar unos días determinados a trabajar en las tierras privadas del señor. Todas estas obligaciones se basaban más en la costumbre que en la ley escrita, lo que hacía la situación más confusa y complicada.

El señor era propietario de ciertos bienes imprescindibles, como el lagar, el horno y el molino. Cuando un vasallo precisaba de estos servicios debía pagar unos cánones establecidos. Los siervos que cultivaban la tierra no disfrutaban de libertad, sino que se les consideraba unidos a ella sin poder abandonarla. Se les trataba como una propiedad más del feudo, al igual que una casa, a un prado o a cualquier otra cosa. Si el señorío cambiaba de dueño, el siervo era transportado junto con la tierra a un nuevo amo. El noble tenía derecho a acuñar moneda dentro de su feudo y de cobrar impuestos a las personas que emplearan sus caminos o ríos.

Por su parte el amo del dominio tenía la obligación de defender a sus vasallos, para lo que disponía de un grupo de hombres armados. El señor se consideraba también patrono y propietario de su iglesia, aunque los clérigos gozaban de privilegios especiales que, a diferencia de los vasallos, no les sometían del todo al dueño del feudo.

Los feudos se convirtieron así en pequeños estados en los que todo giraba alrededor del señor. El era encargado de administrar la justicia, implantar leyes y disponer incluso de la vida de sus vasallos.

Consultor, 6è.

A - I

- Cronologia
- Causes:
 - 1) Generals:
 - a) Ruptura de l'equilibri econòmic de l'antiguitat
 - b) Desaparició del comerç a occident (el conflicte més important no és el que es dona entre "economia monetària" i "economia natural" sinó entre "producció per al mercat" i "producció per a l'ús" (Sweezy, o.c.)
 - 2) Particulars:
 - a) Els sarraïns a Espanya (l'estat quasi permanent de lluita va enfortir el poder real i els monarques tingueren en llurs mans tots els ressorts del poder polític. "Valdea vellano", vejis Ganshof, o.c.)
 - b) Els francs a Catalunya (els comtes adoptaren aviat les modalitats del "vassallatge" i del "benefici". Aviat Catalunya es convertí en un estat feudal, del qual el Príncep (Principat) o primer senyor era el Comte de Barcelona. D'Abadal, Catalunya Carolíngia)

Estudi de l'economia "per l'ús" en un domini medieval (text)

Mecànica (geopolítica) de la Reconquesta (gràfic)

A - II

- Modalitats del Feudalisme a Castella:
- 1) Formes jurídiques de vassallatge
 - El Benefici (Honor)
 - Soldades
 - Immunitats (senyoriu)
 - 2) El ritual feudal
 - vassallatge
 - homenatge
 - feu
 - honors
 - homenatge de mà
 - 3) Modalitats en les relacions senyor-vassall
 - la "ira regis"
 - "el ome airado"
 - la desnaturalització

Obligacions creades pel contracte de vassallatge (text)

Fragments del poema "El mío Cid"

A - III

- Modalitats del feudalisme català:
- 1) Formes jurídiques de posseïdors de senyoriu
 - prínceps
 - vicecomites
 - comitores o vas vassaleres (barons o rics homes)
 - cavallers (castlan o castlà)
 - 2) Formes jurídiques d'infeudació o subinfeudació
 - Laudatio
 - Transmissió per herència
 - 3) Categories d'habitants d'un domini (senyoriu)
 - Homines propii et solidi
 - Homines propii et solidi et affocati
 - Villani de parata
 - Homines de redimentia

Metodologia per a una visita a castells

Text d'Els Usatges

La Catalunya remença (sessió audiovisual)

- 4) El ritual feudal
- Commendatio manibus
 - Osculo fidei
 - Sagrament
 - Investidura o Potesta
 - Fidancia o firmancia

Text d'Els Usatges

- 5) Passat i present de la masia catalana.
Sistema de tenència de terres a l'època feudal: Aprisió
Precària
Emfiteusi
Parceria
La Masoveria

Evolució de la masia com a unitat social, econòmica i arquitectònica (gràfic)

- 6) La demografia durant l'època medieval:
la fam, la pesta, les guerres

La problemàtica de la fam (text)

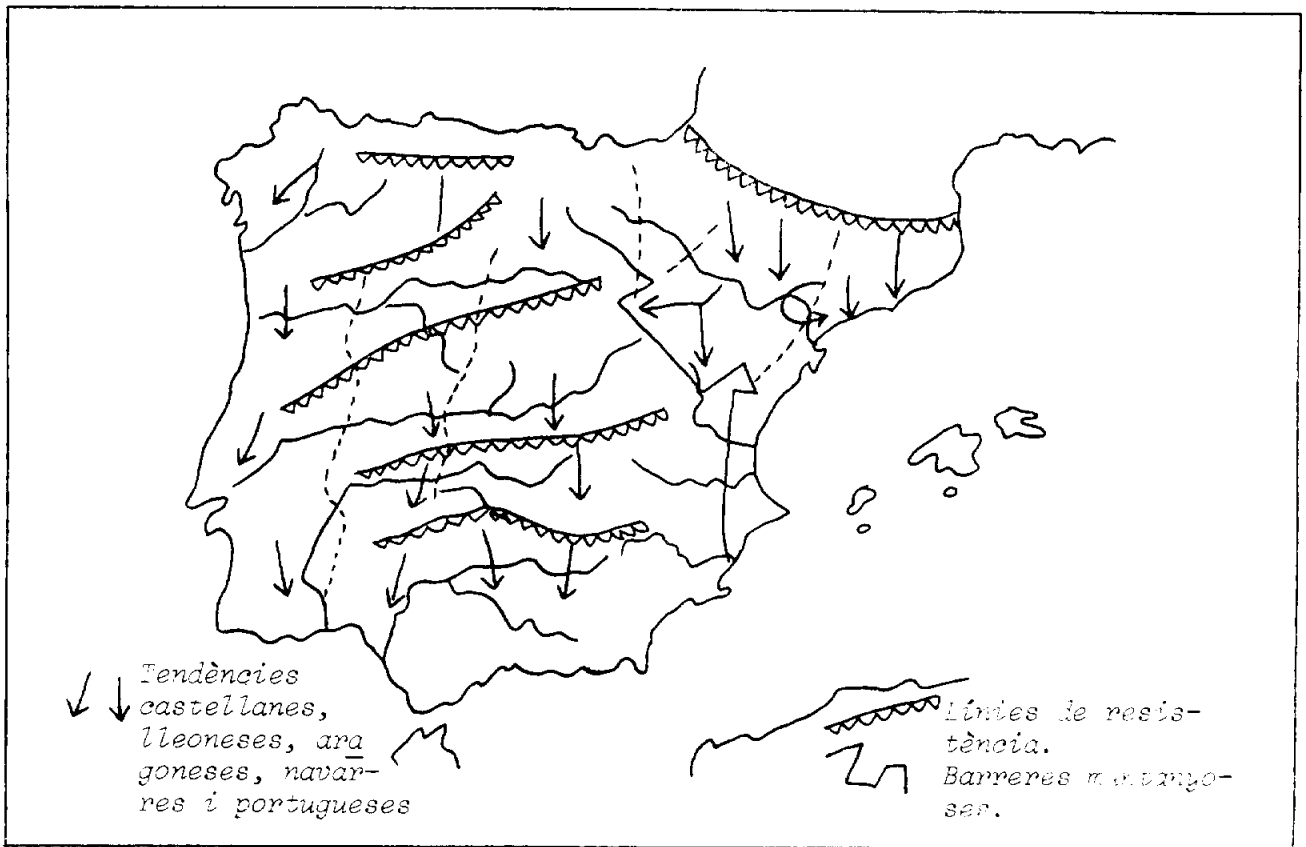
A - IV

- 1) Funcions de l'Església:
a) Les institucions de pau
b) La cultura:
1) Les escoles monacals i les de les catedrals
2) El camí de Santiago
3) L'Art Romànic

Concili de Toluges (1027): Pau i Treva
-El preu d'una gramàtica (text)
-Els peregrins de Santiago (text)
-Sociologia de l'Art Romànic
a) . Conceptes (gràfic)
b) . Guió per a una visita a:
Sant Pau del Camp
Museu Nacional d'Art Romànic i Museu Marès

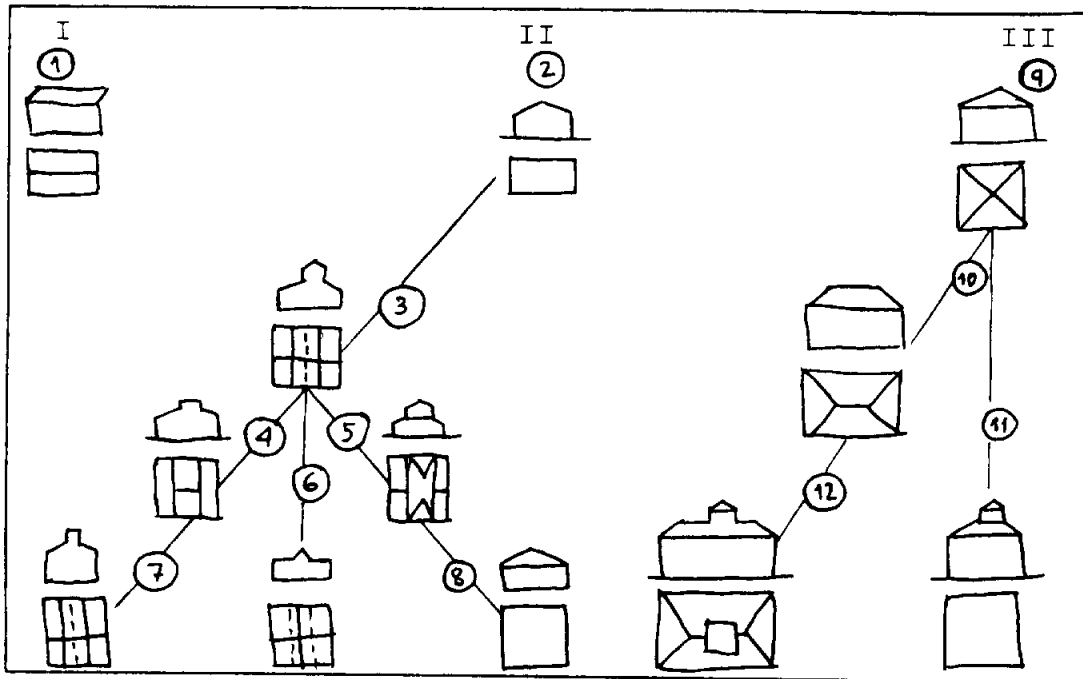
A-I

La Reconquesta: Geopolítica (J.Vicens, Atlas de Historia de España, Ed. Teide, mapa XXVI)

A-III

Evolució de la masia catalana. Els dotze tipus agrupats segons les tres famílies (Camps i Arboix, La masia catalana. Ed. Aedos, Barcelona 1959, pàg. 107)

- I Menys recursos i possibilitats; llocs poc plujosos i pobres de fusta (Segarra i Camp de Tarragona)
- II El tipus més generalitzat. El 2 és el més corrent. En el segle XVI proueix el 3, 4, 5, 6, 7 i 8.
- III Els ràfecs horitzontals són precursors o successors de la casa senyorial.

Un domini senyorial, al segle IX, època carol.língea

- 1) Volem que els nostres grans dominis, que hem constituït per subvenir les nostres necessitats, estiguin íntegrament al nostre servei, i no al d'altres homes.
- 2) Que els nostres intendents es facin càrrec de les nostres vinyes, i les facin treballar bé, que posin el vi dintre els recipients i vetllin amb diligència perquè no es faci malbé. Si cal procurar-se un altre vi, que el facin comprar a un punt des d'on puguin portar-lo als nostres dominis. Que destinin al nostre consum el producte dels ceps de les nostres vinyes.
- 23) En cada domini, els nostres mandatariis criaran vaques, porcs, ovelles, cabres, tants com puguin. Que, a més a més, es confiïn vaques als nostres esclaus perquè facin els serveis deguts. Quan efectuïn les entregues de carn, que prenguin bous invàlids per al treball, però no malalts, vaques i cavalls que no tinguin sarna i altres animals sans.
- 28) Volem que cada any, per Quaresma, el Diumenge de Rams, procurin portar el diner procedent dels nostres beneficis.
- 30) Volem que del conjunt de les collites, facin posar el que ha de ser retirat per al nostre servei a part; que de la mateixa manera posin a part el que ha de ser destinat a l'exercit tant per part de les cases com dels pastors.
- 32) Que cada intendent s'ocupi de tenir sempre la millor llavor, per compra o bé per un altre mitjà.
- 33) Que de la mateixa manera facin cada any posar a part el que han de donar als beneficiaris de prebendes i als tallers de les dones.
- 34) Quan tot estigui repartit, sembrat i fet, el que quedi del conjunt de les collites es guardarà per ser venut o conservat, segons les nostres ordres.
- 35) Que les nostres muntanyes i boscos siguin ben vigilats, que els intendents no permetin que els camps creixin el perjudici dels boscos; que s'encarregui en ells de la caça major, que tinguin falcons per al nostre servei, i que cobrin amb diligència els cens destinats a aquests bens. I si els administradors o llurs homes fan pasturar llurs porcades en els nostres boscos, que siguin els primers de pagar el delme per a donar bon exemple i que, després, els altres homes paguin la totalitat del delme.
- 45) Que cada administrador tingui bons artesans; és a dir, ferrers, orfèvres, sabaters, fabricants d'escuts, assaonadors, fusters (...) flaquers que facin els pans per al nostre consum, gent que sàpiga fabricar xarxes per a la caça, la pesca (...)
- 54) Que cada administrador vigili que els domèstics facin bé llurs treballs i no vagin a perdre el temps pels mercats... ("Capítular de Villis et Curtis" publicat per Duby, "Economía rural y vida campesina en el occidente medieval" Ed. Península, Barcelona 1968)

Un domini abacial. La Fundació del Monestir de Ripoll

la. consagració (888) "In diebus illis et tempore praefato veniens... Godmarus episcopus (...) ad consecrandam ecclesiam Dei quae est sita in eodem loco (a Ripoll) (...) quam cor de contrito et nutu divino aedificare conatus est videlicet vir illustris, id est Wifredus comes et Widinilles comitissa, in cujus merito surrexit limita templi"

La dotació del monestir la feren els comtes i l'acte de consagració acaba, com és corrent, amb l'adjudicació dels delmes i primícies de la circumscripció: Palleres, Campdevànol, Vidabona, Saltor, Armància, Vilar, Balps, Vilar Landbert, Vilar Fafilà, vilar Massó, Vilardanó, les Moles, les Tenes, les Isoles, Puigmal, Ripoll, Ordina (Abadal, o.c. vol. I)

Fórmules comminatòries amb què acabaven molts documents de donacions

"Si algú hi hagués que aquest document intentés infringir, sigui en benefici d'ell o d'un altre, sigui maleït i excomunicat i amb Judes, traïdor al Senyor, sigui submergit a l'infern, i pel dany secular pagui al monestir (x) el doble del que hagués robat" (Millares, Album de Paleografía)

Obligacions creades pel contracte de vassallatge. Fulbert, bisbe de Chartres, en fa una abstracció en una carta dirigida al duc d'Aquitània, Guillem V (1020)

"El qui juri fidelitat al seu senyor cal que tingui en compte les sis paraules següents: sa i estalvi, segur, honest, útil, fàcil, possible. Sa i estalvi perquè no causi cap mal al cos del seu senyor. Segur, perquè no perjudiqui el seu senyor revelant un secret o entregant les places fortes que garantitzin la seva seguretat. Honest, perquè no atempti els drets del seu senyor o bé altres prerrogatives que pertanyen al seu honor. Útil perquè no danyi les seves possessions. Fàcil i possible, perquè no faci difícil al seu senyor el bé que podria fer-li fàcilment, a fi que no faci impossible el que hagués estat possible al seu ajut. És just que el vassall s'abstingui d'aquesta manera de perjudicar el senyor. Però sols amb això no es fa digne del seu feu, ja que no n'hi ha prou amb abstenir-se de fer el mal, sinó que cal fer el bé. Cal que en els sis aspectes indicats proporcioni fidelment al seu senyor consell i ajuda, si vol aparèixer digne del seu benefici i provar la fidelitat jurada. També cal que el senyor, en tots els seus dominis, pagui amb la mateixa moneda el que li jura fidelitat. Si no ho fes així seria considerat de mala fe amb tots els drets, igual que el vassall que fos sorprès faltant als seus deures, per acció o per omissió, seria culpable de perfídia i perjuri" (Ganshof, "El feudalisme" Ed. Ariel, Barcelona, 1963).

EL CANTAR DEL MÍO CID

El Cid entra en Burgos

"Mio Cid Roy Díaz-por Burgos entróse
En sue companya-sessaenta pendones;
exien lo ver-mujieres e varones,
burgueses e burguesas-por las finestras
sone

plorando de los ojos-tanto habien
el dolore
De las suas bocas-todos dizian una
razone
"Dios, qué buen vasallo-si hobiese
buen senyore"

El Cid cabalga al encuentro de Doña Jimena

"Mandó Mio Cid-a los que ha en su casa
que guardasen el alcacer-e las otras torres
altas
e todas las puertas-e las exidas e las en-
tradas
e aduxiéssenle a Bavieca;-poco habie quel
ganara
(d'aquel rey de Sevilla-e de la sua arrancada

"Merced Campeador-en buen hora cin-
xiste la espada!
Sacada me habedes-de muchas verguer-
zas malas
Todas las mesnadas-en gran deleyt
estaban
Armas tenien-e tablados credentaban"

El Cid es recibido por Alfonso VI

"Los hinojos e las manos-en tierra los fincó
Las yerbas del campo-a dientes las tomó
Llorando de los ojos,-tanto habié el gozo
mayor,
Assí sabe dar homildanca-a Alfonso señor

De aquesta guisa-a los pienes le
tayó
Tan grand pesar hobo-el rey don
Alfonso
"Levantaos en pie, ya Cid Campea-
dor,
Besad las manos,-ca los pienes no;
Si esto non feches,non abredes mi
amor

Merced vos pido a vos-mio natural señor,
Assí estando,-dédesme vuestro amor
Que lo oyan todos-quantos aquí son!
.....
Hinojos fitos-las manos le besó
llevós en pie-e en la boca'l saludó"

Les fams a Europa durant el segle XIII

1200	Irlanda	Un any fred, sense aliments
1203	Anglaterra	Una gran mortalitat i fam per les llargues pluges
1203	Irlanda	Una gran fam "tant, que els clergues menjaren carn per Quaresma"
1209	Anglaterra	Fam per culpa d'un estiu plujós i d'un hivern cru
1224	Anglaterra	Un hivern molt sec per a la sembra que produí una gran fam
1227	Irlanda	Gran fam a tot el país
1230	Roma	Gran fam després d'haver desbordat el Tíber
1235	Anglaterra	Fam i pesta; moren a Londres 20.000 persones; la població menja carn de cavall, escorça d'arbres, etc.
1239	Anglaterra	Gran fam, "la gent es menja els seus fills"
1243	Alemania	Fam
1243	Anglaterra	"Per culpa d'haver baixat el valor de la moneda esdevingué una gran penúria"
1252	Anglaterra	No plogué des de Pasqua Granada (15 maig) fins a la tardor (...) Moren homes i ramats
1257	Anglaterra	Les inundacions de la tardor destrueixen els grans i la fruita; epidèmia
1258	Anglaterra	Els vents del nord destruïren la vegetació (...) molta quantitat degent pobre en morí
1262	Irlanda	Gran destrucció de persones per la peste i la fam
1268	Sicília	Terrible fam, igual que a Viena
(...)		
1286	Anglaterra	Seguiren vint-i-tres anys de fam consecutius
(...)		

Sustitutos de la harina, en tiempo de miseria

Para los pobres: "Ahora bien, respecto de la pobre gente y miserable y con el fin de que pueda alimentarse y mantenerse con vida, con poco gasto, debemos asegurarnos de que tengan siempre buena levadura de harina de trigo para que el pan sea sano (...) Hay que darles siempre un poco de queso de leche de cabra y salvado, y este afrecho debe mantenerse en la batidora (...) para que sea fácilmente convertido en harina; cuando esté mojado, con el salvado se puede hacer fácilmente pan. Los pobres deberán recoger toda la gramílla que puedan y después lavarla y secarla completamente en el horno, la convertirán en harina, dejando solamente la paja y el heno para los animales. Deberán mezclarle una cantidad de bellotas secas y harina de mijo y castañas, trigo sarraceno, vezas, lupinos, centeno y guisantes (...) Se puede hacer, también, pan del aserrín fino de los árboles jóvenes, tales como el peral, el cerezo y sus cortezas, después de haberla secado en el horno y pulverizado (...) Este pan es muy bueno, una vez cocido, para sostenimiento de los pobres (...) Puede hacerse pan de raíces de diversas hierbas y verduras (...) con cantidad igual de afrecho o avena pelada, o harina hecha de legumbres, o de trigo (...) (E, Parmalee Prentice, "El Hambre en la historia", Espasa Calpe, Argentina, 1946)

Usages y demás derechos de Catalunya, por el Dr. Nolasco Vives i Cebrià, Barcelona 1868.

(Introducció: Després d'esser promulgats els Usatges -1068-, que foren les primeres lleis de Catalunya, se'un publicaren d'altres pels deu reis d'Aragó que hi va haver des de la mort de Berenguer IV fins al senyor D. Fernando I d'Aragó, que a l'any 1413 feu traduir del llatí al català els usatges i constitucions generals de Catalunya (...). ~~Acabada~~ aquesta recopilació fou dipositada a l'Arxiu real i no es publicà. Posteriorment, durant el regnat de Ferran II s'imprimí la dita recopilació (...).

"Usages" "Este código fue hecho en el 1068. Se les llamó Usages (...) habiendo tomado el nombre del cuarto de los mismos usages "Haec sunt Usualia", estos son los usages".

Libro IV Título I: Del juramento así voluntario, como necesario y de fidelidad.

- USAGE
OMNES
HOMINES Todos los hombres, desde los vizcondes a los más inferiores caballeros que tienen los bienes por si mismos (alodiales) deben jurar a la potestad (Conde de Barcelona) fidelidad, y su honor por juramento escrito, a saber aquellos de quienes lo quisiese la potestad.
- USAGE
SAGRA
MENTUM El juramento en todo tiempo se prestará sobre altar consagrado o sobre los santos evangelios, y aquel que jurare, en todo juramento debe añadir, según su saber, excepto que en bausia y en tradición diga, por Dios y estos santos.
- USAGE
OMNES
OMINES Todos los hombres, así caballeros como rústicos, juren a sus señores conforme estos les hicieren jurar según derecho en los pleitos. Pero los señores no juren a sus vasallos.
- USAGE
SAGRA-
MENTUM
BURGEN
SIUM Los juramentos de los burgueses sean creídos así como los de los caballeros hasta cinco onzas de oro. De esta cantidad en adelante aunque juren defiéndalo en batalla de peón.
- Libro IV. Título III; de las Servidumbres, las aguas corrientes y fuentes vivas.
- USAGE
STRATAE Los caminos públicos, las aguas corrientes y fuentes vivas, los prados, los pastos, las selvas y los carrascales y las rocas existentes en este país son de las potestades no para que las tengan en alodio, sino que estén en todo tiempo al aprovechamiento de todos los pueblos sin obstáculo ni contradicción de alguno y ain ningún servicio determinado.
- Título XVI: De las acciones y obligaciones.
- Pedro II
Cortes Bar-
celona(1283) Ordenamos que ningún caballero ni otro hombre franco pueda ser preso, ni preso ser detenido (por deuda civil)
- Tomo II. Libro IV Título XXII: De comercio y seguridad de caminos.
- USAGE
OMNES
QUIPPE
NAVES Todas las naves que vengan a Barcelona o marchen de esta ciudad entén en paz y tregua todos los días y todas las noches bajo la protección del Príncipe de Barcelona desde Cabo de Creus hasta el puerto de Salou, y si alguno les causa daño, debe por orden del Príncipe ser enmendado el daño en doble, y el agravio hecho al Príncipe con juramento.
- Jaime II
Cortes Bar-
celona(1291) Ordenamos que cualquier rico-hombre, caballero, ciudadano, hombre de vila y cualquiera otro hombre de qualquiera condición que sea, pueda francamente sin contradicción o redención nuestra y de oficiales nuestros ni otra persona ir a su voluntad a qualquiera parte por cualesquiera caminos y carreteras por tierra y por mar, hacer la guerra (entre caballeros; no bandos, entre plebeyos) a favor de quien quisiese, así como se ha acostumbrado a hacer según costumbre: antigua y otras constituciones hechas sobre esto, excepto los labradores e hijos de labradores de las tierras que se han acostumbrado a redimir...

Text A-III

El Concili de Toluges (1027). Pau i Treva (fragments)

"L'any de l'Encarnació 1027, a disset de les calendes de juny, vingué Oliba pontífex d'Ausona, en representació de Berenguer, bisbe d'Elna(...) Es reuniren el el prat de Toluges, en el comtat del Rosselló. Després d'encomanar-se a Déu i demanar-li bon encert, examinaren com havien estat observats els estatuts decretats en altres temps pels dits bisbes Oliba i Berenguer, i com trobessin que no sols havien estat conculcats, sinó que es tenien oblidats, els tornaren a rectificar en la mateixa forma com havien estat promulgats.

Havien constituït els dits bisbes, junt amb tota la clerecia i el poble fidal, que cap habitant del sobredit comtat i bisbat no assaltés el seu enemic des de l'hora nona del dissabte fins a l'hora prima del dilluns a fi que tothom pogués complir amb els deures del dia dominical; que ningú no saltés els clergues i monjos que anessin sense armes, ni aquells homes que amb la seva família anessin o tornessin de l'església; que ningú no gosés assaltar ni violar les esglésies ni les cases posades dintre un circuit de trenta passes. Constituïren aquest pacte o treva perquè, prescindint de la llei divina i de la religió cristiana, abundava la iniquitat i la caritat es refredava(...) El qui ho fes o ho hagués fet, si no anés a penedir-se'n o esmenar-ho(...) en l'espai de tres mesos, sigui excomunicat del cercle de l'Església i de la comunitat dels cristians".

I, perquè tothom sàpiga en què consisteix l'excomunió, és així: cap cristià no pot menjar amb ells, ni beure, ni besar-los o saludar-los, ni parlar-los, com no sigui sobre el penediment, i si moren excomunicats no poden ésser enterrats eclesiàsticament(...)

Si no fan cas de l'excomunió, passats els tres mesos seran condemnats a l'anatema, això és, perduts com Judes traïdor(...) I, com moriren en pecat, si no es penedeixen seran condemnats per tota l'eternitat" (R. d'Abadal, "L'Abat Oliba", Ed. Aedos, 1962).

Text A-IV

Explotación del peregrino de Santiago en el s. XII (Fragments)

"Los malos posaderos de la ciudad de Santiago, la primera comida la daban de balde a sus huéspedes, y se esfuerzan para que les compren velas o cera. Otros mezclan con la cera sebo de carne y habas cocidas, y de esta mezcla hacen velas. Otros cuando los peregrinos les preguntaban por los venerados hechos del apóstol Santiago, les refieren fabulosas y detestables patrañas.

También hay posaderos que cuando los peregrinos quieren cambiar su moneda a causa de ganar el premio convenido, los engañan para que den veinte de sus dineros por doce de los de la tierra por donde pasan, cuando quizá valgan diez y seis.

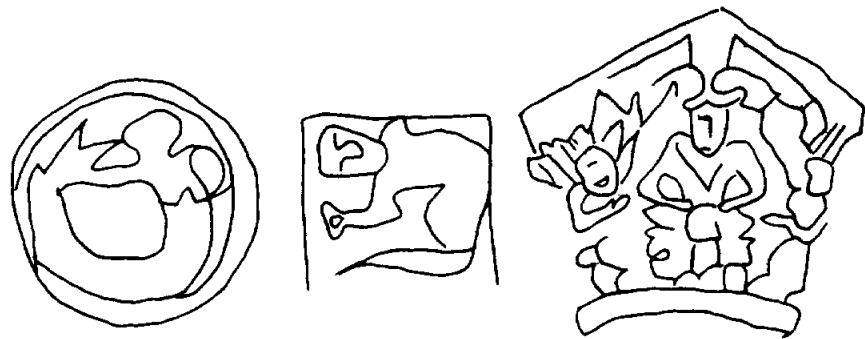
¿Y qué diríais de aquellas mujeres que hacen velas de cera para vender y les meten tales pabilos que se consumen antes de acabar la misa o las Lecciones? ¿O de aquellas que cuando ven llegar una gran muchedumbre de peregrinos venden el pan, el vino, la avena, el trigo, el queso, la carne o las aves más caro que lo de costumbre?

Pues de los falsos especieros y grogueros, ¿qué diré? Algunos hay que venden hierbas podridas por buenas y sanas; otros que humedecen la pimienta para que pese más en la balanza; otros mezclan con el incienso resina de pino o de abeto; otros rocían azul con agua para que pese más. De la misma manera adulteran todos los demás colores.

Lo mismo hacen muchos boticarios y médicos con las tisanas, jarabes y demás remedios que confeccionan; y las medicinas, así preparadas y compuestas, las venden como muy buenas y eficaces" (De un sermón pronunciado en Compostela. Cl. Sánchez Albornoz "Lecturas históricas españolas", Ed. Taurus, Madrid 1960)

Un estudi sociològic del Romànic: A. Scobeltzine, "L'Art fèodal et son enjeu social" Ed. Gallimard, Paris 1973.

Recull de gràfics interpretant característiques de l'època

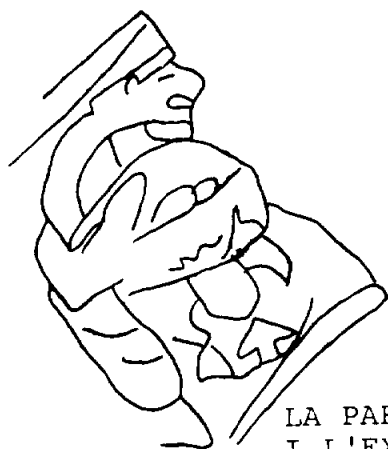

ELS LLIGAMS DE DEPENDÈNCIA

"En l'Art Romànic el personatge i el quadre estan lligats fins a formar una unitat irreductible"
(Veseley, S. Benoit sur Loire i Beaujeu)

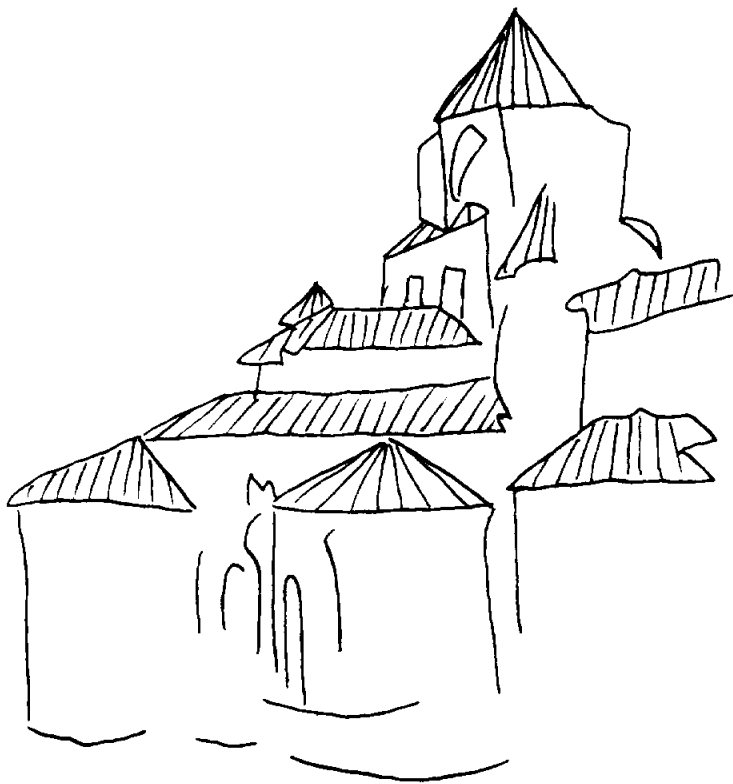

ELS PODEROSOS I
ELS POBRES

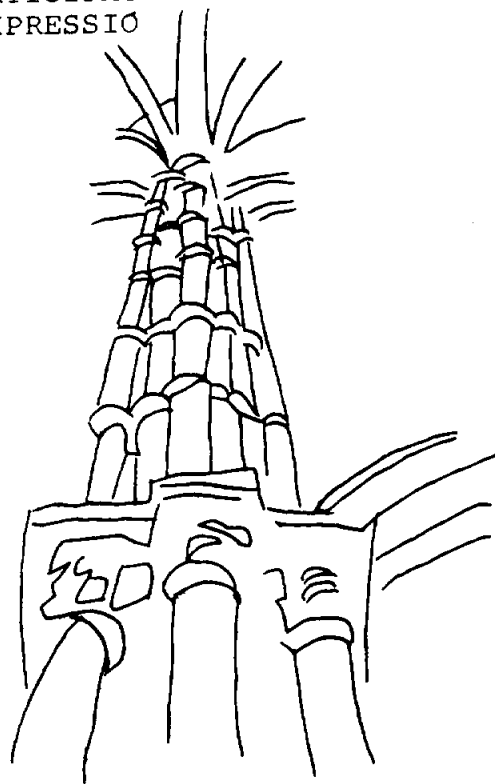

LA PARTICIPACIÓ PEL MOVIMENT
I L'EXPRESSIÓ

"En tot l'Art Romànic s'observa una marcada diferència entre figures dominants, que ocupen una posició clau i estan tractades de manera monumental i hieràtica i els petits personatges, més conformes a la realitat i tractats de manera més familiar"
(Ressuscitats d'Autun i monstre de Moissac)

L'INFEUDACIÓ DELS VOLUMS (Souillac)

LA SOLIDARITAT DEL GRUP
"Els homes de la segona meitat del segle han trobat en la solidaritat dels iguals una alternativa avantatjosa a la subjecció del més feble al més poderós"

68. ESB

B - BARCELONA EN LA BAIXA EDAT MITJANA:
estudi socio-econòmic. Assaig metodològic

Pràctiques
Comentaris de text
Qüestionaris

B-I

- Estudi demogràfic de Barcelona en la Baixa Edat Mitjana.
- Aproximació sociològica a l'urbanisme medieval
- Les classes socials:
 - . Els patricis
 - . Els artesans
 - . Els marginats: jueus i esclaus.

- Gràfic
- Característiques de la Barcelona medieval en funció dels seus carrers (guió per una sortida).
- Tractat urbanístic del call jueu (guió per una sortida)
- Textos sobre els jueus i els esclaus a Barcelona.

B-II

El treball a Barcelona

- Els gremis - Les Cofraries
- Principals sectors de producció
 - L'assistència social a Barcelona: hospitals i llatzaret.
- La Pia almoines - La funció social dels gremis.

- Textos sobre ordenacions gremials.
- Supervivència urbanística del món del treball: el sector de la llana al barri de la Bòria (Sta. Maria del Mar) (guió per un recorregut)

B-III

L'antiga marina de Barcelona

- Rutes del comerç marítim pel Mediterrani.
- La jurisdicció marítima barcelonesa des dels segles. L'anomenada acta de Navegació de Jaume I.
- El consolat de Mar.
- Plantejament econòmic: la Taula de canvis.

- Gràfic.
- Text de Campmany
- Text de Campmany
- El port de Barcelona (recorregut des de port medieval, junt a amb barri de Ribera, fins a la Barceloneta
- Museu de les Drassanes (guió).
- Recorregut pel barri de la Ribera (Sta Maria del Mar)

B-IV

El govern del Principat i de Barcelona

- La Generalitat.
- El Consell de Cent.
- Conflictes socio-ideològics entre la Generalitat i el Consell de Cent (la Biga i la Busca).
- Plantejament de la Guerra Civil.

- Supervivència d'un centre polític de Barcelona: la plaça de St. Jaume (guió d'una visita que comprèn els palaus de la Generalitat i l'Ajuntament).
- Textos.

B-V

Les institucions culturals i la cultura i l'art de l'època

- L'ensenyament a Barcelona (des de l'Escola de la Catedral fins a la creació de l'Estudi General).
- Les sinagogues jueves.
- Aproximació sociològica a l'Art Gòtic català:
 - . Caràcter polític de l'arquitectura.
 - . El context social i cultura de la pintura gòtica catalana.
- La decadència cultural catalana a finals de la Baixa Edat Mitjana (comprèn un estudi de la llengua catalana).

- Textos

- Text

- Guió per un estudi sociològic de l'arquitectura gòtica.
- Guió per una lectura (estudi) sociològica d'alguna aula de pintura gòtica catalana.

- Textos.

Els justicis de BarcelonaEls premis de justes i torneigs (Durán i Sanpere, o.c.(vol.2) pag.218-235)

"Cercans les primeres ordenacions, les de 1565, els premis o "prisos" guanyadors en les justes eren dos: un per el millor justador, un altre per al més valent o de més lluïent en la presentació. El valor màxim entre un i altre era de cent lliures, ben entès que, mentre el destinat al millor justador no podia ésser inferior a vint lliures, el de més galant en canvi, n'havia prou que passés de deu lliures. El caràcter militar de l'organització obligava que l'ardiment i la destresa fossin valorats per damunt de l'elefància(...). Fins l'any 1570 no comencen d'ésser descrits en el Llibre de la Cofraria els premis otorgats, i és fet amb aquestes paraules: "E feta dita justa i acabada, los dits senyors jutjes judicaren que lo pris de millor justador tocava al dit senyor don Jerònim de Pinós, mantenedor, per haver millor justat, lo qual pris era una cadena d'or de vuit vies ab lo penyol del General penjant, que era de valor de cinquanta lliures de pes i si lliures de mans"(...) (Diu el Llibre de la Cofraria d'un altre torneig:) "E feta dita judicació(...) menaren els trompetes que ab veu pública i alta publicaren dita judicatura, la qual fou així publicada entorn de dita placa per dite trompetes unant amb elles dit andador qui portava dite dos prisos, los quals donà als dits dos senyors"(...)

"En els retrats deguts a pintors de l'època i en les escenes religioses dels retaules, els artistes posen un especialment esment a acumular al coll i al pit d'algunes personatges collars, penjolls i joies que no són sinó còpia de les otorgades a la placa del Born pels jutjes de la Cofraria dels Cavallers (==)

Els Llibres de passantia dels argenters de Barcelona (esmenten)(...) la major part de les joies anumerades"(...)

Guanyadors de premis en juntes i torneigs (1565-1662)Torneig a peu, 16 de febrer de 1566

Mossèn Miquel Angel de Mitjavila, més galant.
 Don Joaquim Centelles, millor cop d'espasa.
 Don Alfons d'Erill (Baró d'Erill), millor cop de pic.
 (...)

Justa a cavall, 25 d'Abril de 1568

Don Joan Terrè, més galant.
 Mossèn Lluís Folgueda, millor justador.
 (...)

Anys 1571-1580Justa ordinària, 20 d'Abril de 1571

Senyor Juanot de Gualbes, millor justador.
 Don Enric de Cardona, més galant.

Justa partida, 3 de febrer de 1572

Don Francesc Desbosch i Sanvicens, més galant divisa de quadrilla(...)
 Don Guerau d'Alentorn, millor justador(...)"

Any 1662 (últimany registrat)

Justa pel neixament del Príncep Carles. 14 de febrer de 1662

(s'esmenta a: Don Bernat de Vilallonga, Don Manuel de Llupià, Don Josep Galceràn de Pinós i Don Guillem de Llosa)".

Notícies de jueus de Barcelona (Fiter e Inglas, Expulsión de los judios de Barcelona, Imp. Renaixença, Barcelona, 1876. Extracto del libro Index de crides y ordinacions (Archivo Municipal))

"Gener de 1425. A Barcelona es feu el següent pregó:

"Ara hoiats tot hom generalment queg fa assber lo honorable en ffrancesch sino de puig burgues/al dessus batlle de Barchinona / Que com per lo molt alt/ e victoriós senyor lo senyor rey Darago/ab carta sua/fornida del segell de la sua maiestat/en acta reyal pendent/sie stat fet/e otogat a la ciutat de Barchinona Irrevocable privilegi/lo qual reduit de lati en romans es del tenor següent: "Serà manifest a tots que nos don Alfonso(V)(...)Per tant recordantnos de les grans concitacions dels pobles que son seguides en los anys passats en la ciutat de barchinona/contra los jueus lavors habitants en al dita ciutat/en los quals los dits jueg romanos pochsexada la Lley Judayca/desitjant lo sanctissim babtisme foren convertits a la Sancta fe Catholica/e los altres periren/ e les cases d'aquells foren totalment destróydes. Axí desitjant levar e remoure tota manera de scandols/ab tenor de les presents /a suplicatio humilment a nos feta per vosaltres amats/e fela nostres los consellers de la dita ciutat de Barchinoma(...)

Statuim/provehim/ordenam/e volem fabents de asi avant de aquest perpetuu/e irrevocalble privilegi que en negu temps en la dita ciutat de Barchinona/ c en los termes de aquella no sie ne esser edificat o construit puxa en qualsevol manera call/o jueria/ne los dits jueg/o qualsevol de aquests no gos tenir cases/o domiciles em la dita ciutat/o termes de sobredits/ans tots le seglels juegse qualsevol llinatge/qui en temps de publicació del present privilegi lo qual amb veu de crida volem anequesta ora per los lochs acostumats esser publicat/ seran en la dita ciutat e termens desobre dits/dintre espay de LX dies contadors del dia de la dita publicació en avant/sien tenguts anarsen/e transferir sos domicilis/e habitacions en altres ciutats/villes le lochs de nostre domini/e sien costrets recogudes qualsevulles excepcions/ e dilacions/E si per ventura algu/e alguns dels dits juegs/passats los dits dies seran trobats en la dita ciutat sens remissió/o gratia alguna/la qual por nos/ni por nostres oficials als dits juegs ne algu de aquells no puxa esser feta ne otorgada/sino en cas que lexada la judaica cerimonia/e sien convertits totalment a la fe catholica/Es empero nostra intertio/que no obstant lo present privilegi tots/e qualsevulla jueg lo quals per raho de comprar/o per altra qualsevol causa volran entrar en la dita ciutat/o en sos termens, puxen liurament/e sens incorriment de alguna pena entrar en la dita ciutat(==)per temps que quinze dies(=..)empero que hajan star en hostals publichs/e portar les vestidures/e altre senyal de jueg(...)Dat en la ciutat de Barchinona a XXVI dies del mes de decembre any de la nativitat de nostre Senyor Mil CCCCXXIII. Rex Alfonsus"

Notes cronològiques del call barceloní(tretes de F.A. Bofarull y Sans. Jaime I y los judios, vol.2 del Congrés Històric del Rei Jaume I, Imp. Altés, 28 de febrer de 1913)

- 1082. Es crea l'Aljama de Barcelona, que pagava als comtes (i després als comtes-reis) un tribut anual, per Nadal i Sant Joan.
- 1215., arrel del Concili de Letran, s'imposa el distintiu judaic de la roda (Rotam), que no es obligatori - excepte alguna excepció- per els calls catalans. En canvi, Jaume I obliga a portar vestits especials.
- 31 de març de 1492. Ordre d'expulsió general, donada per Ferran II.

Projecte d'assegurança d'esclaus, atribuïble a l'any 1405 (Duran i Sanpere)

"I(...)Item, que tothom de qualsevulla estatment o condició sia qui naja ni d'aquí avant haurà esclau o esclava, puixa metre e posar, si es voldrà, aquells esclaus o esclaves en seguretat, los quals ciutadans hagen aquells assecurar als senyors dels dits esclaus o esclaves en la forma e manera dejús escrita.

II. Item que los dits ciutadans qui assecuraran los dits esclaus o esclaves, hagen a donar al senyor dels esclaus o esclaves bona e segura taula e be bastant que en cas que los dits esclaus o esclaves fugissen, que los dits ciutadans hagen aquells a pagar al senyor o senyors dels dits esclaus tot lo preu que los dits esclaus o esclaves lledèssimament haura costat; si entès, empero, que lo dit esclau o esclava se trobava passant los dits dos mesos quant que los senyor del dit esclau fos tengut a cobrar aquell, e per consegüent restituit lo preu als dits assecurants(...)

IV. Item, que tots esclaus o esclaves qui fugirà prenga per càstig, co es, la primera vegada que fugirà, en la plaça de Sant Jacme o del Blat o dels Canvis o après la llotja dels cònsols de la mar, nu o en camisa Lussots, los quals assots li hagen de fer donar dos dits ciutadans qui la present seguretat facen sens volentat i consentiment dels senyors o senyor dels dits esclaus o esclaves.

V. Item, en la segona vegada que lo dit esclau o esclava fugirà, los dits ciutadans qui lo dita seguretat facen, puixen fer donar a aquell o aquells esclaus o esclaves que fugirà C assalots (...)

VI. Item, que si per ventura lo dit esclau o esclava fugien altra vegada, co es III vegades, que aquell o aquells sien penjats si los dits assecurants emprò ho voldran, e aço sia llur elecció.(...)

XII. Item qui tot hom qui voldrà mentre son esclaus o esclava en la dita seguretat, hagen a donar e pagar cadascun en compensació de missions fadores e damnatges sotsvenidors, per la dita raó e per treball e afany als dits assecurants, cascun any per cascun esclau, un florí d'or d'Aragó, e per cascuna esclava mig florí d'or d'Aragó(...)

XIII. La qual seguretat facen los dits assecurants per V anys continuus, així llargament com fer-se puga, a profit dels senyors dels dits esclaus o esclaves, donant-los taula de pagar, així com dit es."

Notes de l'autor de la cita

"Les corts celebrades el 1413 al convent de Sta. Caterina marquen una nova època en l'afer dels esclaus. Un dels acords fou crear una assegurança contra la fuga dels captius. Segons aquesta, la Generalitat respondria de la seguretat dels esclaus mentre llurs amos els inscrivissin dintre el termini de quinze dies a partir de la publicació de l'acord esmentat, fent constar l'edat, valor i meritis dels subjectes assegurats(...) Costà set anys posar en pràctica aquesta curiosa organització, i l'afany esmerçat a establir-la demostra que a principis del s.XV la necessitat de comptar amb el treball dels captius era vital, o bé que la fuga dels captius prenia caràcter alarmant(...) El registre revelà que la major part dels esclaus que existien a Catalunya radicaven a Barcelona(...) La Generalitat creà uns guardes especial d'esclaus fugitius, dos a peu per tal de vigilar la platja de Barcelona i quatre muntats que havien de recórrer, totes les comarques de l'interior (...) El 1413 hi havia assegurats a càrrec de la Generalitat 1.748 esclaus (...) La ciutat i vegueria de Barcelona comptava aleshores amb 1.225 esclaus ; (...).

Ciutat i bisbat de Girona...	186	Ciutat i vegueria de Tortosa....	16
Perpinyà i bisbat d'Elne....	83	Ciutat i vegueria de Vic.....	16
Vila i vegueria de Cervera..	36	Vila vegueria de Camprodon.....	15
Vila i vegueria de Vilafranca	32	Ciutat i vegueria de Manresa....	14
Ciutat i camp de Tarragona...	30	Vila i vegueria de Berga.....	13
Vila i vegueria de Montblanc	28	Vila de Castelló i c. d'Empuries	11
Ciutat i vegueria de Lleida	20	Vila i vegueria de Tàrraga.....	10

M. de Bofarull, Gremios y Cofradias (2 vols.), Barcelona, Imp. Archivo, 1876

(Els gremis tingueren diferents noms: germandats, congregacions, oficis, llígues, almoines, però tots tenien un fi humanitari, ajudar a l'individu dintre de l'esfera del treball i auxiliar a l'obrer pobre i desvalgut. S'anomenava almoina a la caixa gremial on el cofrere depositava la quantitat establerta, quan ingressava; ademès, cada cofrere passava la quota anual establerta i les darrames corresponents.

En el s. XV, especialment a l'època d'Alfons V, les corporacions gremials es renovaren, unes, i les altres crearen llurs ordenances a fi de rellamentar l'ofici.)

Relació de les ordenances d'alguns dels gremis de Barcelona:

XXXIX- DE CIEGOS MENDIGOS DE BARCELONA.

(Comença una introducció en llatí). "Primerament ordenaren quels cofreres qui en aquesta cofraria esser volran sien tenguts de tenir una lanyea qui crem en l'esglesya de sancta Maria des Pi parrochial de Barchinona a messió de tots els confreres de la dicha confraria(...) Idem que si un confrere que sapie l'altre malalt sera un miyll loch que vinga de tres legues et quel visit VIII dies a equal et que li sia tengut de prestar V solidos sils ha et si nols ha que li sia tengut de donar la meytat de ço que deus li donara e les boies gents dins aquells VIII dies et qui aço volra contravenir que pach V solidos al ciris damunt dits(...) (Datum Barchinona tercio idus novembris anno Domini MCCCXXX nono).

LVII- DE PELAIRES, TEJEDORES; TINTOREROS.

"(...) Ara hoiats per manament del veguer ordenaren los Consellers e prohombres de la ciutat de Barchinona que tota persona de qualque ley o condició sia que vena lana levada en la plaça he en altra part de Barchinona haja a dir veritat a aquel o aquella que la dita lana comprara o la volra comprar si aquella es de blanqueria o de anyins o de tesora sots pena de XX solidos per cascuna vegada(...)

Item ordenaren los dits consellers e prohombres que negun teixidor ni teixidora de lana o de cadins no gos obrar ne fer obrar en les festes que seran manades de colre e qui contrafaran que pach per ban cascuna vegada V solidos pertidors entre los dit veguer e los dits consols dels tixidors(...) Datum Barchinone quarta die novembris anno a nativitate Domini Millesimo CCCLXXX septimo"

B-III Campmany, Memorias históricas sobre la Marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona. MDCCLXXIX. Madrid, Imp. de D. Antonio de Sancha.

"De este modo creció después tan notablemente la navegación exterior de los catalanes, que ya a principios del s. XIII se habían hecho comunes los viajes de Barcelona a Egipto, Ceuta, y otras partes de Berberia; tanto, que por Cédula del rey D. Jaime Primero, expedida en 1227, se mandó que el comercio de aquellos países se hiciese por medio de buques barceloneses, son preferencia a los extranjeros(...) otra prueba mayor de los considerables adelantos que experimentaba la marina de aquella ciudad, son las ordenanzas marítimas, que la junta de los Prohombres de su puerto había formado para el arreglo y el buen orden de la navegación mercantil desde los años de 1258. Los catalanes frecuentaban entonces mucho las costas de Africa y los mares de Levante; de modo que la rapidez con que se había extendido aquella navegación, obligó al rey D. Jayme a conceder a la ciudad de Barcelona la prerrogativa de nombrarse cónsules para la protección de sus navegantes y mercaderes en las escalas ultramarinas (===) La Lonja de Contratación, presidida por estas dos cabezas se componía de un cuerpo político con el nombre de

Colegio de Mercaderes, en el cual sólo eran admitidas personas hábiles y prácticas en el comercio. Su admisión e incorporación se hacía una vez cada año, el día que el Ayuntamiento de la ciudad señalaba; en el cual los dos cónsules juntaban en la Lonja su Consejo ordinario de los XX (es votaba els pretendents i si sortien 2/3 de vots favorables, passaven a ésser comerciants de matrícula de la Llotja. L'Ajuntament ho legalitzava)(...) "Entre los requisitos(...)actual ejercicio de la profesión mercantil(había) la limpieza de sangre materna y paterna, y nacimiento dentro del Principado de Catalunya"

B-IV. L'ensenyament a Barcelona durant l'edat Mitjana (Recull de documents i sinopsis bibliogràfica)

L'Escola de la Catedral de Barcelona compra dos llibres, a canvi d'unes propietats (s.X A.C.A. Bohigues, o.c. cita a Beer esmentant la compra, segons Beer el 1046, d'un jueu.)

"Impel·lits per la màxima necessitat de llibres d'art de Gramàtica, la utilitat dels quals és gran en tot l'orbe de la terra i perquè no tenim a la nostra seu llibres de l'art gramatical de Priscia, i per tot això, veng una casa, dintre de la muralla de Barcelona, junt a la seu episcopal, i una peça de terra, junt a l'esglèsia de Sant Miquel, propietats que posseïx la catedral de la Santa Creu i Santa Eulàlia(...)per el preu dels óptims llibres(...)l'un anomenat Priscia Major i l'altre Construccions de l'Art de la Gramàtica de Priscia" (Firmen Guisbert, Oliba, Berenguer, Vifred i Guillem, bisbes de Barcelona i de Vic, d'Elna i Narbona)

Les Escoles judaiques a Barcelona (resum d'unes notes cedides per Milla Vallicrosa al Museu d'Història)

"Hi havia, almenys, dues sinagogues: la Sinagoga major o Scola major i la Sinagoga menor o Scola de dones. Així mateix hi havia la Scola de pàrvuls o Hospital de l'Almoïna. Una d'aquestes escoles, la menor, estava situada al carrer de Sanauja, en el Call.

La Universitat de Barcelona. Aproximació històrica. (notes procedents de Balari Jovany, Història de la Universitat de Barcelona, publicades a l'Anuari 1867-97)

La primera Universitat catalana es fundà a Lleida, per Jaume I (1300). El 12 d'octubre de 1346, els pahers de Lleida enviaren als consellers de Barcelona un pregó relatiu a dita Universitat, per a ésser publicat. Els consellers no ho feren perquè a Barcelona -digueren- hi havia mestres que suplien a n'aquella institució; fins i tot es prenen mesures per evitar que els estudiants de Barcelona marxessin a Lleida. De fet, Barcelona no volia Universitat. Martí l'Humà volia recaptar del Papa d'Avinyó un Estudi General per Barcelona; els consellers "esgrunaren menut" els beneficis, honors i perjudicis que podia representar per a la ciutat. Com fossen més els perills i els escàndols, no acceptaren l'ofertament. El 1408, una nova oferta del rei es declinada, però el 1450, els consellers envien una embaixada a Alfons V, a Nàpols, per demanar-li, entre altres coses, un Estudi General a Barcelona, que el rei concedí.

Comerç de llibres (notes tretes de P. Bohigues, Resum de l'Història del llibre, Ed.Barçino, Barcelona, 1933, i de Rubió i Lluch, Documents per l'Història de la cultura catalana medieval)

Llur venda anava unida amb la del paper, del pergami, al treball de copista, de relligador, etc...Cap a la meitat del s. XV, els llibrers de Barcelona s'organitzaren en corporacions.

La necessitat de llibres pels estudiants de l'Universitat portà a la creació dels Stationarius, que deixava en préstec els llibres o els hi venia segons una tarifa, establerta per la Universitat.

La davallada cultural i el començament del desordre espiritual (s.XV)
(V.Vives, Els Trastàmars, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1961)(extrets)

"Minoritzada amb l'estimament econòmic i polític del país durant el s.XV, se'ns ofereix la davallada de la seva força creadora en el camp de la cultura(...) la majoria dels autors han intentat de cercar la causa de la decadència cultural catalana en factors aliens al país, singularment en l'entronització de la nissaga castellana dels Trastàmars i en la ulterior política centralitzadora de la Monarquia hispànica establerta per els Reis Catòlics (...). Els arrels de la decadència es troben en el mateix cos social de Catalunya i corresponen exactament al desequilibri econòmic, social i polític que hem desenvolupat en les planes precedents (sic)(...) A Catalunya fracassaren tots tres suports (culturals, que sostenien la cort reial, la noblesa laica i eclesiàstica i el patriciat urbà) (...) cap dels Trastàmars no fou home de conviccions culturals pregones, malgrat l'acusada instrucció que alguns d'ells reberen a la mateixa Castella. De la cultura els delia l'exaltació propagandística, la faramalla ditiràmica dels poetes i artistes a sou (...) Aristòcrates i dignitats eclesiàstiques poc foren per substituir la cort en el paper de guies culturals del país(...) Quines corts literàries trobem rebossades sota la protecció d'un Cardona, d'un Rocabertí, o bé sota les poderoses mitres de Tarragona, Barcelona i Girona? Cap, ni una(...)

Passem ara al patriciat urbà, capaç de mantenir per la seva riquesa una cultura, capaç també d'imposar-le a desgrat de les defallences de la monarquia i de la noblesa. Cal dir, de bon antuvi, que tot allò que es veu en la cultura catalana del quatrecentisme és essencialment patrici (cavallers de vila i ciutadans honrats): Bernat Metge, fill d'un especier reial; Vicens Ferrer fill d'un notari; Ausiàs March, cavaller de València; Joanot Martorell, altre cavaller de València, etc... El predomini de l'element valencià en el cercle de la cultura catalana quatrecentista respón a una brotada d'individualisme en mig d'un món econòmicament progressiu(...) Es prou coneguda l'actitud del municipi barceloní, concretament, del govern de la Biga, oposat a l'establiment d'una Universitat(...) El patriciat no volgué tenir professors universitaris, sino mestretites que ensenyessin de llegir i conventuals que servissin d'ortodòxia i els princis en els cervells de llurs deixebles(...) Estava cofoi amb la celebració dels festivals anyals de la Gaia Ciència. Però considerava ple de "perills i escandols" el funcionament d'una Universitat a Barcelona i deixava el comerç de llibres en mans de jueus i conversos.

Les Universitats haurien pogut ésser el vincle entre la cultura minoritària i la popular. Mancada d'aquesta relació, el corrent espiritual del poble marxà en direccions ben oposades. Una onada de sentimentalització, paralela a la que es desenvolupà a Itàlia i al migdia de França, envaeix Catalunya des de València, precisament quan el país comença a sentir els efectes de la crisi econòmica i les diferències entre rics i pobres(...) Frares castellans contribuïren, sens dubte, a atiar els ànims del poble menut; però també frares de la terra(...) Entremig hi ha la Pesta Negra, l'expansió dels Beguinats, l'exaltació de la religiositat popular, la temença del Apocalipsa (...)

Molts foren contaminats per aquest arrauxament col·lectiu, que no tenia aturadoren el menyspreu dels notaris i poetes humanistes. Aduch la cort catalana de la reina -lloc- tinent Maria d'Aragó(...) A Catalunya els místics i els apassionats treballaven sobre un terreny propici: la crisi econòmica, les diferències socials. Els predicadors atacaven els censalistas, que vivien a espatlles dels municipis, als viciadors, als qui feien ostentació en el vestir i en els paraments de casa i taula(...) Exaltació perillosa, que ha via de conduir a una actitud concreta: la mística del sindicalisme de dret diví, expresada per el capítost buscaire Ramon Guerau. Déu estava al costat dels pobres per castigar els rics, al costat de la Busca contra la Biga(...) La minoria intel·lectual catalana -quan la guerra Civil- va enmudir voluntariament, escamotejant al poble una bona part de la seva consciència històrica."

METODOLOGIA D' UN ESTUDI SOCIO-HISTÒRIC I URBANÍSTIC DE BARCELONA

ESTUDI DE L' HABITAT I DE L' URBANISME MEDIEVAL

CARACTERÍSTIQUES GENERALS

. Muralles

La ciutat medieval se'ns mostra com una ciutat amurallada; el seu caracter comunal es fa evident en l'organització d'un sistema comunal de contribucions voluntàries per a la construcció i conservació de les muralles, les cièdes i els vials públics. (1) A Barcelona les muralles corresponents al perímetre de la ciutat del segle XI tenien quatre portals d'accés: el corresponent a la Plaça Nova, el corresponent a la Plaça del Blat (de l'Àngel), la Porta Ferrisa i el Portal del Mar.

. Topografia Urbanística

Hi havia:

a) ciutats lineals (Logroño, Burgos, Granollers)

b) ciutats crucials (Barcelona)

c) ciutats en forma d'escaire

d) al voltant d'un o més punts dominants (església, castell, abadia) (a Barcelona, les Vilanoves)

e) binuclears (pel mateix fet de l'absorció de les Vilanoves, Barcelona seria de fet una ciutat polinuclear)

f) d'espina de peix

...

(h) ràdio-cèntriques.

Les més corrents són: regulars, irregulars, ràdio-cèntriques (2)

. Els carrers medievals

Eren empedrats a les ciutats importants, de terra amaçonada a molts sectors. Quan n'hi havia, s'aprofitaven els desaigües romans; en molts casos les aigües brutes corrien, per canals o sense, pels carrers. A Barcelona, el 1301, es prohibeix de llençar aigües brutes al carrer. Cada dissabte calia escombrar i netejar els carrers. Algun carrer, a Barcelona, tenia cadenes (carrer Cadenes, al districte VI) (3).

. Places

Moltes de les que actualment es conserven són antics cementiris, situats davant de les respectives esglésies. Les places eren especialment centres on s'hi venien els productes necessaris per a la ciutat: Plaça de l'Oli, del Vi, del Balt, etc. L'agutzil vigilava els preus i la qualitat dels productes.

. Edificis

Va minvant la persistència de la tradicional arquitectura romana. Les finestres esdevenen amples, partides per columnes de canya prima i capitell esculpit (les nobles). Els portals són grans, rodons, adoveliats. Sota la teulada, una proxada (l'ús del terrat no ha arribat encara). També a les cases nobles (aristocràcia i mercaders) el material de construcció millora i és freqüent l'ús de petits carreus, que substitueixen l'obra de tàpia (4). Cal distingir entre aquesta edificació i la que correspon a estaments més humils. Al carrer del Roc en tenim una mostra: botiga als baixos, amb accés a la borera, coberta per un porxo que correspon a una eixida al pis superior, on hi ha les cambres.

El carrer Montcada ens dóna exemples de l'interior de les cases nobles: dues portes que corresponen, una a una botiga que podia ser

propietat del mercader propietari de la casa, o que servia per llogar; l'altra corresponia a l'entrada de la casa, amb pati i pou, on hi havia dependències tals com bodega, quadres, hort o jardí. L'escala era volada i venia un primer repic amb una cambra que podia ser, o estudi del propietari, o dependència llogada a un notari, per exemple. L'escala acabava en una galeria on donaven la sala-menjador i les cambres de dormir; el pis superior seria servir de dormitori de servents o esclaus.

L'interior de l'habitat pròxim a Barcelona -ja que no hi ha inventari del més senzill- era: al primer pis, sala-menjador amb el següent mobiliari: taulell, bancs, taules petites i grans de tiscra, plegables i les grans, cadires de fusta (al s. XVI s'introduiran els seients i respallier de cuir, cànams d'aram, armes (llances, rodells i escuts); caixes per guardar les robaies i vaixel·la de porcellana, d'estany o de plata.

Els dormitoris solien tenir llit de fusta, amb cinc posts, voltats de cortines i cobricels. Solia haver-hi diversos matalassos, de llana, i malfega, coixí de plomes d'oca, cobrellit, fiassades i llençols d'estopa i llit; caixes grans per guardar la roba de llit, de la casa i personal (a la visita complementària al M.A.C. se'n parlarà); catifes d'Orient i bancals de Flandes; retaulle de drap, amb motius religiosos (4).

• La il·luminació dels carrers

Es vivia d'acord amb la llum natural. Al s. XIII la nit i el dia eren separats pel toc d'una campana de la catedral. Des del toc de la segona, calia anar per la ciutat amb un llum encès i era freqüent cridar l'atenció als agutzils. A les cruïlles s'hi deixava un llum, les tereres, i es demanava als particulars que il·luminessin les façanes; d'aquí ve l'ús de cargols de l'hort i capelles de sants, on hi havia un fanalet. (4).

• La provisió d'aigua a Barcelona

Les fonts de Montjuïc, Colicera, els recs: Comtal, d'en Mir, Merdancar, etc. Els pous, els estanys, els canals, els molins. Les primeres fonts públiques foren les de Sant Jaume, claustres de la Seu i Sant Just (s. XIV); al s. XV la de Santa Maria del Mar. Hi havia conduccions d'aigua ja habilitades des del temps dels romans (carrer dels Arcs, Arcs de Jonqueres, Arcs dels Jueus). Pocs establiments disposaven d'aigua pròpia: els hospitals, palaus i alguna casa particular (4).

• Els aliments

Els més vigilats pel municipi són el pa i la carn. Hi havia lleis que permetien d'apropiar-se de blat que passés per aigües jurisdiccionals barcelonines, en època d'escassetat. El blat municipal es guardava dins de magatzems (botigues) amb sitges. La venda es feia a les dues places del blat, l'actual Plaça de l'Àngel i una altra, desapareguda, prop de la platja. En general els ciutadans també, com els pagesos, elaboraven el pa. Entre els artesans del pa hi havia: els fornars, que enforaven la pasta i d'altres aliments i els flaquers, que realitzaven tot el procés. Uns i altres venien al mercat.

El consum de la carn estava condicionat per l'economia de cada família; en general el poble menut en menjava poca o deixalles. Els ramats pasturaven als prats fora muralles, on es refeien del camí si venien de fora, i des d'allí passaven a l'escorxador. Els jueus tenien els seus propis escorxadors (4).

• Les comunicacions. Els correus

Al s. XIII ja existien a Barcelona, formant una corporació sota l'advocació de la Mare de Déu de la Guia, fins al s. XIV, que passen a la capella d'en Marcús (la Dòria). Dins d'aquesta organització gremial

hi havia els hostalers i els "trobadors de correus". Els reis i grans mercaders tenien un servei particular, els altres recorrien a l'organització comunal. Si un recader, sense una excusa vàlida, no arribava al temps previst era castigat a passar dos dies al "castell del mar", lligat i portant només bragues i camisa. (4)

. El treball

La constitució especial del treball, regulat per gremis i cofrades, es tradueix en unes formes d'urbanisme, concentrant els diferents oficis en determinats sectors. Al barri que estudiem es pot veure, per la nomenclatura dels carrers, els diferents oficis que hi residien. Els podem classificar en:

a) que conserven el sentit etimològic:

- . Plata: Argenteria
- . Llana (teixits): Caputxes, Sombrerers, Carders, Assaonadors, Flassaders, Llàstics, Vermell, Cotoners
- . Diner: Seca, Canvis Vells, Canvis Nous

. L'Artesania Tèxtil

Tal i com es veu en algun inventari notarial medieval, els teixits més antics són els de llana, cànem i lli. El cànem era conreat des de l'Hospitalet a Sant Andreu i servia especialment per a les velles dels vaixells i per a les espartenyas; el lli tenia ús domèstic i per a la indumentària, es cultivava arreu del país. El cotó, més tard, s'importà de Malta, en troques; les dones catalanes, avesades a la llana, no el sabien filar i els teixidors, per tal d'estalviar cotó, hi barrejaven cànem, cosa que fou sancionada repetidament. El fustany (barreja de fibres) fou el teixit més popular.

La seda també s'importava i tenia dificultats també per ser ben teixida.

La llana fou el teixit més estès, abans de l'alça del cotó. La notícia més antiga sobre la fabricació de llana a Barcelona data del 1227. Cal distingir entre "paraires", els empresaris de la llana, que tenien al seu càrrec les filadores (a domicili), els teixidors, els carders, i altres oficis auxiliars per a la completa elaboració dels teixits. Al s. XIV s'estableix a Barcelona mestres estrangers, que fabriquen draps fins, en contrast amb els que sembla que produïa Barcelona, sòlids, però més groliers.

Els oficis que depenen de la llana són: Abaixadors o tonedors, filadores, teixidors i tintorers. (6)

. Els tallers dels teixidors

Un inventari d'una casa del carrer de St. Pere Jussà (1392) els descriu així: al pati d'entrada una porta que mena al celler amb cups, botes, carretons i portadores i altres estris necessaris per a la collita. A l'obrador de l'ofici hi havia tres telers, diverses pintes de pentinar llana, dos torns de filar llana i un altre de fer canons, un espiell o devanadora, vint-i-vuit pesos de pesar llana i, a més a més del taulell, arquibancs i caixes per a pesar llana. A la casa hi havia llana en floca, llana cardada, estam filat, llana filada, peces de fustany, cotó filat blau i blanc, etc. (4)

. El diner

(Aquest tema es desenvoluparà en el recorregut pel port). Pel veïnatge cal esmentar els carrers de Canvis Vells i Canvis Nous, on hi havia les taules dels canvistes, abans de quedar aquesta activitat refosa en la Taula de Canvi, la Taula dels Florins i la Seca.

. L'oci

Entorn de les muralles els camins de ronda servien per entretenir-s'hi el jovent tot disparant amb la fona (Basea), ballestes, etc.

La parròquia esdevé un centre d'activitat, un factor necessari en els segles X i XI enfront el règim de violència que imperava. Fins i tot

l'Església protegia, de vegades, al poble «les Segneres».
Les places davanteres de les esglésies no hi existien aleshores, ja que
eren els cementiris i les places ja esmentades del Blat, de l'Oli,
tec. que eren centres comercials de venda naturalment molt concor-
reguts

Les processons, especialment la de Corpus, era dels pocs especta-
cles públics a l'abast de totes les famílies justes, que concen-
traven l'aristocràcia ciutadana a la plaça del Born, Sta Anna, etc

. Les presons

El castell vell o del vequer, habitat a les muralles velles i do-
nant a la plaça del Blat, era la presó medieval. Els condemnats eren
executats fora muralles. A peu carrer de la Bòria hi passaven, sobre
mules, els castigats a ser assotats públicament (Gal·lofre Oiler,
"Bòria avall")

. Constitució Jurídica de la ciutat

La mateixa organització comunal per a la conservació de les mura-
lles ens parla del sentit de col·lectivitat que presideix la vida
ciutadana. La ciutat adquireix una personalitat legal que està por-
damunt dels seus membres. Aquesta personalitat jurídica otorga a
la ciutat un clima de freqüència i de privilegi, de llibertat en-
mig del món rural que l'envolta, més sornès. La burgesia necessitava
llibertat d'acció per al normal desenvolupament dels seus negocis.
No es pot separar l'estudi de la ciutat medieval del seu paral·lel
desenvolupament jurídic («Els Estatges»). L'aparell jurídic dona al Mu-
nicipi una de les institucions més democràtiques: El Muncipi (a
Barcelona el Consell de Cent) (1).

Barcelona té, a més a més, el caràcter d'«Ciutat-Estat». Aques-
ta característica es pot definir com un estat que no comprèn sinó
una sola ciutat o en el qual una de les ciutats té una població i
un poder tan superior a les altres que són al mateix territori, que
la seva supremacia a l'Estat és indiscutible. Moltes d'aquestes ciu-
tats-estats eren alhora ciutats comercials de tipus clàssic, que pos-
seïen una zona de cultiu als seus voltants (negligim el parlar del
centre polític, objecte d'un altre treball) (2).

. Demografia

Segons el fogatge de 1378 «el païser de tot Catalunya» el cacerau
del circuit comptava 7.651 focs i el nombre d'habitants pot calcular-
se en uns 38.000. (3)

NOTES:

(1) Chueca Goitia, etc.

(2) A. Toyabe, "Les villes dans l'histoire de l'Espagne", Paris 1972

(3) Carreras Candà "Geografia General de Catalunya", Barcelona

(4) Duxan i Sanpere, "Barcelona i el seu entorn", Gual, 1973

Nota: Les al·lusions a Barcelona citades en aquests resums bibliogràfics són de
la meua absoluta responsabilitat.

TRANSFORMACIONS ECONÒMIQUES QUE CONDICIONEN L'URBANISME A
L'EDAT MODERNA I CONTEMPORÀNIA

. Evolució de la botiga a la Companyia (P. Vilar, o.c.)

El comerciant "matriculat", el "negociant", és qui trafica més enllà de les fronteres del Principat. El droguer, que toca una mercaderia gairebé enterament importada, ocupa el lloc més respectable. Però el botiguer de teles és igualment home d'horitzons ampis. Fins a finals de segle (XVIII) el comerç de draps, teles, sederies, serà en la seva major part un comerç d'importació de teixits.

El concepte de botiga en aquesta època no és el mateix d'ara. Era el conjunt de taller, magatzem i detall on es venia la producció. De vegades, només era magatzem i detall.

L'evolució de la botiga a la Companyia era la següent:

. Un explotador bastant humil que té per única activitat la botiga.

. El botiguer, quan els capitals reunits han esdevingut prou grans, es llança a operacions més àmplies, confia la botiga a un administrador, sovint antic empleat o parent, amb qui firma un contracte de "companyia". Entre els exemples que cita P. Vilar hi ha els de la botiga Alegre i la botiga Amat. El primer, d'un capital de 36.000 lliures en treu un enterès d'un 10%, al cap de 19 anys: Alegre no els capitalitza a la botiga. La botiga Amat passa per les vicissituds històriques desgraciades del 1799 (guerra contra els anglesos), 1813 (guerra contra els francesos). En aquesta última guerra, estant els socis dispersats, decideixen de liquidar la botiga.

La botiga Amat es tractava d'un negoci molt ben muntat de venda al detall d'articles de merceria i teixits. En aquest sentit no eren de la mateixa corporació gremial dels negociants de llana i cotó, per teneixien a la Cofraria dels "julians". Els articles que la botiga Amat venia eren: teixits estrangers, teixits "de terra". La merceria es compon de matèries i drogues per a la indústria tèxtil: cotons (en floca i filats) (vénen de Malta i d'Anglaterra). Sedes (Sant Feliu, València, Aragó, Llevant, Itàlia). Llanes, drogues com la "cotxillnilla" i la roja.

Els clients barcelonins gastaven -els rics- unes 500 a 1000 lliures anuals per a vestir-se.

Per regular l'increment comercial barceloní es creà el "Cos de Comerç" al mateix temps que la "Junta Particular de Comerç" i el Consolat. (Més extens a l'itinerari del port).

. Demografia

Al començament del s. XVIII Barcelona té -amb càlculs poc científics- de 30.000 a 50.000 habitants. Els recomptes més científics, donats per Campmany, Townsend i Pons són, per 1700 i 1787, 87.000, 53.000 i 69.000.

. Urbanisme

La desaparició d'un sector del barri de Ribera, amb motiu de la creació de la Ciutadella (Itinerari del port) modifica l'estructura d'aquest barri.

Durant el s. XVIII es dóna llibertat als propietaris d'edificar d'una manera arbitrària, mirant només el propi interès, i per això veiem cases molt estretes i poc habitables, rellogats, etc.

Per altra banda, la Barcelona del s. XVIII, closa dins les seves muralles, tingué tendència a desenrotllar-se en alçada, atapeïnt-se, reajustant les seves illes de cases, multiplicant els pisos, omplint els buits més petits i els racons més llòbregos de la ciutat vella i el Born.

. L'assecamment dels estanys

Entre 1739 i 1742 s'assequen a Barcelona l'Estany del Port i d'altres, que són disputats entre els pastors, que els volen per pasturatge i

els artesans tèxtils que els voien per parts d'indianes, quan aquesta modalitat tèxtil cotonera d'estampat a mà, que requereix molta superfície per al secat, és molt sol·licitada pel mercat hispano-americà.

. El vapor i emigració a d'altres barris

Un Bonaplata, tèxtil de Sallent, portà el vapor a Barcelona. Des del 1831 funciona una fàbrica, subvencionada pel Tresor. La primera fàbrica Bonaplata és al carrer de Tallers. Hi treballaven de 600 a 700 persones. La maquinària havia arribat d'Anglaterra, com el carbó de pedra de les fogaines (6).

La desaparició dels gremis i la introducció del vapor obliguen a canviar la mecànica de producció del sector tèxtil, modificant l'estructura socioeconòmica del sector. Les fàbriques es creen fora muralles, a barris perifèrics, (Sants, Poble Nou, Sant Andreu, Sant Martí, etc.) i l'enderrocament de les muralles, amb el Pla Cerdà, foragita les classes benestants del barri, que passen a poblar l'Eixample.

D'altra banda, la crema repetida de convents durant el s. XIX i començaments del XX (Setmana Tràgica) treu un estament conservador en el sentit urbanístic.

Amb l'Era Industrial es fa evident la separació de classes total; hi haurà els barris dels rics -Plaça Catalunya-Diagonal- i els barris dels pobres o menestrals, el sector antic.

Aquest és el cas del barri de Ribera, malgrat que la filatura mecànica fins avui segueix habitant el barri de Sant Pere.

. Baix nivell de vida obrera

Els teixidors de lli i de cànem cobraven 10 rals diaris, els obrers qualificats 11; al ram metalúrgic, els fadrins 16 rals i els peons 10. Les dones cobraven, a la filatura, les "metxeres" 7 rals i les ajudants 3.

El valuós estudi d'Ildefons Cerdà (objecte d'un altre itinerari) ens dóna aquestes xifres i altres dades sobre habitatges que entre muralles havien arribat a tenir cinc pisos, amb quatre tipus d'habitatge, segons els metres quadrats:

a) gent rica: 303 m², 21 m² per persona.

b) 227 m² i 20 m².

c) 113 m² i 12 m².

d) 103 m² i 8 m².

e) suburbi marítim: 70 m² i 6 m².

La mitjana de vida era: professionals, 60 anys. Artesans, 51. Teixidors de cotó (fàbrica), 41.

. Estructura demogràfica

Sectors de la Catedral: 390 habitants per Ha.

Sta. Caterina i Sant Pere: 450. (6). Aquesta estructura és pràcticament invariable.

. Realitzacions urbanístiques al sector

1848. La inauguració de la línia fèrrea Barcelona-Mataró.

1888. L'exposició Universal del 1888 crea el parc de la Ciutadella i el Passeig de Sant Joan.

XIX-XX La Reforma (Via Laietana) escapça el barri pel sector Nord-Oriental.

La creació del mercat central del Born animà la vida del barri.

. El barri de Ribera, avui

Perduda la febre industrial tèxtil, el barri té una economia basada en el sector terciari. Manté bastant el caràcter de classe mitja, amb habitatges que recorden passades grandeses, la seva qualitat -Sta. Maria i carrer de Montcada- l'han convertit en barri turístic i fins i tot "snob", com demostra l'obertura de "night clubs" (Zelesté, al carrer de l'Argenteria), galeries d'Art (la Maeght al c. Montcada). Últimament es pretenia que l'antic mercat del Born donés cabuda a un Museu d'Art Contemporani.

LECTURA SEMIÒTICA DEL SECTOR

CONSIDERACIONS

El monument apareix més com un signe que com una expressió de la ciutat. La dimensió monumental ens remet a una dimensió històrica. El monument és un element de la identitat i la personalitat urbana, perquè ens remet al passat de la ciutat i a la seva persistència en el temps. La ciutat i els seus monuments no apareixen com a obres d'art. Aquest error és un detall característic de les civilitzacions modernes, l'antiguitat produeix seguretat, i el que és històric constitueix una permanència de la personalitat. Existeix una ciutat actual, viva i activa i una ciutat fixada en certs monuments i en una determinada forma física. (2)

La ciutat emet i rep missatges que es comprenen o no, que es codifiquen o no. En una ciutat hi ha diverses categories de valors.

Cal estudiar com es significa la globalitat (semiologia del poder), com es significa la ciutat (semiologia urbana), com es signifiquen les maneres de viure i d'habitar (semiologia de la vida quotidiana, de l'habitar i de l'habitat). (7)

Estudiosos de la sociologia de l'urbanisme sostenen que el respecte i l'obligació de conservar els centres antics és un fenomen modern, fruit d'un segle de cultura històrica, però que no són uns quants monuments els que creen l'ambient de les nostres ciutats antigues, sinó les innombrables obres que tendeixen a expressar un valor col·lectiu i en conseqüència imprimeixen el segell particular d'una civilització. (8)

ITINERARI

Plaça de l'Àngel (antiga del Blat)-Argenteria-Plaça de Sta. Maria-Caputxos-Canvis Vells-Canvis Nous-Plaça de Sta. Maria-Fossar de les Moreres-Plaça del Born-Carrer del Rec-Carrer Montcada-Carrer Princesa-Plaça de Marcús-Carrer Carders-Plaça de la Llana-Bòria-Via Laietana.

ESTUDI SEMIÒTIC DEL RECORREGUT

Plaça del Blat (de l'Àngel): Etimologia. Les muralles-El Cardús-carrer del Veguer (a prop)-Via Laietana (La Reforma)

Argenteria: E.M.: carrers estrets que hi van, amb porxos algun d'ells. Han desaparegut els voladissos de fusta que decoraven les cases de tàpia.

s. XVIII: Ferros forjats als balcons i paviment de rajola de cartabó.

Avui: Els argenters l'abandonaren el 1850 (per anar al carrer Ferran), cosa que n'explica l'abandó. La proliferació de petits comerços acredita l'economia terciària (els treballadors industrials, a tot el casc antic hi són en un 43%). Poca emigració: 9%. El "night club" Zelesto, en una vella merceria, obre noves possibilitats

Plaça de Sta. Maria: Lectura polític-estètica de l'església (guió o part).

Sociologia urbanística.

E.M.: La teiera, Font, Jardí penjat, Plaça (antic cementiri)

E. Moderna: Ensenyes (sol, vaixell), carrers de Barreters, Caputxos i Argenteria (constitució gremial).

Carrer de les Caputxos:

E.M.: Porxos, Voladissos. Doble arcada, edificada estesa a banda i banda del carrer.

s. XVII-XVIII: Balcons amb ràfecs de fusta i ferro forjat amb rajoles.

Carrer dels Canvis Vells:

E.M.: L'etimologia. Les ensenyes (porró).

Carrer dels Canvis Nous:

E.M.: L'etimologia.

E. Contemporània : La bomba que precedí la Setmana Tràgica

Carrer de Santa Maria:

E.M.: Botigues sota un ràfec de fusta. El Fossar de les Moreres.

s. XVIII : L'enterrament dels patriotes del 1714. L'antic pas elevat desaparegut que unia l'església amb el palau del capità general.

Plaça del Born:

E.M.: Etimologia (justes, torneigs) nº 17, palau del s. XIV.

s. XVIII : Reconstrucció dolenta de cases antigues

s. XIX: El mercat (Martí Alsina el pinta)
La construcció del mercat central de Barcelona (1874, Fontserè)

s. XX : Especulacions urbanístiques sobre aquest sector

Carrer del Rec:

E.M. : Cases obradors medievals. Carrers porxats

s. XVIII : Casetes baixes per Lancaster (1797) per a ser rifades i construir el passeig de Sant Joan

Carrer de les Mosques: E.M., Moderna i Contemporània (fins a Isabel II): La Seca, carrer de Flassaders, 40

Carrer Montcada:

E.M. : Petits eixamplaments per donar-hi la volta la processó. Palaus de: Cervelló (25), Dalmases (20), Castellet (17), Llió (12) (Museu Rocamora), Aguiló (Museu Picasso).

s. XVIII : Els propietaris dels palaus els abandonen pel carrer Ample

s. XIX : L'Eixample s'endurà estadants benestants del sector

s. XX : Habilitació de museus dintre d'antics palaus. Establiment de galeries d'Art. Sector molt turístic.

Plaça d'En Marcús:

E.M. : Antic cementiri de pobres donat per Marcús (1166) Església Romànica (Cofraria de Correus sota l'advocació de la Verge de la Guia)

La Bòria

: Avall de Marcús hi ha el carrer de Carders, de clara etimologia relacionada amb la llana, i amunt hi ha el de Corders, relacionat amb el cànem. Altres carrers: Assaonadors, Blanqueria, Flassaders. L'Església del barri era la de Sant Cugat, avui solar. L'advocació d'aquest sant ens mena a Sant Cugat i Tarragona, per tant via romana, que venia des del Portal Major (Plaça del Blat) fins al portal Nou, que ha donat nom a un carrer. Essent via romana, hi havia fondes, hostals, i s'hi allotjava, a la capella Marcús, la cofraria de Correus. Al carrer Carders nº 12, l'Hostal de la Bona Sort (s. XVIII) (Guerau de Liost nasqué al barri i li dedicà uns poemes) (s. XIX-XX).

Carrer de Corders: Botiga d'aspecte medieval (E.M.)

Plaça de la Llana:

- E.M. : Sentit etimològic i mercat d'obres de gerrer
Els arcs dels carrers Candeles, Semoleres i Bo-
quer.
s. XIX-XX : L'han cantada Emili Vilanova i Josep Carner
S'hi celebren els Jocs Florals (9).

Carrer de la Bòria:

- E.M. : Arcs: Civaders, Sant Onofre (record plaça del
Blat de qui la Reforma el va tallar) com també
de la presó veïlla (Plaça del Blat) Per això:
s. XIX : Galofre Olier pintà "Bòria Avall"

EL BARRI DE RIBERA EN FUNCIO DE L'ART (10)

Escriptors: Santiago Rusiñol: "L'auca del Sr. Esteve" "La bona gent".
Joan Santamaria: "L'apòstol"
Narcís Olier, "La febre d'Or" "Pilar Prim" "La Papallona".
Emili Vilanova: "El Senyor Joan dels casaments"
Àngel Guimerà "L'aranya"
Joan Pons i Massareu: "La colia del carrer"
Albert Llanes "Don Gonzalo o l'Orgull del gec"
Carles Soldevilla: "Del llum de gas al llum elèctric"
Josep Pan i Soler: "La viudeta"

Dibuixants: Parcerissa, Apel·les Mestres, Opisso, Llaveries, "Apa" (Fe-
liu Elies)

Pintors: Casas, "Garrote Vil", "La primera comunió"
Galofre i Olier, "Bòria Avall"
Nonell, obra diversa
Picasso, l'estudi en aquest sector

Cinema: Gelabert

Per estadístiques: "La Gran Barcelona", Ed. Alberto Corazón

Notes:

- (9) L'orientació del recorregut l'he presa de Cirici Pellicer, "Barcelona pam a
pam", Ed. Teide, Barcelona 1971
(10) Edmond Vallès, "Historia Gráfica de la Catalunya Contemporània", Ed. 62, Bar-
celona 1974.

BARCELONA - CREIXEMENT URBÀ I DEMOGRÀFIC

75/46-94

S. II-III	3.500 - 5.000 hab.	finals s. III MURALLA perímetre 1.122 m. superf. 10,50 ha.
S. XI-XII	20.000 hab. aprox.	progrés urbà espectacular: Viles Noves, Ravals. - ciutadans: hab. ciutat emmurallada - burgesos: residents en els burgs o suburbis. Comerç marítim
S. XIII-XIV	Pr. dens de la ciutat (1365) 34.384 hab. i uns 2.642 en el pla (Sarrià, St. Andreu...)	inici segon recinte emmurallat (Jaume I) perim. 5.096 m. / 131,24 ha. ampliació muralla (Pere III, 1374) inclou el Raval. 6.250 m. / 218,06 ha.
S. XV	població reduïda a 18.000 - 22.500 hab.	Desenvolupament urbà estancat
S. XVI	1516 - 28.750 hab. progrés demogràfic	s'intensifica el comerç i augmenta la població immigració occitana i pirinenca
S. XVII	no hi ha recanvi de població, lent redreçament demogràfic degut a	evolució de l'estructura gremial de la indústria cap a la distribució capitalista del treball immigració occitana

S. XVIII	<p>2on. terç de segle: s'in- terromp la tendència de creixement demogràfic</p>	<p>guerra amb França en territori català</p>	<p>nova aturada del desenvolupament urbà</p>
S. XVIII	<p>1717-18 - 34.000 hab. (és el cens més reduït d'enlã de les pestes del s. XV)</p> <p>1725 a 1750 arrencada de l'empenta demogràfica</p> <p>1759 - 62.000 hab. (70.000 amb guarnició, religiosos i reclosos)</p> <p>1770- 71.783</p> <p>1778- 84.870 (106.000 de fet)</p> <p>1786- 94.880 (111.410 de fet)</p> <p>1791 - 125.000 (130.000)</p>	<p>guerra contra Felip V</p>	<p>prod. industrial 1715 construcció de la Ciutatella per a dominar millor la ciutat</p> <p>a) baixos preus dels cereals b) llarga pausa sense crisi alimentària</p> <p>1783-86 grans booms de la construcció extra-muralla</p>
S. XIX	<p>estancament fins el 1826</p> <p>augment fort de població</p> <p>1860 - 189.948 hab. 1877 - 248.943</p>	<p>1785 febres tarçanes</p> <p>1793-94 mortalitat</p> <p>1799 crisi aliment.</p> <p>1800-01 mortalitat</p> <p>1821 febre groga (8.846 morts)</p> <p>1834 ep. còlera (3.344 morts)</p> <p>-----</p> <p>1854/1885 (menor) epidèmies de còlera</p>	<p>1839 i 1854 enderrocament MURALLES (esdevingudes signe d'opressió políti- ca i econòmica)</p> <p>1845 etapa expansiva de la indústria cotonera i increment de la metal·lúrgica i química</p> <p>etapa de prosperitat pel capital barc. 1859 aprovació pla Cerdà 1875-82 "la febre de l'or" expansió industrial</p>

<p>de 1880 a 1890: 7.000 a 8.000 im- migrats anuals</p>	<p>-----</p>
<p>1.900-10 retrocés immigr. 1900 - 533.000 hab. 1910 - 587.511 hab. 1920 - 710.335 hab. 1930 - 1.005.565 hab.</p>	<p>1914 epid. tifus 1918 epid. grip</p>

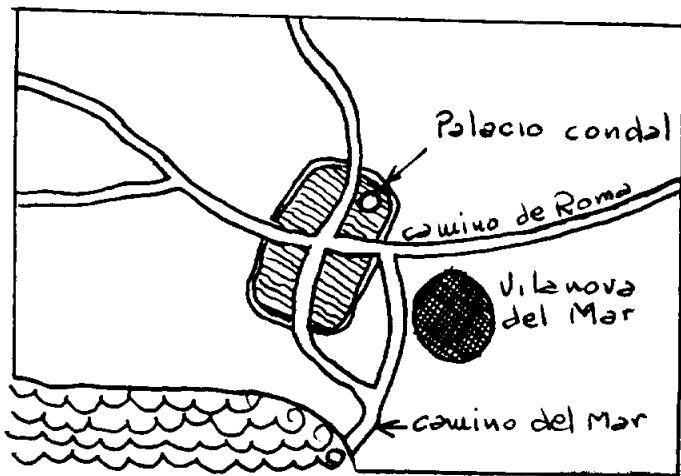
S. XX

Exposició del 1888. Gran onada immigració
1897 S'inicia l'annexió de termes municipi-
pals veïns (Gràcia, St. Gervasi, Les Corts,
St. Martí, St. Andreu)
progressiva ocupació de l'espai més enllà
de les Rondes
1904-21 Annexió d'Horta, Sarrià i Vallvi-
drera
1929 Exp. Univ., onada d'immigrants pro-
cedents del Sud
1915 i 1930 Configuració de la nova ciutat
que havia de durar fins els 50
- inici de la zona franca
- annexió de Sarrià, part de St. Adrià del
Besòs, Horta
- creixement dels suburbis Nord Est, zona
franca, Sud Est
1950 nova onada d'immigració

VISITA AL BARRIO DE SANTA MARIA DEL MAR

CONTENIDO

BARCELONA CAPITAL DE UN ESTADO FEUDAL
FEUDAL

camino del mar - actual calle
Argenteria

camino de Roma - actuales calles
Boria, Carders,
Corders.

Palacio condal - en actual Plaza del
Rey

Barcelona conservó el primer recinto amurallado hasta el siglo XIII, sin embargo durante los siglos XI y XII la ciudad creció mucho y se formaron fuera de las murallas y cerca de los principales caminos de acceso a la ciudad burgos o "Vilanoves"

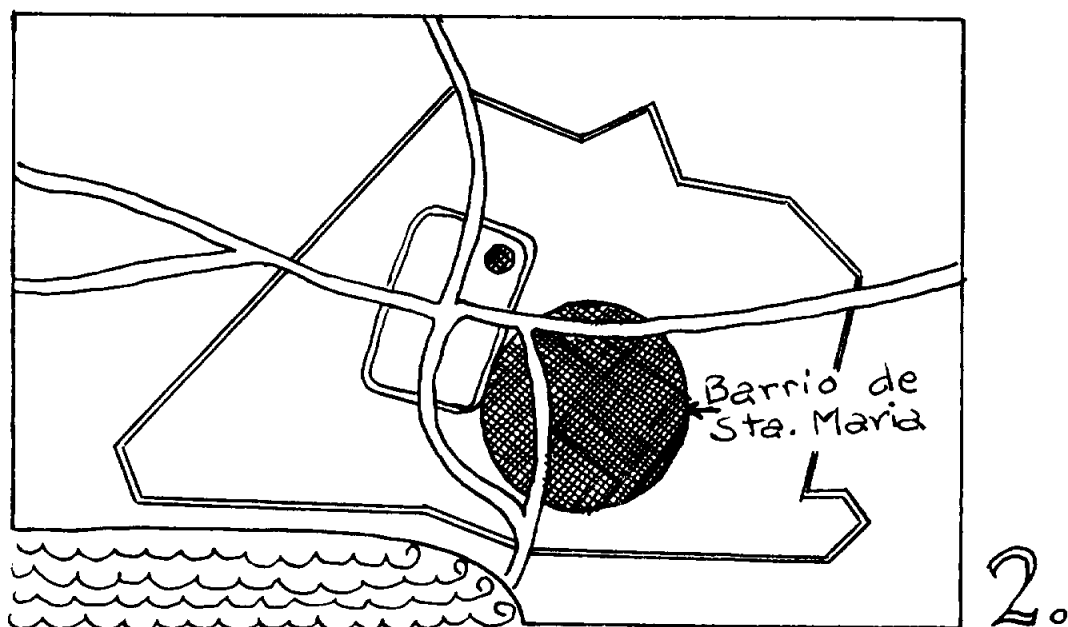
La mayor era la "Vilanova de Mar" en el camino de la playa, debido a que el mar era la principal ruta comercial de la Cataluña medieval.

En el s. XII, Bernat Marcús cedió un campo cerca de este burgo para cementerio de pobres. Su capilla (Capilla Marcús) todavía se conserva.

En el s. XIII, se canalizaron los torrentes que atravesaban la Vilanova de Mar para urbanizarla (Calle de la Claveguera).

Las marismas fueron secadas y los burgos fueron rodeados por la nueva muralla (muralla gótica) que hizo construir el rey Jaime I y que luego hizo ampliar Pedro III.

BARCELONA CAPITAL DE UN IMPERIO MARITIMO

En el siglo XIV se trazó la calle Moncada que unía la "Vilanova de Mar" con la de la "Boria". En esta calle se situaron los mejores palacios particulares de la ciudad (todavía los podemos ver). En el paseo del borne se celebraban ferias y torneos.

En este mismo siglo los ricos mercaderos y marinos de la Vilanova financiaron la construcción de la Iglesia de Santa María en honor a su patrona (El grito de "Santa María" era uno de los gritos de guerra del ejército y de los marinos catalanes).

La primera piedra de la Iglesia de Santa María, fue colocada después de la conquista de Cerdeña, que completaba el dominio catalán del Mediterráneo.

En su construcción contribuyeron todas las corporaciones representativas del barrio.

Fue construída con rapidez inusitada, por lo que su estilo consigue un unidad poco frecuente. Es de estilo gótico catalán.

ACTIVIDADES

A) Durante la visita

- 1.- Itinerario a seguir: Puerta del Angel, calle Argentería, o, Santa María, o, Moncada, o, Corders y o, Bòria.
- 2.- Haz una lista de las calles visitadas que tengan nombre de oficio.
- 3.- Dibuja la fachada occidental de la Iglesia de Sta. María del Mar. Resalta y pon el nombre a los aspectos mas característicos del estilo gótico.
- 4.- Dibuja un tederó.
- 5.- Si alguien del grupo lleva una máquina de fotografiar, fotografiar!
 - el Palacio Dalmasés (nº 20 de la calle Moncada)
 - la capilla Marcús (¿de qué estilo es?)
 - el paseo del Borne (¿qué actividades se realizaban en él?)
 - la calle que te parezca que mejor conserva el caracter medieval.
 - la lápida que conmemora la colocación de la la. piedra de Sta. María del Mar.
- 6.- Si hay suficiente luz, dibuja la clave de volta que representa la coronación de la Virgen.
- 7.- Sitúa sobre tu plano de Barcelona (en lápiz de color) el mapa nº 1 y nº 2 de esta ficha.
Señala también, el itinerario que tu has seguido en la visita.

B) En la Escuela

- 1.- Podéis elegir uno de los siguientes temas para desarrollarlo en pequeño grupo:
 - I.- A principios del s. XI se produce un renacimiento del comercio. ¿Qué es lo que lo hace posible?
Comercio terrestre y comercio marítimo. Las ferias.
 - II.-Las ciudades medievales. ¿Cómo eran? ¿Dónde se establecieron? Crecimiento de las ciudades debido a la expansión del comercio.
 - III.-Barcelona. Crecimiento demográfico. La ciudad amurallada y los burgos.
 - IV.-El gobierno de las nuevas ciudades.
 - V.- La vida en las ciudades medievales. Sus habitantes. Los gremios y corporaciones.
 - VI.-El arte gótico.

Documentación de que disponeis:

- Barcelona Pam a Pam. C. Pellicer. pags 58 a 83. "El barrio de Santa María del Mar".
- Barcelona I. D. Vergés.
 - pag 106 y ss: Arte gótico
 - pag 127 y ss: El gobierno de la ciudad
 - pag 161 y ss: Crecimiento demográfico y murallas
 - pag 168 y ss: Gremios y corporaciones
 - pag 172 y ss: Vida cultural
- Texto "un contrato de aprendizaje de 1322" de archivo de la classe.
- Fichas del libro:
 - Renacimiento del comercio. Ficha 8
 - Las ciudades. Fichas 11, 12 y 13.

Trabajo individual:

Explica brevemente cada una de las siguientes palabras:

noble
ciudadano
burgués
campesino
gremio
maestro
oficial
aprendiz
mercader
artesano

ASSAIG METODOLÒGIC PER UNA LECTURA CULTURAL DEL MUSEU D'ART DE CATALUNYA

(complement de l'estudi socio-urbanístic de Barcelona)

PINTURA ROMÀNICA

CARACTERISTIQUES GENERALS

1 - El medi geogràfic i històric (Catalunya)

La datació d'aquestes pintures (segles XI-XIII) les situa en un moment en què la Catalunya feudal arribava al sud poc més enllà del Llobregat i quan l'objectiu geopolític era arribar a conso-
lidar l'Ebre com a frontera natural. La Catalunya feudal estava dividida en una sèrie de jurisdiccions (veure el mapa als textos corresponents), les més antigues de les quals estaven situades a l'ambient muntanyós pirinenc. Quan la Reconquesta avança cap al pla, les esglésies, que conjuntament amb els castells constituïen els símbols polítics de l'època, permaneixen, mentre els senyors feudals construeixen al pla d'altres temples i d'altres edificis; a aquesta geopolítica circumstancial devem el fet que s'hagin conservat "in situ" i alterat només pel pas del temps tot aquest abundant material iconogràfic que Joaquim Folch i Torres traslladà, per assegurar-ne la supervivència, al Museu d'Art de Catalunya (veure la secció fotogràfica en una de les sales del MAC).

2 - Sociologia de l'Art Romànic

En relació amb el mètode proposat per a l'estudi del Feudalisme, cal recordar una sèrie de característiques de l'època feudal:
a) És una civilització que es desenvolupa principalment en un marc rural, en domina una economia de tipus agrari, sense producció d'excedents, o sigui d'ús, no pas de mercat.

b) La societat feudal és una societat altament jerarquitzada; hi ha dues categories socials específicament diferents i irreconciliables: els cavallers i els plebeus, i encara els dos grups estan dividits en una sèrie considerable d'altres situacions, jurídiques unes i laborals les altres, aquest últim sector és molt més impermeable entre cada classe que el primer.

c) Malgrat que hem de considerar com a cultura tota una successió de superestructures, entre les que cap la mateixa composició jurídica del Feudalisme, entenem per cultura les manifestacions intel·lectuals d'aquesta societat, per exemple, l'ensenyament, la creació literària i artística. Gairebé la totalitat estaven protegides i orientades per l'Església. D'aquí ve el caràcter cristià d'aquesta civilització.

d) El cristianisme és una civilització transcendent. Per aquesta circumstància -i per la directa influència de l'art bizantí, com veurem més tard- la pintura de l'època feudal és eminentment simbòlica, com ho són les creacions del primer art cristià; i la tècnica més abundant és la que versa en l'Antic i el Nou Testament, en els Actes dels Apòstols, en la Tradició i en l'Apocalipsi de Sant Joan.

e) Malgrat l'abstracció simbòlica de les icones romàniques, l'individualisme creatiu dels mestres pintors -la pintura és una categoria artesanal, per tant, anònima- hi ha detalls que ens permeten

d'entreveure certs aspectes de l'època en què foren pintades. De tota manera, és impossible separar una obra del context socio-cultural que l'ha produïda, ja que cada mostra de la pintura romànica ens reproduceix, com veurem detalladament, les principals característiques socio-polítiques de l'època.

3 - Característiques formals i localització del marc corresponent de les pintures romàniques

Cal distingir entre: a) frescos

b) taules frontals d'altar

La tècnica per als primers consisteix a revestir la paret d'un arrebossat i, encara humit, pintar-lo; a les pintures catalanes molts de detalls s'han afegit posteriorment mitjançant la tècnica del tremp, o sigui colors sobre la capa de l'arrebossat ja sec, barrejats amb aigua, cola i guix. La tècnica per als segons consisteix a recobrir la paret amb sac, arrebossar-la amb una capa de guix, deixar-la assecar i pintar-la al tremp.

Estèticament és una pintura absent de volum (plana) sense contrast de llum i sense perspectiva.

Imitació del model bizantí, ara més viu amb motiu de les Croades (per les pintures tardanes).

Tal i com hem dit abans, és pintura simbòlica.

Malgrat l'accessibilitat popular de què es sol revestir la pintura romànica, és d'àmbit popular (el model bizantí), formalista, hieràtica, jeràrquica, malgrat que els fresquistes catalans -ajudant-hi el fet que treballaven amb pintura i no amb mosaic- eren elements del poble i amb un gust deliciosament plebeu.

Localització pel que fa al lloc on es troben les pintures romàniques.

a) Frescos: absis, parets i volta. En alguns casos parets laterals i cara posterior, junt a la sortida de les esglésies (cas de Santa Maria de Taüll).

b) Taules frontals d'altar: La litúrgia de la missa, a l'època, feia que al celebrant es col·loqués de cara als feligresos, deixant a l'indivíduu la visió de l'altar, que anava recobert d'unes taules pintades, de les quals la frontal o corresponent a la cara anterior s'anomenava absis frontal i era la millor decorada.

Hi ha una modelitat més escassa pel que sembla que la pintura religiosa i és la pintura civil. Aquesta pintura solia cobrir les principals cambres d'alguns palaus i castells, com és el cas de la pintura al fresc treballada en un dels palaus del carrer Montcada i que descriu un episodi de la conquesta de Mallorca.

Semiòtica de la pintura romànica

Si bé descriurem aquest aspecte relativitzant-lo en funció d'unes quantes obres representatives, cal insistir en el principal valor social de les lèxons romàniques: fer arribar uns determinats continguts a una massa de població analfabeta. Donat el caràcter cristià de la civilització de l'Alta Edat Mitjana, es comprèn que gairebé totes les representacions siguin sobre aspectes de cultura cristiana.

Però la civilització medieval és una síntesi de diversos corrents culturals; tractar d'enumerar-los tots fóra impossible, però sí que és possible parlar d'alguns en funció de la visita a la secció romànica del MAC.

Per exemple, de l'ocultisme i tot el contingut màgic que ha influït des de l'Antic Testament fins al Nou amb l'Apocalisme, i ha imprès en la cultura àrab i les cultures orientals que en funció seva arriben al nostre país.

En els àngels ocultats de Sta. Maria d'Aneu i en l'Anyell de l'Incradós de Sant Climent de Taüll, apareix repetit el conjunt set.

Això ens porta a considerar un aspecte del valor secret dels números, que es troba ja a Mesopotàmia. Per exemple, el valor secret d'un número és la suma de les xifres considerades com a "unitats elementals", sense tenir en compte el seu nombre. Per exemple, 36 es divideix en tres desenes i sis unitats, així, doncs, 9 és el valor secret de 36 i per tant és un número benèfic. (1)

Els signes generals de la pintura romànica religiosa són:

- a) l'ametlla mística, cercle de l'Ascensió que s'identifica, de vegades, amb l'arc de Sant Martí.
- b) la composició, en els frontals, del número auri (tres), subdividit en els requadres laterals quan es tracta de descriure la vida del personatge central.
- c) el "Pantocrator" o Déu Majestat, per distingir-lo de la representació icònica d'un Crist vestit amb una llarga túnica, que s'atribueix aquest nom (Majestat de Baget, per exemple)
- d) el "Tetramorfos" o símbols dels evangelistes (àliga per a St. Joan, àngel i abans home per a St. Mateu, brau per a St. Lluc i lleó per a St. Marc) (2)
- e) la "Theotokos" o Mare de Déu en forma també de "Maiestas"
- f) el bestiari, tret de representacions d'art tèxtil o ceràmica ornamental.

Notes

(1) J. Tondriau, "L'ocultisme" Ed. Marabout, col. Université

(2) J. Ainaud, "Art Romànic" (Guia del MAC), Barcelona 1973

PINTURA ROMANICA

LECTURA ICONICA

SANT QUIRZE DE PEDRET

Localització geogràfica: Berga (3 kms.)

Localització al MAC: sala 10

Cronologia: XI aproximadament (1)

Atribució: Anònim; l'autor es coneix amb el nom de Mestre de Pedret, dins del cercle anomenat de Santa Coloma (Andorra)

Suport: paret, pintura anomenada fresc, segons la tècnica que hem explicat.

Localització arquitectònica: volta i parets de l'absis en arc de ferradura de l'esmentada església

Lectura icònica: Paràbola de les Verges Folles i les Prudents.

Pantocràtor a la volta de l'absis

Casa-palau i espòs (desaparegut). Verge.

Interpretació sociològica de les icones:

Indumentària: verges, mantell sobre túnica i capell (lligadura). Espòs, el mateix en l'equivalent masculí i corona

Objectes: llànties d'oli (vegi's referència a la llum al recorregut de la ciutat. Taula parada únicament amb plata, garrafa i ganyivet (en la secció gòtica es farà referència a aquest aspecte) Estovalles de brocat.

Interpretació estètico-cultural de les icones:

. Hi domina el caràcter simbòlic

. Marcada influència bizantina

SANTA MARIA D'ANEU

Localització geogràfica: Pallars Subirà

Localització al MAC: sala 10

Gronologia:

Atribució: Anònim; Mestre d'Aneu

Suport: paret, pintura anomenada fresc.

Localització arquitectònica: volta i parets de l'absis.

Lectura icònica: Absis (volta): Theotokos i Epifania

(paret): part superior, àngels oculats amb dues figures agenollades, Isaïes i Elies, en relació amb un cànion. Dues rodes de foc (element màgic) segons la visió profètica d'Esequiel i d'Isaïes

Caràcters màgics: els àngels i els ulls, les rodes (ja esmentats)

Interpretació sociològica de les icones:

Indumentària (Epifania): casaca, mantell amb aplicacions triangulars (cuir?) als extrems. Calces amb sola, birreta al cap.

Lectura sòcio-política: Les escenes de la part superior de l'absis estan fora del cercle on hi ha emmarcada la Theotokos. Estan molt diferenciades de les de la part inferior. La narració és tancada.

SANTA MARIA DE TAULL

Localització geogràfica: Vall de Boí

Localització al MAC: sala 16

Cronologia: XI i XII. Columna de la Consagració , 2 desembre II 23

Atribució: Mestre de taüll i un altre Mestre, a qui s'atribueix el Judici final.

Suport: paret, pintura al fresc.

Localització arquitectònica: absis, parets laterals i paret del fons de l'església

Lectura icònica: Absis (volta) Theotokos i Epifania

Paret absis: apòstols i verge sota els arcs

Nau lateral a mà dreta: el somni premonitori de Sant

- Josep; més endavant, escenes del Judici Final.
 Al fons, lluita de David i Goliat
 Paret del fons de l'església: pesatge d'ànimes i escenes de càstig als condemnats.
- Interpretació teocràtica: Tota la composició.
- Interpretació política: També en el sentit religiós, totes les formes que tradueixen la constitució política i social de l'època: diferenciació pel que fa al format, que tradueix una jerarquia; formes tancades (mandorla) i narració molt delimitada a un espai concret.
- Interpretació sociològica: Com elements que representen la lluita social determinada, sumant-se a l'Epifania, hi ha la lluita entre David i Goliat, els dos representants d'un estament aristocràtic, que es pot identificar amb la indumentària mateix.
- Indumentària: David: casaca, calces i birreta punxeguda. Les calces, amb sola, són de color diferent i porten cintes lligades.
 Goliat: lloriga i un falcó, com correspon a l'art de cetreria.
- Altres valors: Com de vegades passa a l'Art Romànic, hi ha l'intent de representar dos moviments de l'escena, com són els corresponents a la lluita entre David i Goliat

SANT CLIMENT DE TAÜLL

- Localització geogràfica: Vall d'Aran (Vall de Boí)
- Localització al MAC: sala 14
- Cronologia: XI i XII. Segons inscripció a l'església, el 1123.
- Atribució: incerta, però sembla atribuïble, o bé al Mestre del Judici Final de Santa Maria, a un altre Mestre o a tots dos.
- Suport: paret, pintura al fres.
- Localització arquitectònica: absis, mitja cúpula i parets.
- Lectura icònica: Absis (volta), Pantocràtor i Tetramorfos. Aquí aquests símbols són sostinguts per àngels
 Paret: a sota, emmarcats per arcs amb les seves columnes, apòstols i sants
 Arcs triomfals: al primer, la mà dreta de Déu en actitud de beneir, dirigida cap a una figura -desapareguda- d'Abel. Al segon, exterior, l'Agnus Dei segons la visió profètica de l'Apocalipsi, amb set ulls (recordem el sentit màgic dels números).
- Lectura estètica: De les figures laterals d'aquest arc és reconeixible la de Llätzer. "La capacitat de síntesi de l'autor de les pintures, on la puresa de línies es combina amb l'esplendor dels colors, fa que siguin, sens dubte, les millors del museu i un dels més purs exemples de tot l'Art Romànic" (2).
- Interpretació teocràtica: tota la composició
- Interpretació política: Com a Santa Maria de Taüll
- Interpretació sociològica: Podem fixar-nos en l'escena que representa el pobre Llätzer. La seva pobresa contrasta amb la riquesa del ric Eulion, simbolitzada per la porta ferrada. La seva mansuetud -de Llätzer- a assumir-la ens parla de la freqüència d'aquesta situació fins a convertir-la en un fet habitual.

FRONTAL DE LA SEU D'URGELL (dedicat a St. Pere)

- Localització geogràfica: La Seu d'Urgell, Església de Sant Pere
- Localització al MAC: sala 4
- Cronologia:
- Atribució:
- Suport: Fusta coberta amb una capa de guix i pintada amb els sis temes del tremp (veure "característiques")

Situació a l'Església: sota l'absis, reculant i antependi o cara frontal de l'altar (vegi's "ortòxia" o "generalitats").

Lectura icònica: El frontal està dividit en tres registres. Al frontal, la figura de Crist-Pantocràtor dins d'una doble ametlla mística (mandorla). Al registre de l'esquerra, sis apòstols en una composició piramidal, que es reproduïx al registre de la dreta. Les figures dels personatges són projectades contra un fons daurat-registre laterals i vermell-registre central. El marc general de l'antependi està decorat amb unes fulles geometritzants.

Lectura estètica: És una de les realitzacions més formalistes de la pintura romànica, cosa que evidencia -contra una creença molt generalitzada- que no es tracta d'una pintura d'arrel popular.

Int. sociològica: Des de la divisió en tres registres numerats aureus, la composició piramidal que comprèn els dotze apòstols -sis i sis- el rigor de la caiguda dels peus, la perfecta simetria, etc. ens porten a una època formalista, jeràrquica, tancada en la seva estructura econòmica i social i dominada per les dues institucions rectorals: el poder civil i l'eclesiàstic.

FRONTAL DE DURRO (dedicat a St. Quirze i a Sta. Juliana)

Localització: Durro (Vall de Boí)

Localització al MAC: sala 5

Cronologia: cap als voltants de l'any 1100 (2).

Atribució: afinitat amb les bíblies catalanes del s. XI (2)

Suport: vegi's frontal anterior

Situació a l'església: vegi's frontal anterior

Lectura icònica: Tres registres, subdividits en dos més els laterals. Al central -corresponent a la dedicació a un personatge femení- la Theotokos. Als requadres dels dos registres laterals, escenes del martiri dels dos sants -mare i fill.

Lectura estètica: Els numerus aureus i el fet que descriu d'una manera tan expressiva -asserament, ganxos, caldera bullint, etc.- són les principals característiques. L'última característica ens porta a considerar una tècnica de la pintura romànica -abstracció de plans, línies de força negres, colors vívids- que s'universalitzarà el s. XX, tot creant l'escola expressionista i marcant un camí que després seguiran Picasso, Miró...

FRONTAL D'AVIÀ (dedicat a la Verge)

Localització Geogràfica: Avià (Berguedà)

Localització al MAC: sala 21

Cronologia: El fet de la desaparició de la mandorla el situa després dels precedents.

Atribució: Mestre d'Avià

Situació a l'església: com els anteriors

Lectura icònica: tres registres i els laterals subdividits en tres requadres. Al registre central, la Verge, en una actitud més humana que als precedents, i l'Infant Jesús en una actitud entre el convencionalisme romànic i la humanitat del gòtic. Als requadres (d'esquerra a dreta i de baix a dalt): Anunciació, Visitació, Epifania, Naixement i Presentació.

Lectura estètica: l'afinament de la figura humana, que perd rigidesa i guanya humanitat, però perd expressionisme. La substitució de la mandorla -element simbòlic- per un escenari que pretén ser més natural.

CARACTERÍSTIQUES GENERALS

1 - El medi geogràfic i històric

Es una pintura d'ambient ciutadà, ja que correspon al moment de la represa comercial, amb una economia oberta de mercat a l'interior i a l'exterior. La Pau i Treva, les croades, a Espanya la desaparició del Califat amb la consegüent debilitació del món musulmà, etc., ho provoquen. Els nuclis urbans existents a l'Alta Edat Mitjana, de vida precària, altres que es creen ara, són els llocs idonis per aquest intercanvi de productes. Barcelona és un centre idoni per al comerç interior i per a l'exterior en funció del port i del Consolat del Mar. A més, la seva qualitat de capital política del Principat contribueix a fer-ne el màxim centre comercial i artístic de Catalunya (vegi's ampliat al tema "Barcelona an l'Alta Edat Mitjana").

2 - Sociologia de l'Art Gòtic

El caràcter burgès de la ciutat es troba reflectit en aquestes pintures:

a) enfront del simbolisme romànic, propi d'una cultura transcendent, trobem al gòtic la visió real del món, que ens porta cap a l'humanisme del Renaixement. Pictòricament es tradueix per un gust per l'espai, per la recerca dels escenaris naturals, pel desig d'immortalitzar les escenes de la vida quotidiana, etc.

b) malgrat trobar-nos dins d'una societat de classes, aquestes classes vénen donades per condicionants diferents dels del Feudalisme. A les ciutats és el diner que actua de nivellador social; després, de tot, una estructura social més oberta. No trobem en els retaules gòtics tan palesa la idea d'estructura jeràrquica tançada com a les pintures romàniques (mandorla, medallons, estructures piramidals). D'aquí a considerar-les plenes d'esperit demònic hi ha una gran distància, però el sentit corporatiu del treball, el representat en les estructures polítiques nacionals -la Diputació- i municipals -el Consell de Cent- d'alguna manera (i potser a nivell de subconscient) es tradueixen a l'art de l'època.

c) la cultura depèn encara de l'Església, però la creació de les Universitats l'ha laïcitzat, per això, malgrat tractar-se de pintures religioses (correspon a retaules dedicats a diferents confraries) el període és laic. El MAC no té mostres de pintura o tapissaria gòtica, per apreciar-ne la diferència o fer-ne evident la semblança.

3 - Característiques formals i localització, dintre del marc corresponent, dels retaules gòtics

Les pintures conservades corresponen a retaules. Aquests retaules estan formats per una sèrie de taules engalzades, recobertes de plom, arrebossades i pintades un cop l'enlluït s'ha assecat, amb colors diluïts amb cola, amb la tècnica del tremp que ja hem esmentat. Aquestes taules formaven els "reretaules" o retaules, que es col·locaven sobre l'altar, ja que un nou ritual litúrgic obligava el celebrant a donar l'esquena als feligresos.

Les influències estètiques sobre la pintura gòtica catalana es poden resumir fins al s. XV en dues:

a) Escola sienesa, influència de Ducio, Simone Martini, amb un fort sentit decoratiu sobre d'altres valors estètics. Poca diferenciació entre els distints personatges de la narració i més apropament al romànic en el sentit de protagonisme d'uns elements, els que sobresurten del retaule, sobre els altres. Se l'anomena "pintura subjectiva". L'exemple més clar al MAC és el retaule de Sixena, dels germans Gai

b) escola florentina, influència de Giotto i el gradienten el gust pels escenaris naturals, tant per les pintures interiors de cases, loggies, etc. Gust també per la individualització per un determinat tipus d'elegància. És la pintura que ens portarà a l'Humanisme. L'interès per tota la narrativa del retaule en general la fa considerar com a pintura "objectiva", en oposició al concepte subordinant de la pintura sienesa.

c) Ja al s. XV influeix la pintura flamenga. Un gran sentit de la diferenciació individual que ens portarà cap al retrat psicològic, la caracteritza. Lluís Daumas n'és més fidel imitador: Huguet, si bé cal situar-lo també dins de l'última escola anomenada:

d) d'Estil Internacional, de molt difícil categorització, perquè hi ha moltes variants, però que té com a trets comuns l'individualització (el gust pel retrat flamenc), el social aristocràtic de la pintura florentina, el decorativisme de la sienesa i un particular gust per la fusteria figurada (la base de guix) que caracteritza l'escola catalana i mallorquina de retaules.

Pel que fa al nombre de taules, els retaules poden ser: monolítics (una sola taula), díptics (dues), triptics (tres) o políptics (diverses). La distribució de la narrativa sol ser la següent: Al coronament hi ha la Crucifixió, amb poques variants. A la taula central el sant, verge o personatge cristià a qui està consagrat el retaule; els quarters, delimitats per carrers, on hi ha les escenes més representatives de la vida de la figura com a tal. A la part inferior, hi ha la banca o predel·la, on es troben escenes de la Passió o relatives a l'Eucaristia.

Semiòtica de la pintura Gòtica

Si bé aquest aspecte entre dins d'estudis sociològics, cal posar una mica d'èmfasi sobre l'aspecte de la indumentària, mobiliari i escenari urbà, que en una pintura detallista com és la gòtica ens porten cap a realitats concretes de l'època.

a) hi ha estudis força documentats sobre indumentària medieval, als quals faig referència a la bibliografia. Les fonts són les testaments i algun estudi directe de certes pintures, entre les quals no hi ha les catalanes. Entre les fonts esmentades a l'observació directa m'ha semblat que les peces d'indumentària representades més sovint eren:

Roba interior:

(poc visible): camisa, bragues o calces, mitges (en els personatges masculins);

(visibles) : solien portar una sola de cuir (veg. les Epifànies romàniques);

Roba exterior: homes: casaca ("sayo" que sol cobrir fins als genolls, pot variar de forma i decoració). A sobre, com a abric, hi ha les següents variants: gramalla, garnaxa (o garnatxa, nopalandà, els clàssics mantell i clàmida (alguna pintura romànica).

dones: cota (túnica o goneli), sobrecota (sobretúnica o sobre-goneli), garnatxa (garnaxa, nopalandà (en francès, hennin).

Tocat: barrets (forma dura, bonics (forma sòlida i trapezoidal), cucurutsa, gorts, iligadures i tocans (especialment les dones). Al s. XV són molt característics els barrets d'allargada copa gòtica.

Calçat: Avarques (una mena d'espardenyes), gatotxes (sandàlies amb sola de fusta) sempre per a la gent humil. Sabates de cuir o de rebal, botes de diferents formes, o simples soles de cuir cosides a les calces, etc. per als personatges més rellevants.

Completaré el treball amb algun croquis sobre alguna variant d'indumentària medieval.

b) La decoració interior dels habitatges no és poc representada, en tant en quant les taules són consagrades a màrtirs o a la vida de la

Vegeu una altra temàtica idealitzades i poc representatives de la realitat. Malgrat tot, el sentit burgès (detallista) de la pintura ens permet d'identificar algun interior burgès, amb llit de baldaquí, artesonat, caixes de núvia, brasers, etc., tal i com es detallaria a cada retaule.

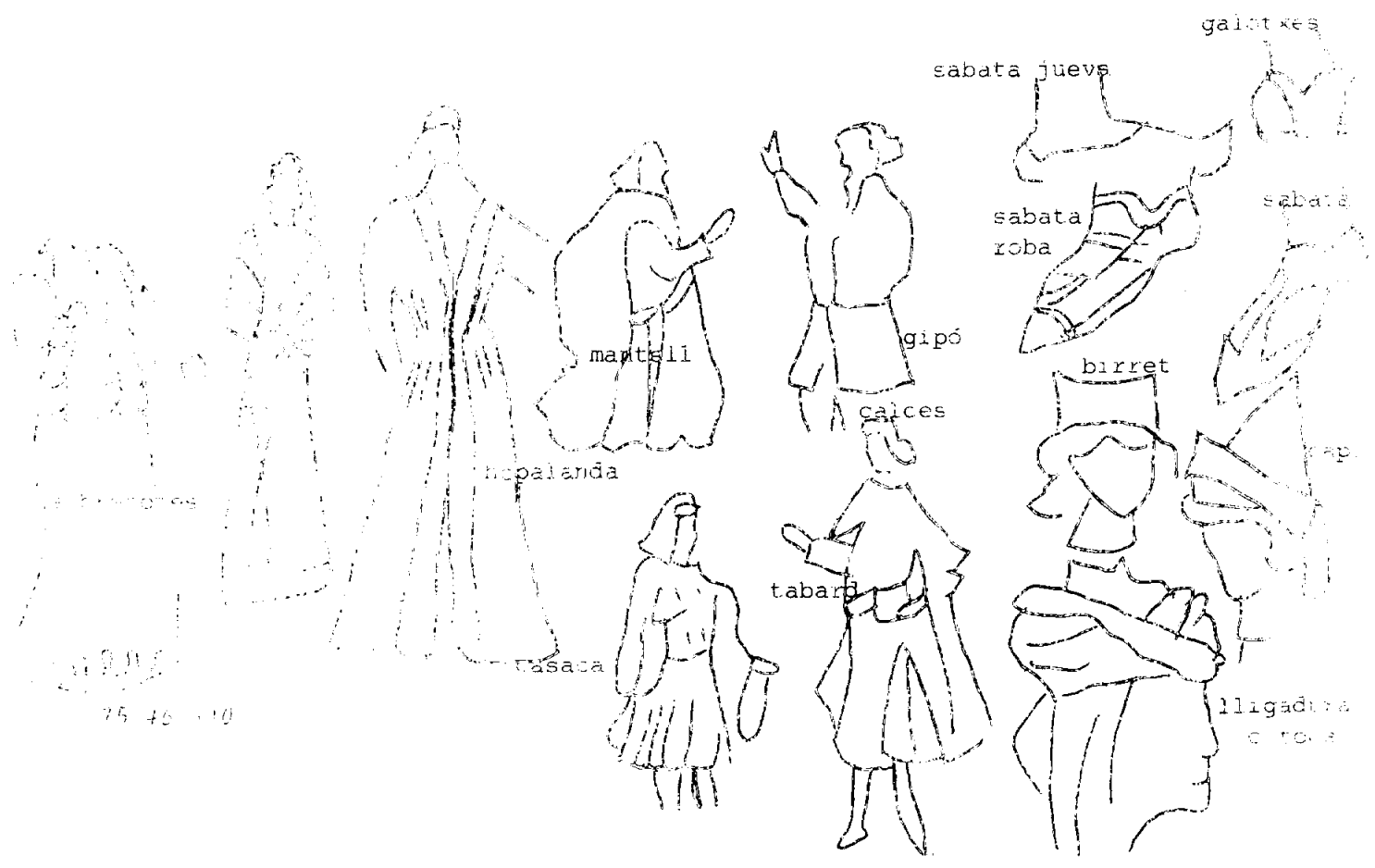
La ciutat és poc representada i sovint idealitzada. Alguna vegada permet de veure la construcció de les cases amb voladís (o "càfegues" com encara en queden al barri de Ribera).

També ens permet de fer constar algun costum, com ara la fabricació de formatge de cabra pels pastors, els àpats de les parteres, els elements que composaven una taula parada: algun ganivet, una plata per al menjar de tots els convidats, una copa comuna, la garrafa de l'aigua i l'ampolla de vi, pa davant de cada hoste.

Tant aquests elements com els abans esmentats sobre indumentària, els trobem a actes notarial, com les que descriu Duran i Sanpere, o.c., en relació amb un document notarial d'un mercader del carrer de Montcada o a l'inventari d'un nuviatge, reproduït pel mateix autor de la citada obra.

COMPLEMENT BIBLIOGRÀFIC, EN RELACIÓ AMB LA TEMÀTICA QUE FIGURA AL MAC.

- Guies: Obra esmentada i la versió reduïda de la guia del MAC, a més de l'ampliada de J. Ainaud.
- Sociologia: E. Baylé, "Pequeña historia de la humanidad medieval", Ed. Ayma, cc. Telma o, Barcelona, 1953. - A. Scobeltzine, "L'art et son enjeu social" ed. Gallimard, Paris 1973 (no està traduït).
- Capítol: recomanat per a formació bàsica, qualsevol de les obres sobre sociologia de l'art (Reed, Cirici, Francastel, etc.) que no esmento per no referir-me directament al MAC.
- Museus i educació: M.L. Hezzeras, "El museo en la educación", Ed. Index, Madrid 1972.
- N. Thi. Gazeau, "L'enfant et le musée". Les éditions ouvrières, Paris 1973.
- Musees, imagination et éducation", Unesco, Paris 1973.
- Altres conceptes:
- Ocupisme: J. Tondriau, o.c.
- Indumentària: C. Bernis "El traje masculino en Castilla(s.XV)" Sociedad de Ediciones, Madrid 1950.
- Puiggarí: "Indumentaria española s. XIII y XIV", Asociación artístico esp. barcelonesa. 1889.88.

PINTURA GÒTICA: RETAULES

LECTURA ICÒNICA

RETAULE DE SANT VICENS D'ESTOPINYA

Localització geogràfica: Estopinyà (prov. d'Oscà, a prop de Lleida)

Localització al MAC: sala 36

Cronologia: 1350 (3) (Francesc Oberto?) (4)

Atribució: Un mestre toscà, segons la tradició de Giotto (3)

Situació a l'església: sobre l'altar (vegi's "reforma litúrgica" a "característiques")

Lectura icònica: és un tríptic, acabant les tres taules en formes triangulars, decorades d'una manera diferent (amb una temàtica distinta) de la resta del retaule. El tema central d'aquests acabaments és la Crucifixió -tema gairebé invariable. Al costat de la dreta hi ha l'escena anomenada "Noli me tangere" (Jesús i la Magdalena) i a l'esquerra la Ressurrecció.

La taula central del tríptic està consagrada a St. Vicens, vestit d'oficiant a la Missa i porta la palma del martiri.

La temàtica de les dues taules restants ens descriu les escenes de la Confessió i martiri dels sants Valeri i Vicens, a Osca i Tarragona (?).

Lectura estètica: (vegi's secció "característiques", per les característiques generals de la pintura gòtica).

Dintre de l'època, s. XIV, i donades les relacions de Catalunya amb Florència (4), aquest retaule seria d'estil florentí, i per tant, dins del cicle de pintura objectivitzada.

El primer Humanisme italià el podem veure reflectit a l'escena del "Noli me tangere".

Interpretació sociològica: En aquest retaule, pel sentit detallista de l'esmentat art burgès (5), és especialment interessant l'estudi de la indumentària: Les vestidures dels personatges són, corresponent a llur categoria sacerdotal, les d'un diaca (St. Vicens) i les d'un bisbe (St. Valeri): alba, capa pluvial i mitre (bisbe). Alba i casulla (el diaca, St. Vicens).

És, doncs, més interessant la indumentària dels comparatges:

a) femenins: l'únic personatge femení, excloent Magdalena i les dones al sepulcre, és la mare de Vicens, que porta túnica -presumiblement-, mantell i toca; els personatges masculins pròcers porten gramalla i cucurullà, els soldats porten túnica sobre el genoll i elm, i la gent del poble casaca, i calcen -alguns- avarques.

RETAULE DE L'EPIFANIA (Fragment)

Localització geogràfica: Cardona

Localització al MAC: sala

Cronologia: mitjans del s. XIV (3)

Atribució: Mestre de Sant Marc, que devia ser Arnau Bassa, fill de Ferrer (?) (4)

Situació a l'església: sembla una taula lateral d'altar (3).

Lectura icònica (fragment conservat): Al registre superior hi ha l'Anunciació, amb l'Àngel Gabriel i la Verge; l'escena està situada a la sala del dormitori, i es pot veure l'alcova. Al registre inferior hi ha l'escena de l'Epifania.

relatives a l'Eucaristia: trobada de l'hostia en un rusc, al mar, i les de la dreta, molt significatives, la profanació de l'Hostia pels jueus.

Lectura estètica: Els Serra i Jaume Destorrents perteneixen a l'escola sienesa, més decorativista que la florentina (vegi's "característiques"). Aquí, aquesta escola es tradueix per una gran aplicació en l'execució dels detalls (4) en un pentinat personal -arrissat- una indiferenciació entre els personatges.

Interpretació sociològica: El caràcter encara simbòlic de la pintura de l'escola sienesa no permet gaire variants en l'estudi de conceptes com els de la indumentària o de la decoració, per exemple. En aquest sentit tot és força convencional: la Verge porta túnica i mantell amb fermall i les santes que li fan costat duen cota o gonella (bata o vestit ample), sobre-cota i toca al cap. L'interès sociològic es basa especialment, en aquest cas, en l'antisemitisme que respiren algunes escenes de les del banc del retaule. Efectivament, durant el s. XIV hi va haver diferents assalts al call jueu (vegi's textos B-Barcelona a la Baixa Edat Mitjana) fins a la seva dissolució per ordre del 31 de març de 1492, ordre d'expulsió donada per Ferran II. L'obra d'Art no viu aïllada de l'època i sol traduir factors ambientals com aquest. El 1215, a rei del concili de Letrà s'obliga als jueus a portar distintius especials, cosa que sembla que no es va practicar aquí. Jaume I obliga a portar vestits especials, però en aquest retaule dels Serra s'hi veu el clàssic vestit hebraic, continuació dels dels temps patriarcalis. El servent negre, possiblement esclau, ens recorda aquest tipus de servitud (que hem fet patent als textos de la mateixa sèrie). El Sant Sopar, ultra el detall surrealista (sic) dels dimoni identificant-se amb Judes, ens permet una aproximació als banquets medievals, més que en el menjar, al parament de la taula. Efectivament, no hi veiem plats individuals ni gots ni copes. És possible que, com a les cerimònies litúrgiques, hi hagués una copa comunitària. Sembla que les salses es menjaven amb cullera des de la plata i que la carn se la posava cadascú sobre el pa i la tallava amb algun dels ganivets que sempre figuraven en aquestes taules paradès. Les estovalles són, presumiblement, de fil brodat i la sala està coberta per un artesonat.

RETAULE DEL "MESTRE DE RUSSINYOL" (fragment)

Es al costat del retaule anterior i interessa destacar l'elaboració del formatge (de cabra?) feta pels pastors, en un detall del retaule, consagrat a Sant Joaquim i a Sta. Anna, procedent de Torà (Lleida) s. XIV.

DETALL DEL NAIXEMENT DE LA VERGE

Al costat, una escena de naixement d'una dona d'alt estament social, amb llit amb baldaquí, serventes, llevadora i braser. La partera està a punt de menjar uns aliments, tal com devia ser costum de l'època

RETAULE DE SANT VICENS

Localització geogràfica: Sant Celoni (Barcelona)

Localització al MAC: sala 39

Cronologia: 1452 (3)

Atribució: Bernat Martorell

Situació a l'església: sobre l'altar

Lectura icònica: Taula momolítica, representant un políptic. El coronament d'aquest retaule no mostra la clàssica escena de

la Crucifixió, sinó la Verge de la Misericòrdia. La taula central l'ocupa Sant Vicens, vestit de diaca, amb alba i casulla, i porta les atribucions del martiri: palma, creu aspada. Als quatre requadres -dos i dos- laterals hi ha escenes del martiri (en algunes hi figura el bisbe Valeri, com és costum). Al banc (predela) hi ha escenes de la Passió.

Lectura estètica: Bernat Martorell, com Borrassà, perteneixen a l'anyomenat "estil internacional" (4) (vegi's "característiques"). Aquesta influència es tradueix aquí per:
a) decorativisme sienès en l'abundància d'or i fons de brocat, tot defugint un escenari natural com els que sol haver a l'escola florentina.
b) abundància de fusteria (simulada) com és habitual a l'escola catalana (Mallorca inclosa).
c) individualització dels personatges com és habitual a l'anomenada pintura flamenca (ducat de Borgonya).

Lectura sociològica: l'estudi de la indumentària és molt ric i contrastant en les taules del s. XV. Aquesta època correspon a la sublimació de la burgesia en relació a l'Alta Edat Mitjana (la seva consagració política es farà a França amb la Revolució Francesa). La indumentària sempre ha estat un factor de discriminació social i al s. XV s'accentua molt aquesta diferenciació. Un model de gran categoria social és l' "hopalanda", una mena d'abric llarg foirat de pell que remata baixos i mànegues. Capell en forma de cucurutxa, com les estereotipades princeses dels contes infantils.
La crueldat de l'època -càstigs infamants, esquarteraments, etc.- es tradueix en el sadisme amb què són representats els martiris i la Passió, sense atenuants. L'ambient anti-judaic també es manifesta en la presència dels jueus a les escenes del Judici i turments.

RETAULE DE SANT JOAN DEL MERCAT (LLEIDA), DE PERE GARCIA DE BENARRE (frag.)

Completant l'aspecte del sadisme medieval, aquest fragment representa la degollació del Baptiste amb una estranya màquina-casa-decapitadora, que sembla un precedent de la guillotina i que, si no és inventada, sembla estrany que no sigui més comentada pels coetanis.

RETAULE DE SANT AGUSTÍ (CONSAGRACIÓ EPISCOPAL DE SANT AGUSTÍ

Localització geogràfica: Església dels Agustins (Barcelona)

Localització al MAC: sala 48

Cronologia: segona meitat del s. XV (1460-1470) (4)

Atribució: Jaume Huguet

Situació a l'església: damunt de l'altar

Lectura icònica: Les taules, desmuntades, d'aquest políptic eren consagrades a Sant Agustí pel gremi dels blanquers, confrontant amb el sector tèxtil estudiat. La narrativa consisteix en una sèrie d'episodis de la vida de Sant Agustí, culminant amb la consagració.

Lectura estètica: "Jaume Huguet és, sense discussió, una de les personalitats de tota la tradició pictòrica catalana i, malauradament, la darrera gran figura d'una etapa que, iniciada amb Ferrer Bassa (...) no troba, després d'Huguet, en arribar el s. XVI l'artista excepcional (4). Huguet es caracteritza per un intimisme que no es troba abans d'ell, però el gust pels fons de relleu daurat, sacrificant-los al paisatge (no tenim d'aquesta època cap visió de Barcelona) li treu autenticitat.

Lectura sociològica: L'estament eclesiàstic hi és molt ben representat. Sociològicament aquest fet li resta interès, en tant en quant fins ara s'ha anat utilitzant la mateixa indumentària per les cerimònies litúrgiques. Al retaule s'hi veuen: albes, casulles, capes pluvials, mitres, guants

i una sèrie de joiells que el realisme de l'època van representats en relleu. Acompanyen tot el conjunt eclesiàstic seglars vestits amb gramalles i cobrint-se el cap amb birretes.

SANT JORDI I LA PRINCESA (fragment d'un tríptic)

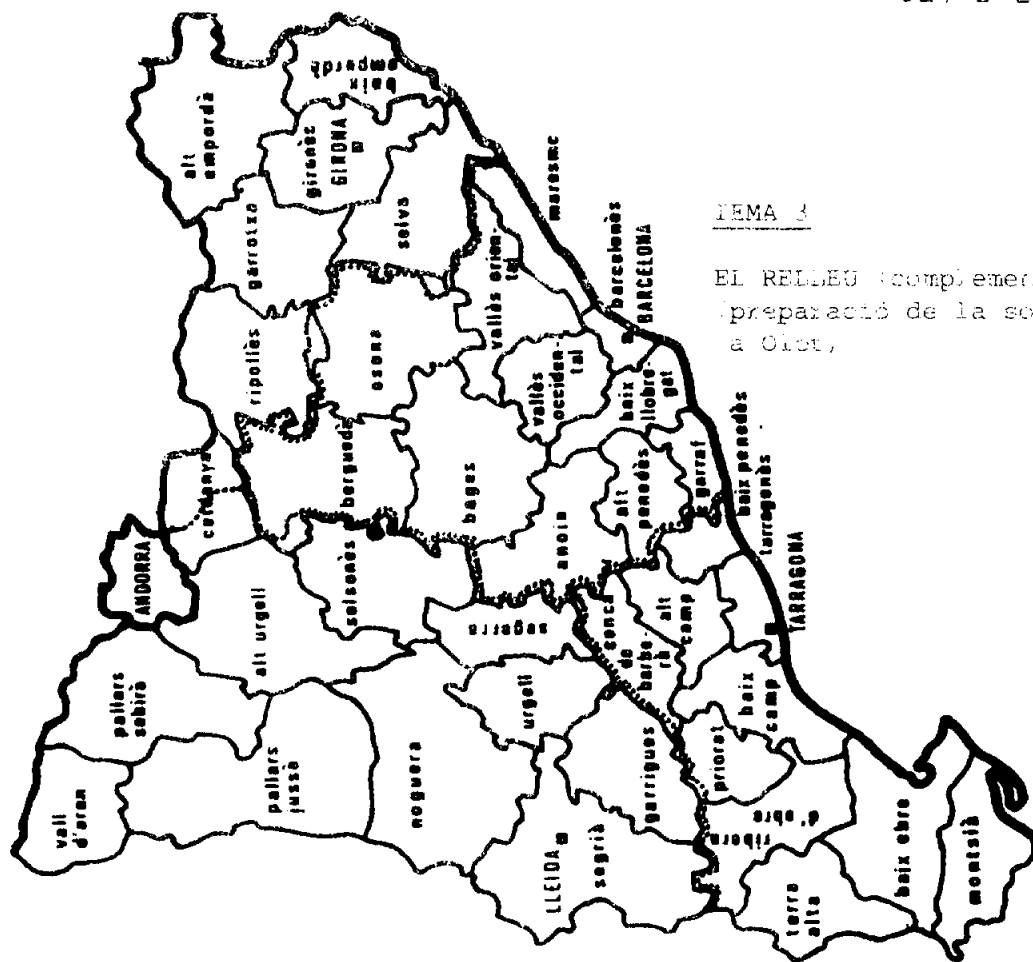
L'interès d'aquesta taula de Jaume Huguet, del 1450, és la pretesa evocació del Príncep de Viana personificat en la figura de Sant Jordi poc abans que esclatés la guerra contra Joan II.

LA VERGE DELS CONSELLERS

Pintada per Lluís Dalmau el 1445 a la manera de Flandes. Té un valor testimonial pel fet de representar els consellers agenollats, vestint la gramalla i amb el cap descobert. L'excessiu manierisme del pintor i la supeditació al model flamenc li dóna poca validesa.

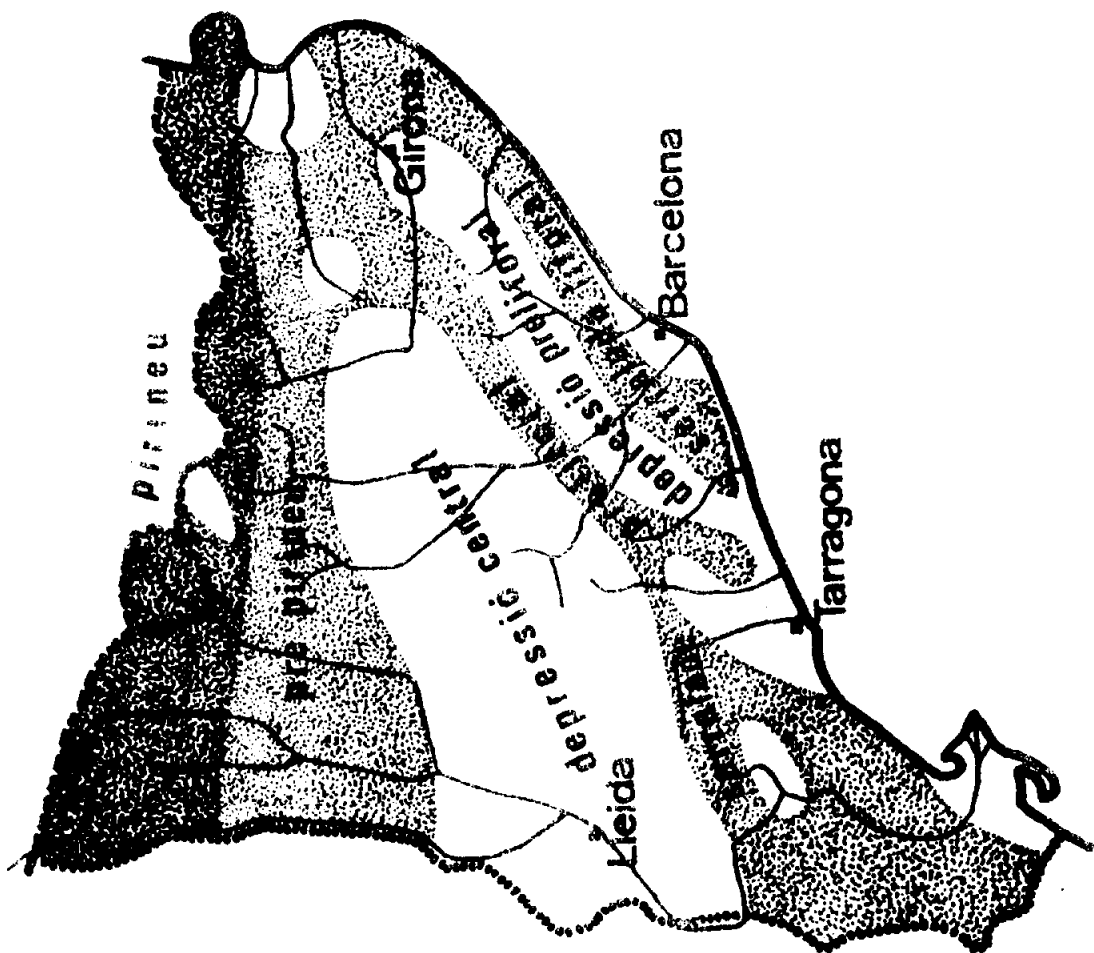
Notes:

- (3) Marcial Olivar "Museo de Arte de Catalunya". ed. Salvat, Barcelona 1964
- (4) Joaquin Folch i Torras "Art Català" vol I, ed. Aymà, Barcelona 1966
- (5) A. Hauser, "Història social de l'Art i la Literatura" Ed. 62, Barcelona

TEMA 3

EL RELLEU (complement)
preparació de la sortida
a Olot,

VOLCANISMO EN GENERAL

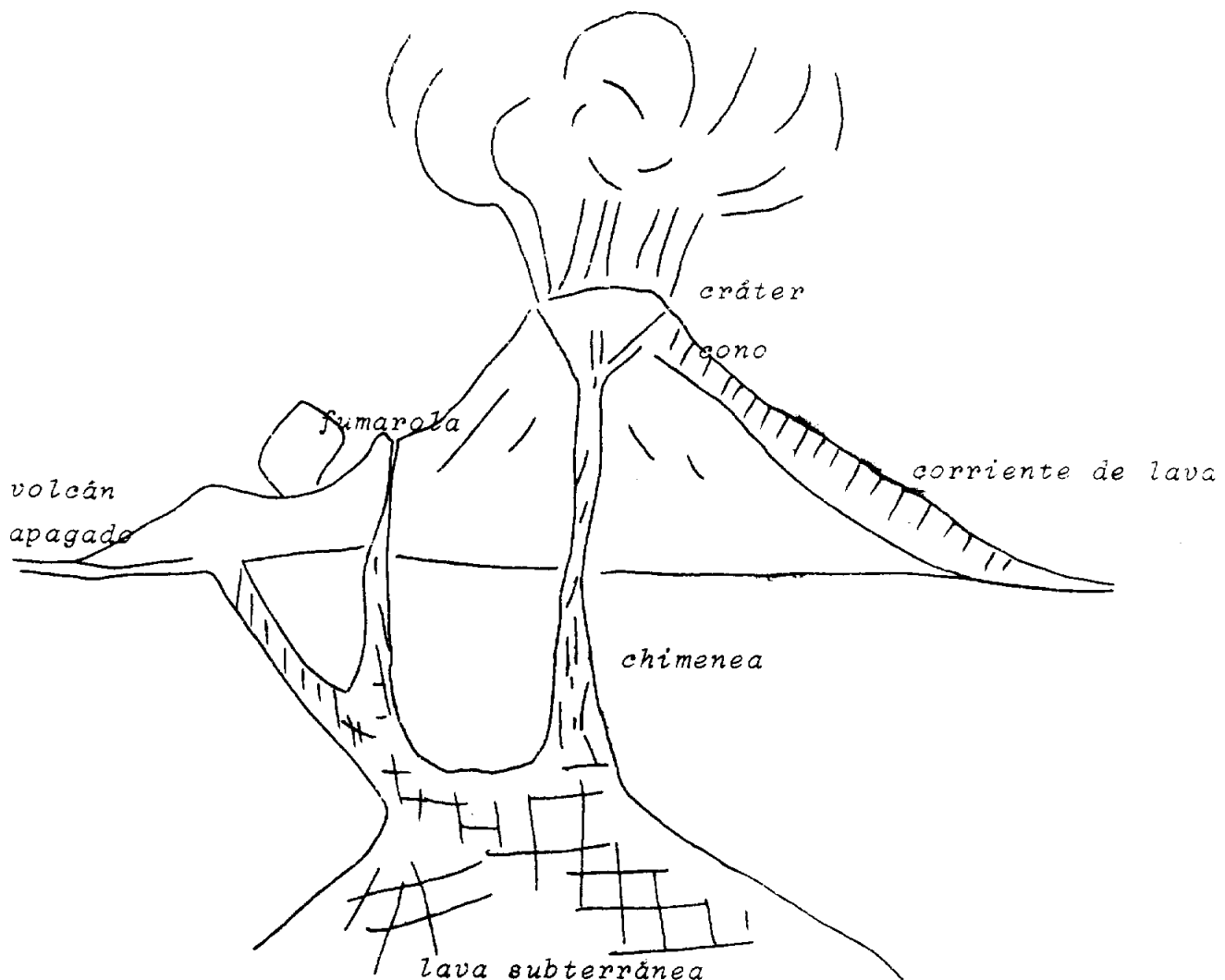
Origen del magma. La tierra está caliente. A medida que profundizamos hacia el interior de la tierra se observa el aumento de temperatura (un grado C. por cada 32 m.) El origen de este calor no está todavía bien aclarado; antiguamente se creía que era un resto del calor que tuvo la tierra en su origen. Hoy se sabe que ciertos átomos se desintegran espontáneamente. Este cambio viene acompañado de producción de gran cantidad de energía en forma de calor. Los elementos más radiactivos son el uranio y el torio, los cuales están presentes en las rocas en cantidad muy pequeña, especialmente en el granito. El espesor de las masas de granito que forman la base de los continentes son capaces de dar más calor del que pierde la corteza terrestre. Este calor almacenado llega a ser lo bastante intenso para fundir las rocas y producir un líquido muy caliente mezclado con vapor y otros gases, sometido a grandes presiones, que se llama "magma. Como esta roca líquida es más ligera que la roca sólida que la rodea y los gases disueltos en ella la hacen todavía más ligera, el "magma" es impulsado hacia arriba. El movimiento ascendente está ayudado por la movilidad y por la fuerza expansiva de los gases.

Algún magma alcanza la superficie terrestre donde las rocas están fracturadas y a través de estas grietas sale a la superficie formando corrientes de lava o bien espulsado en forma de polvo, fragmentos o bloques mayores.

Volcanes

Cuando los materiales sólidos se acumulan alrededor de la grieta por la que han salido, forman un cono que aumenta en tamaño y altura hasta que forma una montaña volcánica.

Partes de un volcán

Erupciones volcánicas

La erupción de un volcán viene anunciada frecuentemente por terremotos y por ruidos retumbantes, parecidos a los truenos. Estos ruidos se deben al movimiento de los gases y de las rocas fundidas que se mantienen a elevadas presiones. Antes de que empiece la erupción suelen abrirse grietas, se secan los lagos y aparecen en algunos sitios manantiales calientes.

La clase de erupción depende de los materiales expulsados: gases, rocas fundidas o fragmentos sólidos; como los de Olot, volcán que puede expulsar los tres productos, pero suele predominar uno de ellos. Esto origina la división de los volcanes en: Hawaiiano, Estromboliano, Vulcaniano y Peleano. Diferenciados en la distinta fluidez de la lava y la explosividad de las erupciones (v. grabado)

Materiales proyectados

La roca líquida que sale de un volcán es la lava. En muchos casos la lava no sale por el contorno del cráter sino por fisuras que abre en las partes laterales del volcán (v. dibujo)

Esta lava sale más o menos rápida, según sea más o menos espesa.

La lava se enfría pronto, adquiriendo un color bastante oscuro.

Los materiales sólidos lanzados por las chimeneas volcánicas pueden ser piezas grandes, algunas de tamaño extraordinario. (En 1930 el Stromboli lanzó bloques de 2 Tm. a 3 km de distancia) Algunos bloques son conocidos como "Bombas volcánicas". Las formas elípticas características de sus extremos se forman al ser torcidos en espiral durante el vuelo a través del aire, realizado cuando todavía estaban blandas.

Otros materiales de tamaño intermedio se llaman escorias y lapilli y los más finos son cenizas y polvo.

Con estos materiales salen muchos gases, el vapor de agua es el que más abunda. Los gases retenidos por los materiales, al enfriarse, se expansionan y dan a algunos materiales una forma esponjosa muy característica.

VOLCANISME A OLOT

En total es compta en el conjunt de la regió volcànica d'Olot uns 40 cons volcànics ben conservats, alguns de més de 100 metres d'alçada com el Crucat, el gegant de la regió, que té 185 m. i 800 m. de diàmetre de la base.

Per la forma dels cons i per la fluïdesa de la lava es classifiquen en general dintre del tipus estrombolià. Els cons estan formats per escories volcàniques; pel lapilli, conegut amb el nom de "greda" entre la qual no és difícil trobar algunes bombes volcàniques de vegades ben grosses. Les escories són de color negrós i es disposen formant capes inclinades al voltant dels cràters. A causa de la seva esponjositat són aprofitades com a material de construcció.

El Montsacopa: 300 m. de diàmetre i 20 de profunditat.

Santa Margarida: 500 m. de diàmetre per 70m. de profunditat.

L'edat de la major part de les erupcions volcàniques deuen situar-se entre el quaternari mitjà i el superior, és a dir, que pogueren ésser testimoniades per l'home pre-històric, car no hi ha dubte que alguns volcanes olotins, com els de l'Empordà, havien començat la seva activitat al final del terciari.

La xarxa fluvial restà afectada per fenòmens volcànics. El corrent volcànic del Fluvià obstruí la sortida d'aigües del Pla d'Olot, que es convertí en una zona d'aiguamolls com demostren les capes de torba que es troben en el Pla d'en Bas.

Després l'erosió regresiva del Fluvià tallà l'obstacle i el llac es desguassà. Però en el Fluvià es coneix encara el replà corresponent al camp de lava, car el riu, a causa de la resistència del basalt, no ha pogut recuperar el seu antic perfil. Adhuc sovint el curs fluvial ha respectat el basalt i ha escavat el llit a expenses de les parets de la vall. Així el relleu

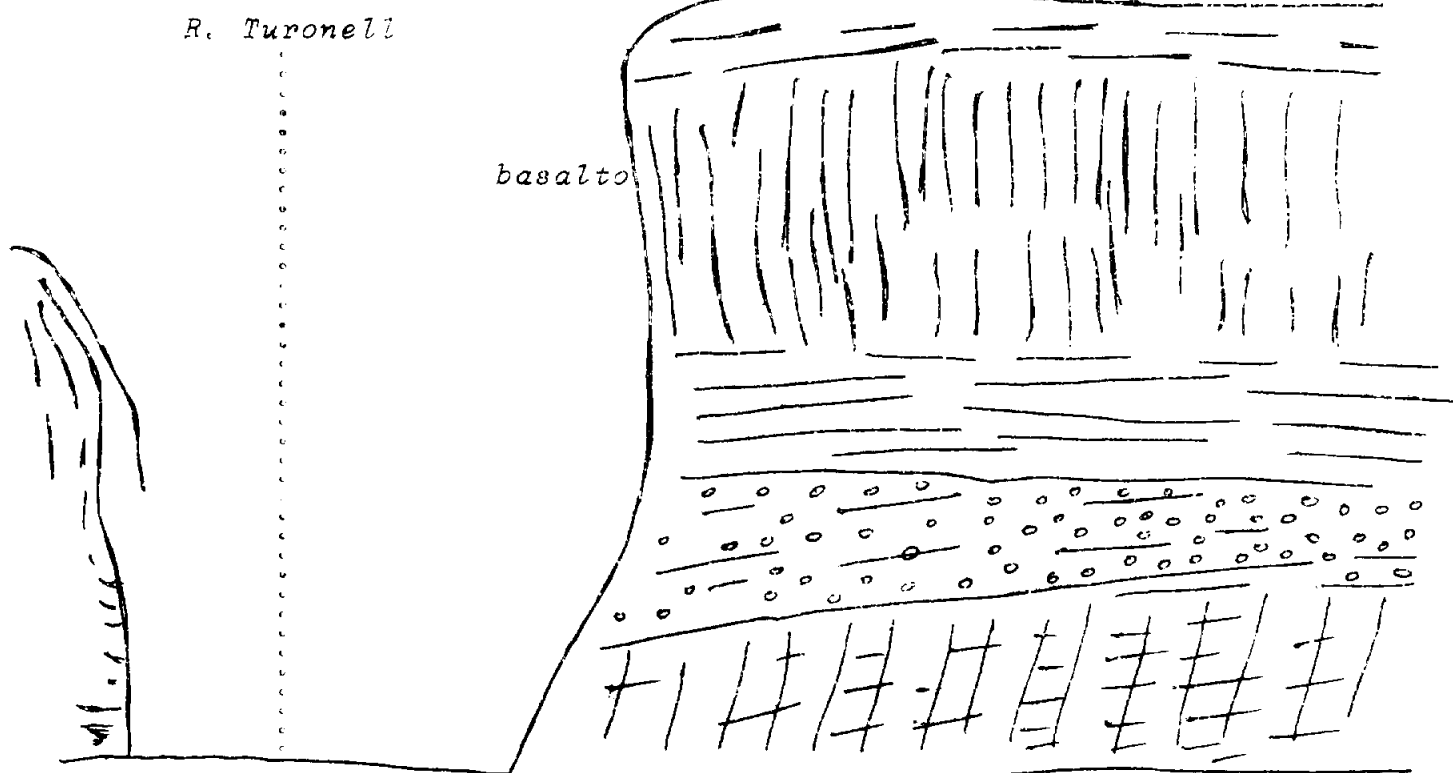
s'ha invertit i els torrents de lava que abans omplien el fons de la vall, resten ara suspesos formant plataformes enlairades, vorejades a banda i banda per les valls noves més estretes.

En el cas de la bellíssima columnata de Castellfullit de la Roca, de prop de 50 m. d'alçada, el Fluvià i un petit afluent seu la tallen en forma d'esperó, damunt del qual, en avantatjosa posició defensiva, s'ha establert el poble.

COLUMNATA BASÀLTICA DE CASTELLFULLIT DE LA ROCA

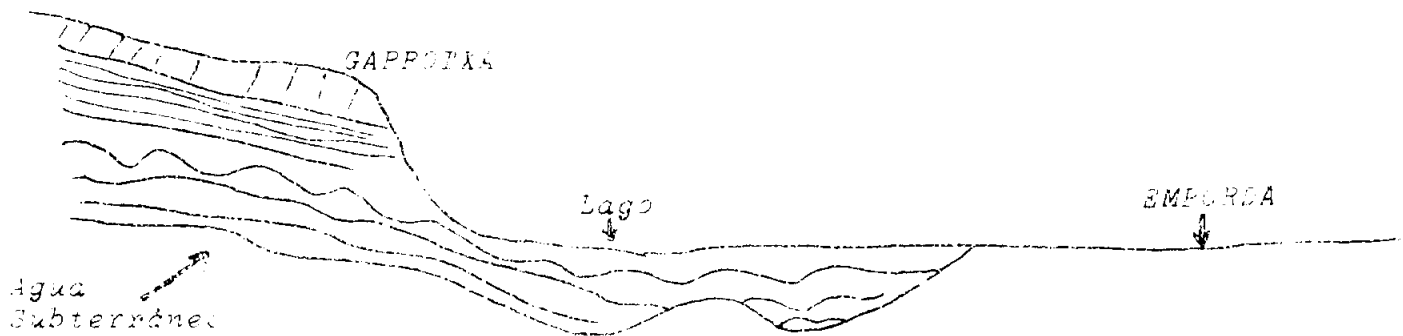
SE

NW

LLAC DE BANYOLES

Esta zona está atravesada de N. a S. por la falla de l'Empordà. Los terrenos están compuestos, entre otras cosas, de capas ricas en caliza. Como ya sabemos (v. excursión a Garraf) en las tierras calizas hay corrientes de agua que forman ríos subterráneos. Estas aguas al llegar al desnivel que forma la falla de l'empordà afloraron fácilmente al disolver los yesos y los otros materiales blandos que eran solubles.

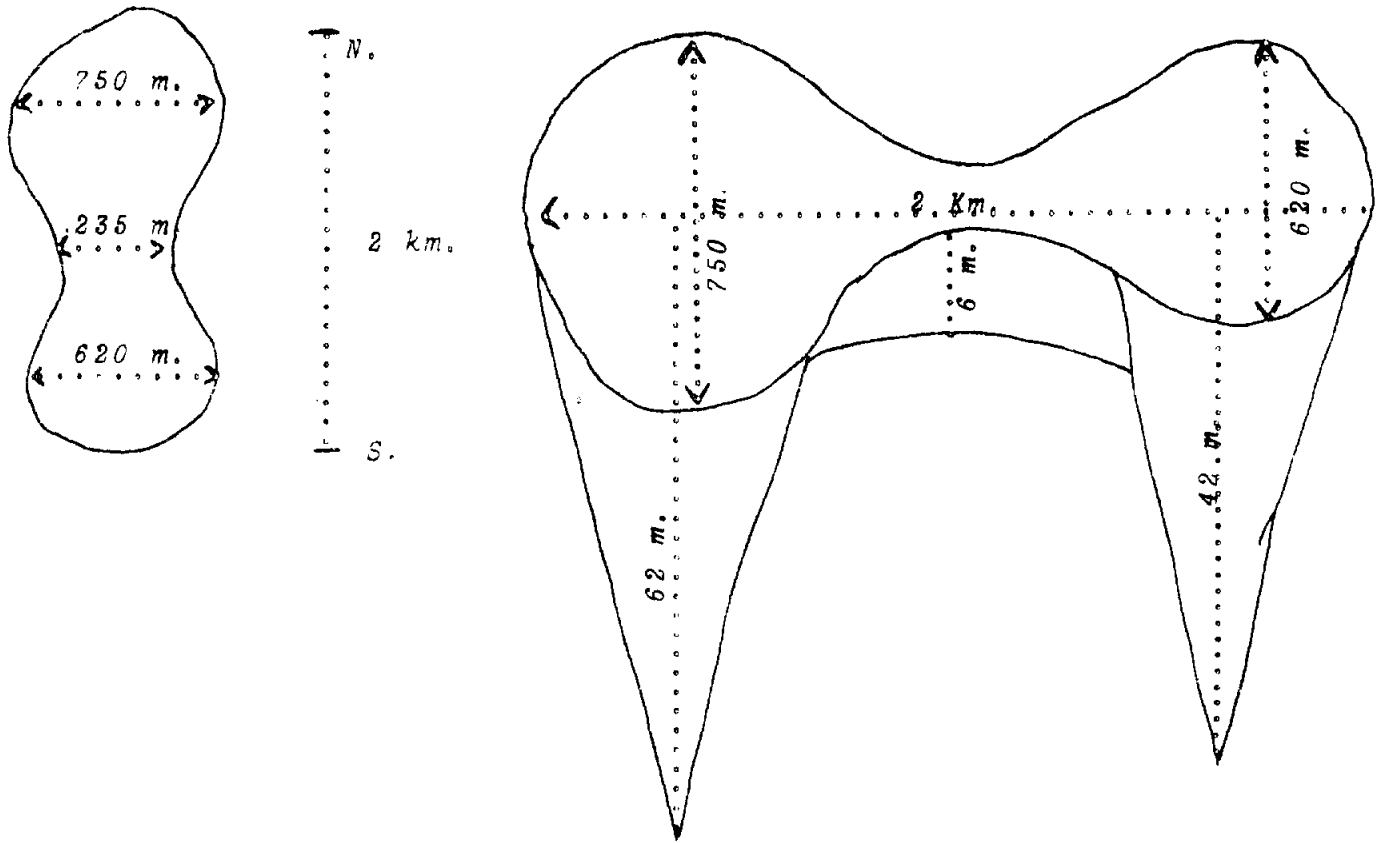
Las aguas conducidas a través del desnivel alimentan continuamente los embudos del lago. Las aguas proceden del río Llierca y Borra, que en Oix al NO de Castellfollit de la Roca se pierden entre calizas a unos 20 km del lago. Esta misma agua se filtra a unos 300 m. de altura sobre el nivel del mar, o sea con un desnivel de unos 6 m. por km. Al aumentar el caudal del Llierca por la fusión de las nieves, se nota considerablemente en el lago.

El río Terri recoge por las bocas del lago 5.300 m. de agua por día (600 litros a través de cinco acequias)

El agua que entra por el lago por vía superficial equivale solamente a un tercio del caudal de salida, lo que demuestra que se alimenta por ríos subterráneos. El río Terri riega las tierras de Cornellà de Terri y va a morir en el Ter, cerca de Cobrà.

Parece que este lago ocupaba antaño una extensión mucho mayor y ha experimentado reducciones. Después de la segunda reducción quedó en su estado actual, dejando en su cauce seco tierras formadas al sedimentarse las calizas blandas sobre las cuales se ubica Banyoles. Estas tierras, muy porosas, contienen numerosos fósiles, en particular vegetales (Pedrera de can Bertrolí, al entrar en Banyoles desde Girona) pueden cortarse con sierra y se utilizan como piedra de construcción que al mojarse se endurece notablemente.

El lago o "estany" tiene forma de de N. a S., su longitud es
de 2 km.

Cada una de las dos partes del lago forma en profundidad una especie de embudo.

El situado al N. tiene 42 m. de profundidad y el situado a S. 62 m., siendo la profundidad en la zona entre los dos embudos de 6 m. solamente.

Observacions que cal tenir en compte en fer l'explicació als nois

Això no passa a tot arreu sinó en zones determinades de la terra.

Un cop esclatat el volcà, torna a apagar-se i només queden les restes que hem dit i el més segur serà que tardarà molts anys en posar-se en activitat (per exemple, en el mes de març es posà en erupció el Kalaicua - Hawaii i l'activitat durà només un dia) o bé s'apagarà definitivament i no tornarà mai més a posar-se en erupció.

Aquest és el cas d'Olot on fa molts milers d'anys que es varen apagar els volcans que hi havia. En apagar-se, va deixar-hi de sortir lava i, a poc a poc, es va anar refredant del tot. Amb els anys hi ha tornat a brotar la vegetació.

La vegetació, el vent la pluja, etc. han anat desfigurant els antics cons volcànics.

Actualment ens és bastant difícil de reconèixer-hi la forma i, segurament, si no fos pel tipus de pedres i cendres que hi trobem no sabriem que allí hi havia volcans d'altres temps.

Actualment els volcans d'Olot tenen l'aspecte d'una muntanya qual-sevol.

(Trobem molt important insistir en aquesta darrera idea a fi que els nois no s'emportin una desil·lusió i es pensin que els donem gat per llebre)

" L A G A R R O T X A "

El límit septentrional de la comarca queda fixat per la frontera francesa. Per l'Est, la Garrotxa (1) acaba on acaben les muntanyes, per deixar pas a les planes de l'Empordà i el Gironès. Per l'Oest, la conca del Fluvià separa aquesta comarca de la de Vic. Pel Sud s'extén més enllà de les serres del Corb i Finestres.

L'Alta Garrotxa comprèn la part oriental de la carena pirenaica. El calcari que formen aquestes muntanyes origina una manca d'aigua i d'humitat, i per tant una marcada pobresa de vegetació i conreus, i això determina l'escasa població. La Baixa Garrotxa o comarca d'Olot és molt diferent, rep moltes pluges i manté una de les màximes d'humitat de Catalunya. La vegetació és, per tant, abundant i les roques poc permeables permeten plans regats i fèrtils. Els productes dels volcans extingits donen originalitat al paisatge.

E L R E L L E U

=====

Els relleus són suaus; només la muntanya Puigsacalm i les serres del Corb i Finestres, que aïllen la comarca d'Olot, recorden que estem a prop del Pirineu (v. mapa). La comarca d'Olot està formada de materials antics, durs, que en sofrir el plegament alpí no van poder plegar-se; es van trencar i dividir en una sèrie de falles que constitueixen plans poc extensos i molt conreuats.

El fet d'existir aquests terrenys fallats, va afavorir la sortida de la lava i la formació dels nombrosos volcans d'aquesta zona, els quals donen al paisatge un aspecte molt singular. Aquí podem veure els corrents de lava basàltica (pedra ferroginosa, pedra tosca) que van sortir d'aquests volcans. També trobem la greda petites pedres de; tamany més petit que una nou, que trobem prop de les boques dels volcans i que en alguns llocs formen dipòsits considerables com veiem a Sta. Margarida, prop de Santa Pau; també hi ha altres materials volcànics com bombes, escòries, etc.

R I U S

=====

La Garrotxa està atravesada pel riu Fluvià, riu torrencial, de poca aigua amb freqüents crescudes. El Llierca és el seu afluent més important.

Malgrat el seu poc caudal, la presència del riu afavorí el naixement de la indústria tèxtil i paperera d'Olot.

C L I M A

=====

En comparació amb les comarques veïnes, la Garrotxa és un país humit; plou de forma regular inclús a l'estiu. Això és degut a que els vents humits de llevant bufen en aquesta direcció; la Plana de l'Empordà els deixa arribar sense dificultat fins que topen amb les

(1) Garrotxa = terra pedregosa, trencada, de mal caminar. Per la gent de la plana, el terme només seria aplicable a la part alta de la comarca.

muntanyes, l'aire es renova amb més dificultat i la terra refreda d'aire que està molt de temps en contacte amb ella (fenomen anomenat "inversió tèrmica").

VEGETACIÓ

=====

La pluja abundant i els terres poc permeables donen una vegetació rica i abundant.

Predomina el bosc de fulla caduca (roure i fageda), però a la muntanya orientada al sol i en els llocs on hi ha molt de material volcànic, també molt sec, es donen boscos d'alzina i boix (amb la fusta del qual se'n fa culleres). També trobem falgueres, grèvol, esbarzers.

Al desaparèixer els roures sigui per la tala o per incendi, es formen prats de pasturatge que a causa de la pluja regular, es mantenen verds tot l'estiu i tenen molta importància per la ramaderia, la qual no té necessitat de recórrer a la transhumància.

En el Pla d'Olot es conserva la magnífica "fageda d'en Jordà" (2). A les muntanyes s'hi dibuixen tres tipus de vegetació: alzinar, roureda i fageda, repartits segons l'alçada de la muntanya.

ACTIVITATS TRADICIONALS

=====

L'activitat fonamental de la població era l'agrícola i ramadera. Actualment hi ha dos tipus de masia. La petita a la que no hi pot viure més d'una família, i la gran que sol tenir la casa del pagès i la de l'amo. El "masover" ocupa el "mas" en qualitat d'arrendador. Els tractes solen variar segons la qualitat de la terra, però el més corrent es donar dos terços per a l'arrendador i un per a l'amo.

En el moment present, molts propietaris porten personalment la seva finca llogant "mossos" per a fer una explotació millor i més moderna. Les propietats són generalment petites, degut al seu origen que era d'explotació familiar. Abans, el conreu es feia a base de dividir la terra en dues parts; en l'una es sembrava el blat, i l'altra se la deixava descansar i recuperar així la seva fertilitat. Avui es sembren les dues parts, alternant conreus diferents i complementaris per a enriquir la terra, donant-les-hi amb uns conreus les matèries que els han pres els altres.

El conreu tradicional del cànem ha desaparegut, i això mateix li va passar a la vinya d'ençà d'una passa de filoxera que va haver-hi l'any 1879. L'olivera que s'havia mantingut fins al 1956, va perdre's gairebé tota amb els frets que hi va haver aquell any. L'oriolà, tan característica d'Olot, es troba cada dia menys, degut a que és molt difícil de regar a màquina.

A més a més del blat, del blat de moro i de les patates, avui es cull molt de farratge per alimentar les vaques i així millorar la producció lletera. Fa pocs anys, s'ha constituït una cooperativa per estudiar les possibilitats de conreu d'arbres fruiters. La pomera ha donat, fins ara, bons resultats.

(2) La disposició de les branques i fulles en forma perpendicular al tronc disminueix l'entrada de llum i calor solar i per això en les fagedes no s'hi fa sota-bosc.

R A M A D E R I A

=====

Cada masia compta amb un nombre de caps de ramat que permeten als pagesos obtenir diners per comprar coses que no tenen a la masia.

A la comarca d'Olot els pagesos es dediquen cada vegada més a criar vaques lleteres als estables, però cada masia no acostuma tenir més de 20 vaques.

A Olot, en la granja Soldevila, l'explotació de la llet es fa de forma moderna. També es porta llet a Manlleu, passant per Nieres, on s'ha establert una fàbrica lletera. A més a més de les vaques té importància la cria del porc que abasteix una activa indústria d'embotits.

E X P L O T A C I Ó F O R E S T A L

=====

Es una riquesa tradicional d'aquesta comarca. El bosc serveix per a fusta o per a carbó. Per a fusta s'utilitza: el roure, el faig, i els arbres de ribera; per a carbó l'alzinar, mal que molt poc. Per aquesta raó es tendeix a talar l'alzinar i sembrar arbres de fusta bona.

I N D Ò S T R I A

=====

Hi ha un sector industrial bastant important a la conca del Fluvià, sobretot a la ciutat d'Olot. Els homes d'aquesta comarca han estat sempre molt treballadors i han sabut aprofitar molt bé el riu. El Fluvià, d'aigua neta perquè ve de terrenys volcànics, ajudà a què es formessin una sèrie d'indústries: llana, tenyits (blanqueria) i curtit de pells.

Les fàbriques de llanes dels ramats de la pròpia regió. Tenia renom la fabricació de mitges, guants i barretines. Paral·lela va créixer la fabricació de tints. La puresa de l'aigua i els desnivells del riu, van fer també que s'instal·lessin molts molins paperers a San Joan de les Fonts. Aquestes indústries, per manca de camins --que aflaven Olot-- i per les guerres carlistes, van anar de baixa el segle passat. Superades aquestes dificultats, en l'actual segle torna a resorgir el treball de la llana i del cotó, i sobretot del gènere de punt.

A finals del segle XIX s'inicia la fabricació de "sants" (imatgeria) degut a l'ambient artístic que va donar lloc a la creació d'una escola de dibuix. Actualment Olot abasteix d'imatges a gairebé tot Espanya i Sudamèrica.

Darrerament la indústria metal·lúrgica ha guanyat impuls (aixetes, frigorífics, caixes de cabals, interruptors...). El seu origen es deu a la necessitat que van tenir de crear diversos tallers per arreglar els telers.

BANYOLES

Al llac de Banyoles, l'any 1887 Pere Alsius va trobar la famosa mandíbula de l'home Neanderthal (homo sapiens), antiquíssim reste humana de la raça que va començar a sorgir en el Paleolític Mig. Era una raça robusta, però de baixa estatura i de mandíbules molt potents. Aquests homes vivien de la pesca i de la caça; per això és molt comprensible que s'hagi trobat aquesta mandíbula --un dels primers restes trobats a Catalunya-- prop del llac, ja que ells devien pescar en ell.

El llac de Banyoles és l'únic llac important de Catalunya. Està situat a l'Oest de la villa de Banyoles. Té 2.080 m. de Nord a Sud en la màxima longitud, i 239 m. d'ample en el punt més estret. La seva superfície és de 107'43 hectàrees i la major profunditat és de 62'5 m. El seu perímetre és de 6 Km. D'ell en surten cinc grans recs, que després de ser aprofitats per indústries i moltes més coses, es reuneixen i originen el riu Terri, que és un dels afluents més importants del r. Prop d'aquest llac hi ha petits estanyols. Fonamentalment és un llac d'origen kàrstic, encara que la seva formació ha estat orientada i afavorida per la falla que separa la plana de l'Empordà de les muntanyes de la Garrotxa.

OLOT

- 1.- Itinerari d'anada i tornada.
- 2.- Escriu el nom de tres muntanyes importants que es vegin des d'Olot.
- 3.- Pregunta el nom dels dos rius que passen molt a prop d'Olot.
- 4.- Situa al mapa tres volcans. Assabenta't de l'alçada del de Sta. Margarida.
- 5.- Recull materials volcànics: Escòria (pedra foguera)
lapili (gres)
cendra volcànica
basalt (Castellfullit)
una bomba volcànica si és possible.
- 6.- Recull un troç d'escorça i unes fulles de faig.
- 7.- Copia la poesia que trobaràs escrita a l'entrada de la "Fageda d'en Jordà". Qui n'és l'autor?
- 8.- Mira si veus moltes falgueres vora els arbres; recull-ne una.
- 9.- Cava a la terra fins a un pam de fons. Recolliu una mostra de la terra del fons i fixeu-vos si la terra està humida o seca.
- 10.- Cultiven algun fruïter? Quins?
- 11.- Fan servir moltes màquines als camps?
- 12.- On viuen els pagesos, a les masies o als pobles?

13 - Plou més a la Garrotxa?
Quan plou més?
Plou també a l'estiu?
Neva alguna vegada a l'any?

14 - Quina és la temperatura més alta a l'estiu?
I la més freda a l'hivern?

15 - Escribeu el nom de tres vents que bufin sobre aquesta regió i se-
nyala alguna característica de cadascun.

16 - Construeix la gràfica de repartiment mensual de pluges a Olot:

Gener	53 mm.	Febrer	71,4 mm.	Març	81,6 mm.
Abril	90,9 mm.	Maig	124,2 mm.	Juny	125,5 mm.
Juliol	83 mm.	Agost	73,9 mm.	Setembre	81,6 mm.
Octubre	97,7 mm.	Novembre	77,3 mm.	Desembre	70,6 mm.

Alumno _____

Clase _____

Fecha _____

PUNTUACIÓN OBTENIDA _____

EL RELIEVE - EXCURSION VULCANISMO - OLOT

1 - Subraya las dos definiciones que explican qué es el RELIEVE.

- . Son las montañas.
- . Las desigualdades del terreno de la corteza terrestre.
- . Las altitudes, desniveles y llanuras que aparecen en el paisaje.
- . Son las grandes cordilleras.

(1)

2 - DIBUJA UN PLEGAMENTO Y UNA FALLA

--	--

(2)

Coloca los nombres de anticlinal, sinclinal, labio superior, labio inferior.

3 - Qué materiales se PLEGARON y qué materiales FALLARON? Cómo se explica?

(1)

4 - LOS VOLCANES, ¿a qué se deben? Materiales expulsados.

(2)

5 - ¿Qué es MOVIMIENTO SISMICO O TERREMOTO? Cita alguno reciente y cuenta lo que sabes de él.

(2)

6 - LA EROSION, ¿qué es? ¿A qué se debe? ¿qué es el PERFIL DE QUILIBRIO?

(2)

7 - MAPA TOPOGRAFICO

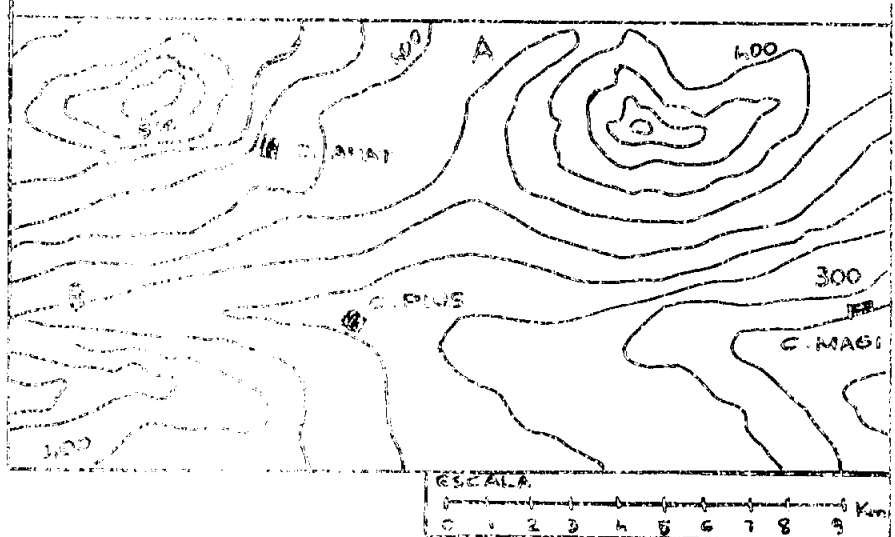
a) Indica a cuántos metros de altura está cada casa

C. AMAT:

C. Magi:

C. PIUS:

b) Traza un río que recoja el agua que llueva en A y otro que recoja la que llueva en B

(4)

c) Traza una carretera que pase por las tres casas. Cuida que no tengan demasiada pendiente.

d) De C. AMAT a C. PIUS hay _____ kms. y de C. PIUS A C. MAGI hay _____ (en línea recta).

8 - OLOT. ¿dónde está situado, en un valle, en una montaña o en una falla? ¿Qué río lo cruza? ¿Qué cultivos hay y qué árboles?

(1)

9 - Explica lo que has visto de los VOLCANES.

(2)

10 - ¿Las carreteras por las que pasamos en la excursión discurrían por cordilleras, fallas o valles de río? Razona tu respuesta.

(2)

TEMA 6

AGRICULTURA Y GANADERIA

Esquema de trabajo

- A - Aspectos a desarrollar
 - . Agricultura
 - . Ganaderia
- B - Esquema básico
- C - Comarca del Vallès
 - . Desarrollado en 9 puntos
- D - Visita al mercado
 - . Precio
 - . Encuesta
- E - Textos
- F - La granja de vacas
 - . Texto
 - . Encuesta

A - ASPECTOS A DESARROLLAR - Fichas Casals

1 - AGRICULTURA

- 1.1. Concepto de agricultura. Ficha 1. Esquema básico
- 1.2. Propiedad y explotación de la tierra. Fichas 2 y 3, 11, 12
 - Aparcería
 - Arrendamiento
 - Distribución de la propiedad: Minifundio y latifundio. T.2
- 1.3. Campo abierto y cerrado. Ficha 4
- 1.4. La casa rural. Ficha 5
- 1.5. Tipos de Agricultura: Intensiva y Extensiva. Fs. 6, 7 y 8
- 1.6. Regadíos. Ficha 10. Texto 1

2 - GANADERÍA

- 2.1. Dependencia de la ganadería de la agricultura. Ficha 1
- 2.2. Tipos de ganadería: tradicional. Ficha 1
 - industrial
 - intensiva
 - agrícola
- 2.3. Ganadería comercial. Ficha 3